

MIA HANSTRÖM

METODBOK FÖR TJEJ- OCH KILLGRUPPER

MED FOKUS PÅ ATT UTMANA
STEREOTYPA UPPFATTNINGAR OM KÖN

Metodbok för tjej- och killgrupper

–med fokus
på att utmana stereotypa
uppfattningar om kön

© Ålands fredsinstitut och Mia Hanström

ISBN:
978-952-5265-54-5 (tryckt)
978-952-5265-55-2 (online)

Text:
Mia Hanström
mia.hanstrom@kumlunge.com

Textbearbetning:
Jenny Jonstoj och Ulrika Navier

Grafisk form:
BADDOG

Illustrationer i bilaga 6:
My Longley

Tryck:
BADDOG

Ålands fredsinstitut
PB 85, AX-22101, Mariehamn
Åland
Finland
www.peace.ax

Resurscenter för kvinnor, Marta
/Resursu centrs sievietēm "Marta"/
Brivibas street 183/2-30,
Riga LV-1012 Lettland
www.marta.lv

Upphovsmännen är ensamma ansvariga för innehållet i denna publikation. Central Baltic interreg IVA-programmet kan inte hållas ansvarigt för innehållet.

Mia Hanström: Är utbildad ungdomsarbetare och har arbetat som fristående konsult, utbildare, projektledare och föreläsare sedan 1990. Hon har skrivit över 20 metodmaterial som bygger på hennes och andras praktiska arbete med ungdomar. Orättvisor är något som speciellt engagerar henne och mycket av arbetet har handlat om jämställdhetsarbete bland unga. En del av det arbetet har varit att utveckla och sprida tjejgruppen, och de senaste åren också killgruppen, som metod i bland annat Litauen, Vitryssland och Kaliningrad genom projekt som Ålands Fredsinstitut har drivit. Hon är också bland annat verksamhetsledare för SKUNK -intresseorganisationen för skårgårdsungdomar på Åland, hon samordnar ungdomsorganisationerna i Sveriges nätverk Kön spelar roll!, Hon arbetar som studieledare för ABF Åland samt grupphandleder fritidsledare och andra yrkesgrupper som arbetar med människor.

Ålands fredsinstitut: Ålands fredsinstitut arbetar både praktiskt och med forskning rörande freds- och konflikthänsyn i vid bemärkelse, med utgångspunkt i Åland och dess särställning. Fokus ligger på säkerhet, självstyrelse och minoriteter.

Sedan starten 1992 har Ålands fredsinstitut i samarbete med organisationen Nendri i Litauen arbetat för mänsklig säkerhet och demokratiskt deltagande på gräsrotsnivå, med fokus på jämställdhet inom socialt arbete och som grund för att bekämpa sexslaveri. Med utgångspunkt i dessa erfarenheter har samarbete etablerats med andra områden, till exempel Kaliningradregionen och Karelen i Ryssland och sedan 2009 också Lettland.

I fredsarbete ingår att motverka våld, främja fredlig konfliktlösning på alla plan och stärka individens förmåga till aktivt deltagande i samhället. Ålands fredsinstitut ser jämställdhet som en viktig förutsättning för fred, då ojämställda strukturer och normer kopplade till kön kan leda till våld och till ojämlika möjligheter till aktivt deltagande i samhället.

Resurscentrum för kvinnor "Marta": Resurscentrum för kvinnor "Marta" främjar ömsesidig stöd, förståelse och solidaritet bland kvinnor, oavsett kvinnans ålder, etnicitet eller socioekonomiska status. Centrum Marta undervisar klienter om deras rättigheter, ger dem information och hjälper kvinnor att utveckla sin kunskapsbas samt kompetens så att kvinnor stärks i sin förmåga att framgångsrikt förverkliga sina mål. Organisationens uppdrag är att främja skyddet av kvinnors rättigheter och förbättring av kvinnors socioekonomiska situation. Målet för resurscentrum för kvinnor "Marta" är att underlätta jämställdhet och skydda kvinnors rättigheter i Lettland

Resurscentrum för kvinnor "Marta" har följande ansvar:

Underlätta den sociala integrationen av kvinnor med låga inkomster;

Arbeta för stödjourer för offer för människohandel;

Utveckla ett brett samarbete mellan organisationer för kvinnor och underlätta nätverk för samarbete mellan organisationer för kvinnor i Lettland;

Inflytande- och övervakningsprocesser av politisk utveckling.

Resurscentret för kvinnor "Marta" öppnades den 5 maj år 2000. Detta som en följd av samarbetet mellan Finlands största svenskspråkiga kvinnoorganisation "Marthaförbundet" och lettiska icke-statliga kvinnoorganisationer. Resurscentret "Marta" skapar och samordnar samarbete mellan icke-statliga kvinnoorganisationer och nationella institutioner på nationell och internationell nivå.

Metodbok för tjej- och killgrupper

Övningsindex	.6
Förord	.8
Inledning	.9
Tjej- och killgruppsmetoden?	10
Varför kill- och tjejgruppsarbete?	10
Varför grupper bara för tjejer?	11
Varför en grupp bara för killar?	12
Grunden för arbetet med kill- och tjejgrupper	14
Mänskliga rättigheter	14
Det globala kvinnoförtrycket och trafficking	16
Prostitution	17
Trafficking, modern slavhandel	19
Genussystem	21
Kvinnligt och manligt — sociala konstruktioner	26
Kön, sexualitet och normkritik	33
Maskuliniteter och manliga privilegier	37
Makt och härskartekniker	47
Sex, kärlek, porr och våldtäkt	64
Metoden	75
Ledarskap och grupp	75
Konflikthantering och gruppklimat	81
Samtalet som utgångspunkt	92
Planera och starta gruppen	95
Formen för träffarna	99
Lek och kreativitet	103
Lekar	103
Värderingsövningar	105
Källförteckning	114
Bilagor, arbetsblad, fakta, etc.	118
Ordlista	164

Övningsindex

Att arbeta utomlands	19
Heta stolen: Prostitution	20
Fyra hörn: Prostitution	21
Vem vinner på vad?	25
Sagan.	26
Lådan- vad är en man/kvinna?	29
Dragking och dragqueenverkstad	30
Bilder som metod	31
Stereotyper i media	31
Genomskåda medias budskap	32
Ett steg fram	36
Skolning i manli'ghet	43
Grabbighet.	44
Manlighetens begränsningar	44
Vardagens våld mellan killar	46
Vem har makten över mig?	58
Vad är makt och förtryck?	58
Rollspel	59
Tre hörn – Sexuella trakasserier	61
Fallövning: Lite får man tåla.	61
Fallövning: Besökaren.	62
Fallövning: Klädseln	63
Fallövning: Annonsen.	63
Brainstorma kring ordet sex	65
Frågor på lappar.	66
Sanning eller myt	66
Preventivmedel	67
Säker sex - frågesport	67
Skilda förväntningar	67
Stå på rad: Pornografi	68
Det minskade livsutrymmet	70
Vad händer om man vänder på det?	72
Berättelse: Att känna kravet.	73
Berättelse: Den populära killen	74
Berättelse: För full	74
Samtal om sex	75
Ledarmanual: Konflikthantering	83
Tvärtom metoden	83
Utvärderingsrunda	84
Utvärdering: Bra, dåligt, bättre	84
Frågekorten - att berätta om sig själv	86
Vänpromenad	87

Vem är jag- vilka är vi?	87
Hierarkin - Kompisdiagram	89
Klungkulturen - Kompisdiagram	90
Partnerspelet	90
Styrkekort	92
Runda	94
Bikupor och smågruppdiskussioner.	95
Brainstorming eller att spåna	95
Smörgåsbord	99
Presentation med karta	101
Heta Stolen: Introduktion	106
Heta stolen: Vänner och fiender	107
Heta Stolen: Kärlek	107
Heta stolen: Kvinnligt och manligt	107
Heta stolen: Mod	107
Heta Stolen: Droger och alkohol	108
Heta stolen: Jämställdhet	108
Fyra hörn: Vänskap	109
Fyra hörn: Droger och alkohol.	109
Fyra hörn: Sex och lust	109
Fyra hörn: Rykten	110
Fyra hörn: Sex och makt	110
Fyra hörn: Våga agera	111
Fyra hörn: Tjejers rädsla	112
Stå på linje: Egen stil	112
Stå på linje: Sexualitet och makt	113

Förord

Den här metodboken är framtagen som en del i projektet "Utmana könsroller för att motverka sexslaveri" som drivs av Ålands fredsinstitut och Resurscenter för kvinnor, Marta. Projektet är preventivt och syftar till att främja jämställdhet mellan könen och förebygga alla former av sexuellt våld inklusive trafficking. Ojämliga villkor och destruktiva könsnormer leder till begränsade handlingsutrymmen för både män och kvinnor, tjejer och killar, och kan i sin yttersta form leda till sexuellt våld och sexslaveri. Genom bland annat tjej- och killgruppsverksamhet och informationssatsningar vill projektet utmana destruktiva könsnormer och förebygga sexuellt våld. Inom projektet arbetar också två forskare med att utvärdera tjej- och killgruppsmetoden.

Projektet är speciellt såtillvida att det är ovanligt med preventivt arbete för att motverka trafficking. Det är också ovanligt att fokusera på killar och män i jämställdhetsarbete. Killgruppsmetoden är inte etablerad på Åland, och i Lettland är det första gången tjej- och killgruppsmetoden används. Det saknas omfattande forskning om tjej- och killgruppsmetodens effekter, vilket gör att forskningen inom projektet kan bidra till att fylla en kunskapslucka.

Tjej- och killgruppsmetoden är en metod i jämställdhetsarbete och empowerment som syftar till att lyfta fram och stärka unga tjejer och killar till att göra aktiva val och självständiga ställningstaganden. Genom diskussioner och övningar får deltagarna kunskap om – och möjlighet att problematisera – normer kopplade till kön och makt. Totalt i båda länderna har hittills 48 tjej- och killgruppsledare utbildats och 22 tjej- och killgrupper startats. Totalt är över 100 ungdomar involverade i verksamheten och vår förhoppning är att ännu fler kommer få ta del av tjej- och killgruppsverksamhet i framtiden. Det är dock viktigt att komma ihåg att tjej- och killgruppsledare, förutom en metodbok, behöver både relevant utbildning och handledning för att kunna bedriva en kvalitetssäkrad verksamhet som utmanar, och inte befäster, könsnormer.

Vi som jobbar i projektet är övertygade om vikten av att bedriva jämställdhetsarbete riktat mot unga. Vi tror det är viktigt att det finns forum där unga personer får möjlighet att diskutera och fundera kring frågor kopplade till kön, makt och jämställdhet. Vi tror även det är viktigt att det finns forum som är stödjande och trygga, där alla får ta plats och blir lyssnade på. Tjej- och killgrupper erbjuder ett sånt forum.

Mariehamn, 20 mars 2011

Jenny Jonstoj,
Projektledare

Inledning

Tjej- och killgruppsmetoden är vad man kallar en empowerment¹ metod, ett sätt att rusta killar och tjejer för att bättre kunna hantera sin vardag och ta vara på sina liv. Den här tjej- och killgruppsmetoden är utvecklad på Åland och i Sverige som en del i jämställdhetsarbetet och i Litauen som en del i arbetet med att förebygga att flickor utsätts för sexslavhandel och för att stärka dem som varit utsatta. Det här projektet har haft ett speciellt fokus på att synliggöra könsorättvisor och maktstrukturer kring kön, då ett av målen för projektet är att utmana könsroller för att förebygga sexslavhandel.

Tjej- och killgruppsmetoden som jag här presenterar och ger kunskap om har jag arbetat med att utveckla och sprida i över 20 år. Boken har tonårstjejer 12-16 år och tonårskillar 14-18 år i fokus men boken kan förstås användas som inspiration om man arbetar med äldre eller yngre tjejer eller killar. Kunskapsbasen är viktig i allt modernt ungdomsarbete och övningarna kan användas och berika andra verksamheter. Det är viktigt att anpassa övningar, aktiviteter och teman till gruppens nivå, behov och önskemål. Tjej- och killgruppsverksamheten är ingen kurs där vissa ämnen skall bearbetas utan snarare en mötesplats där deltagarnas egna önskemål och behov står i fokus och där stort utrymme ges för strukturerade samtalstillfällen.

Materialet är en konkret handbok för ledare, med teori, metodbeskrivning och övningar i en blandning. Boken tar på olika sätt upp orättvisor och de skilda villkor killar och tjejer lever under, vilket kan upplevas som provocerande för den som inte funderat så mycket kring kön, makt och ojämställdhet. En känsla av att man dömer alla män kan smyga sig på. Att se på män som grupp på samma sätt som görs med kvinnor är ovant för de flesta och det betyder inte att alla män stämmer överens med generaliseringen. Inte heller att kvinnor gör det. Att lyfta på strukturella orättvisor kring kön är jobbigt och det stöter ofta våra invanda föreställningar om hur saker och ting är och ska fungera. Men som ledare för kill- och tjejgruppsverksamhet måste man problematisera och bearbeta sina föreställningar kring kön, annars blir verksamheten konserverande och inte det stöd den avser att vara. Den moderna forskningen hjälper oss att se och skärskåda våra föreställningar, och män kan precis som kvinnor välja att inte inordna sig i förtyckande mönster varken som förtyckare eller förtyckta.

Att vara ledare för en tjej- och killgrupp är inte bara en fantastisk möjlighet att stödja en grupp unga i sitt vuxenblivande utan också en fantastisk möjlighet för en vuxen att utvecklas.

Den som ska starta en grupp bör ha en grundläggande utbildning i metoden och försäkra sig om möjligheten till fortbildning och handledning. Det är en del i att metoden sprids med kvalitet.

Kumlinge 1/3 2011
Mia Hanström,
Utbildare och författare

1 Empowerment = förklarar att makten inte utövas av andra utan skapas av samtliga utövare. En form av egenmakt och självstärkande men i relation till omgivningen. Motsatsen till offerstatus.

Tjej- och killgruppsmetoden?

Tjej- och killgruppsmetoden är en väg att stödja och stärka tonåringar och en metod som kan ses som en del i ett demokrati- hälso- och jämställdhetsarbete. Men den är inte helt okontroversiell då metoden bygger på att man delar upp killar och tjejer samtidigt som målet är att kön inte ska spela någon roll för vad vi förväntar oss av och hur vi bemöter killar och tjejer. Det har dock visat sig vara en framgångsrik metod att dela upp tjejer och killar men det krävs att ledarna har kunskap om hur genus konstrueras, formar och påverkar dem själva och unga i dag. Utan kunskap om detta riskerar metoden, liksom mycket annan ungdoms- och fritidsverksamhet, upprätthålla och till och med att förstärka ojämställdhet.

En tjej- och killgrupp består av sex till åtta tjejer eller killar som regelbundet träffas med sina ledare, som helst ska vara två stycken. I gruppen ges möjlighet att tala om det som intresserar deltagarna, sådant som engagerar dem och sådant de funderar på. Där ges också möjlighet att utöva och pröva på olika verksamheter, gruppen kan bjuda in föreläsare eller andra intressanta personer som deltagarna kan intervju eller som berättar något intressant. De kan göra studiebesök och besök på olika verksamheter, anläggningar, etc. Ledarna har också ett stort ansvar att introducera möjliga ämnen som de ser att deltagarna kan ha nytta av att få kunskap om, fundera och reflektera kring.

Kill- och tjejgruppen är också ett stöd för tonåringar under den period när man ofta i västerländsk kultur ska frigöra sig från föräldrarna och hitta sitt vuxenlag, en period som är viktig i identitetsutveckling och formande av personliga värderingar och omvärldsyn. I denna process är det viktigt att ledaren har kunskap om jämställdhet och könsmaktsfrågor så att de kan vara ett verkligt stöd.

Kill- och tjejgruppsverksamheten är inte bara ett sätt att stödja en grupp tonåringar utan ger också ledarna möjlighet att utvecklas. De som väljer att bli tjej- och killgruppsledare får chansen att utvecklas som människor. Som ledare blir man tvungen att fundera och reflektera över många existentiella frågor. Metoden är en rolig och utvecklande fritidsverksamhet precis som t.ex. sport eller kulturaktiviteter. Metoden kan också ha en förebyggande funktion om man riktar den mot målgruppen ungdomar i riskzonen, t.ex. grupper som lever i fattigdom eller i familjer med sociala problem.

▷ Varför kill- och tjejgruppsarbete?

Det är inte lätt att vara ung människa idag. En större frihet och fler möjligheter hägrar, men vägledning och stöd på vägen är en bristvara. Ungdomar får ständigt dubbla budskap, t.ex. förväntas tjejer samtidigt vara frigjorda och ta för sig. Men om de sedan gör det, kan de då få både outtalade och uttalade bestraffningar och stämplas som aggressiva, lösaktiga eller slampiga. Killar ska vara macho och coola samtidigt som de ska kunna tala om känslor och vara potentiella omvårdande fäder. Ungdomar matas med uppfattningar om att det finns snabba lös-

ningar, att lyckan är mycket pengar, att ett snyggt yttre är viktigare än ett gott arbete, att konsumtion är viktigare än vila och vänskap. De gamla auktoriteterna, som äldre människor, skolläraren och föräldrar, har inte på samma sätt som förr plats och makt i samhället vilket är på gott och ont. Unga kan slippa rigida auktoritära vuxna och kan protestera mot dem, men samtidigt utsätts de för annan påverkan från olika håll och det är svårt att sortera och välja, vilket kan leda till en stor förvirring. Tjej- och killgruppsverksamheten är ett sätt att stödja unga på deras egna villkor.

▷ Varför grupper bara för tjejer?

I tjejgrupperna kan man arbeta med tjejernas könsmonster. Tjejer har en tendens att omedvetet underordna sig killar, ständigt serva andra och att se det som sin uppgift att behaga. Tjejer har olika erfarenheter av att leva i samhället. En del ser det som lättare att samarbeta med killar än med tjejer, och värderar omedvetet sitt eget kön lägre än vad det värderar det motsatta könet. Andra vågar aldrig bryta flickmönstret och tränar sig ständigt i att anpassa sig, finnas till för andra, sätta andras behov före sina egna och inte minst försöka vara en prydnad för andras blickar. En tredje grupp ser orättvisorna och försöker på olika sätt protestera och göra något åt dem.² Oavsett vilket förhållningssätt man medvetet eller omedvetet har valt är det obekvämt och kräver stöd från medvetna ledare. Den som är omedveten och okunnig om könsstrukturer och arbetar med könsdelad verksamhet kan lätt förstärka mönster och synsätt som outtalat ger budskapet att det är tjejerna det är fel på, att det bara handlar om att de skall stärkas eller förändras.

I tjejgruppen kan man vila i en gemenskap och stärka sig själv på olika sätt. Detta betyder inte att tjejer t.ex. skulle ha sämre självförtroende eller vara mesigare eller svagare än killar, utan att det i tjejers traditionella roll inte ingår att visa självförtroende och ta för sig i lika hög grad och på samma sätt som de ingår i killars traditionella roll. I gemenskapen som uppstår i en tjejgrupp är det enklare att bryta invanda mönster som är dåliga eller direkt destruktiva. T.ex. kan den som är tyst få utrymme att prata, den som annars är tuff kan få visa sig försiktig och osäker och man kan sedan stötta varandra i olika sammanhang. I tjejgruppen kan tjejerna lära sig att kommunicera, samarbeta, hjälpas åt att nå gemensamma mål, uppskatta varandras framgångar och lägga mindre energi på att tävla om uppmärksamhet. Tjejgruppen skall vara en bas för byggande av systemskap, inte mot män och killar, men för människor och solidaritet.

Könsuppdelad verksamhet skall alltid ha klara jämställdhetsmål, annars kan den verka i motsatt riktning så att den gamla könsmaktordningen som bygger på att män ska ha makt över kvinnor upprätthålls.

För att vara ledare för en tjejgrupp krävs att man är medveten i jämställdhetsfrågor, har kunskap om könsmonster och makt och har förkovrat sig i tjejgruppsmetoden. Alla vuxna personer kan bli ledare men ett ungdomligt sinne och en viss livserfarenhet är bra. Verksamheten har tonårstjejer som huvudmålgrupp men också yngre eller äldre tjejer kan delta. Det

² Eva Ethelberg, 1985.

viktiga är att varje grupp vänder sig till en grupp tjejer som är ungefär på samma nivå i sitt vuxenblivande.

En tjejgrupp kan se lite olika ut beroende på åldern och på individerna i gruppen men grunden är densamma, dvs. en form där relationer får stor plats men där också aktiviteter ges utrymme. Gruppen kan ge tjejerna flera vuxna förebilder och referenspersoner. Den ger också ett utrymme där de kan vara sig själva utan att behöva spela inför killar. En tjejgrupp är en fritidsverksamhet som passar och tilltalar många tjejer. Gruppen är liten, 6 - 8 deltagare, det är den pedagogiska gränsen för att en grupp skall kunna ge trygghet och för att alla skall få utrymme i diskussionerna. Basen för gruppen är "fikasamtalet", att samlas kring köksbordet eller i soffan med en kopp kaffe eller te och kanske något ätbart. I gruppen kan man bestämma sig för att göra vad som helst. En grupp kan arbeta praktiskt med olika former av prova-på-verksamhet. En annan grupp kan sitta och diskutera livets viktiga frågor, en tredje utforska samhället genom studiebesök och inbjudna gäster. De flesta tjejgrupper kombinerar dessa verksamheter och ger träffarna olika innehåll. Grunden är att det ges möjlighet för deltagarna att diskutera de frågor som är viktiga för dem och att gruppen tillsammans bestämmer träffarnas innehåll. Tjejgruppen är inte terapi eller någon speciell verksamhet för tjejer med större problem än andra, även om verksamheten också passar sådana tjejer. Tjejgrupper kan organiseras i skolan eller på fritiden, inom en förening eller av en kommun.

Mål för en tjejgrupp

Att ha mål för verksamheten är viktigt. Målen kan formuleras på lite olika sätt. Den huvudsakliga inriktningen för verksamheten kan generellt formuleras så här.

Tjejgruppsverksamheten skall syfta till:

- att utveckla och stärka sin självkänsla och sitt självförtroende;
- att träna sig att göra aktiva val och självständiga ställningstaganden;
- att träna och öka den kommunikativa förmågan;
- att reflektera och problematisera normer och schablonbilder kring genus/kön;
- att problematisera dagens genusordning och de konsekvenser de för med sig i form av t.ex. sexism och homofobi;
- att träna sin sociala kompetens gällande såväl tjejer som killar;
- att utveckla färdigheter i konflikthantering;
- att få erfarenheter av systerskap och bli medveten om värdet av den.

▷ Varför en grupp bara för killar?

En killgrupp kan se lite olika ut beroende på åldern och på individerna i gruppen men grunden är densamma, dvs. en form där relationer får stor plats men där också aktiviteter ges utrymme. Gruppen kan ge killarna flera vuxna förebilder och referenspersoner. Den ger också ett utrymme där killar kan vara sig själva utan att behöva spela inför tjejer. Gruppen är liten, max åtta deltagare, det är den pedagogiska gränsen för att en grupp skall kunna ge trygghet och för att alla skall få utrymme i diskussionerna. Flera har dock erfarenhet av att åtta deltagare är en väl stor grupp för killar att komma till ro i samtal. Förklaringen till detta är förmodligen att killar generellt är mer ovana att samtala på lika villkor i mindre grupper. Basen för gruppen är "fikasamtalet", att samlas kring köksbordet eller i soffan med en kopp kaffe eller te och kanske

något åtbart. I gruppen kommer man överens om teman och vad man ska ägna träffarna åt. I killgrupperna finns det ofta ett behov för ledarna att betona att gruppen i huvudsak ska utgöra en bas för att bearbeta och diskutera livets viktiga frågor. Allt för många killgrupper har en tendens att bli "göragrupper" då både killarna och ledarna inte är så vana vid att sitta ned och samtala. De betyder inte att grupperna inte ska använda lek och olika uttrycksformer för att ta sig an olika teman. Gäster, studiebesök och prova-på-verksamhet kan också ingå i gruppens aktiviteter. Grunden är att det ges möjlighet för deltagarna att diskutera de frågor som är viktiga för dem och att gruppen tillsammans bestämmer om innehållet på träffarna. Killgrupper är inte terapi eller en speciell verksamhet för stökiga eller kriminella killar, även om verksamheten också passar de här killarna. Killgrupper kan organiseras i skolan eller på fritiden, inom en förening eller av en kommun.

Det är inte ovanligt att killar upplevs som problem för omgivningen. De kan busa, förstöra, varar våldsamma, småkriminella, etc. Att man startar killgruppsverksamhet kan ha många olika bakgrunder och orsaker, till exempel att man tycker att det är synd om killar, man anser att de allmänt behöver uppfostras, man vill fostra killar till män, man vill att tjejerna skall få det lugnare, man vill träna killar i sådant som de inte traditionellt får chansen att utveckla eller man vill stärka killars möjlighet till god hälsa. Men syftet med killgruppsverksamheten är att det ska vara en stärkande och främjande fritidsverksamhet, det är därför viktigt att man inte grundar den i problem och att verksamheten genomsyras av ett genusperspektiv.

Syftet med kill- och tjejgruppsverksamheten är att det ska vara en stärkande och främjande fritidsverksamhet, det är därför viktigt att man inte grundar den i problem och att verksamheten genomsyras av ett genusperspektiv.

Mål för en killgrupp

Att ha mål för verksamheten är viktigt. Målen kan formuleras på lite olika sätt. Den huvudsakliga inriktningen för verksamheten kan generellt formuleras så här.

Killgruppsverksamheten skall syfta till:

- *att utveckla och stärka sin självkänsla och sitt självförtroende;*
- *att träna sig att göra aktiva val och självständiga ställningstaganden;*
- *att träna och öka den kommunikativa förmågan;*
- *att reflektera och problematisera normer och schablonbilder kring genus/kön;*
- *att problematisera dagens genusordning och de konsekvenser de för med sig i form av t.ex. sexism och homofobi;*
- *att träna sin sociala kompetens gällande såväl tjejer som killar;*
- *att utveckla färdigheter i konflikthantering;*
- *att få erfarenheter av en antisexistisk manlig/kill- gemenskap.*

Grunden för arbetet med kill- och tjejgrupper

Tjej- och killgruppsmetoden är grundad på och finner stöd i en rad internationella direktiv och konventioner, varav förklaringen om de mänskliga rättigheterna, barnkonventionen och kvinnokonventionen är de viktigaste. Som ledare är det viktigt att ha en god kunskap om dessa så att diskussionerna i grupperna kan böttna i ett rättighetsperspektiv.

▷ Mänskliga rättigheter

Det internationella samarbetet kring de mänskliga rättigheterna har utvecklats framför allt efter andra världskriget. Det växte då fram en uppfattning bland de länder som bildade Förenta Nationerna, FN, att världssamfundet måste ta ett gemensamt ansvar för den enskildes mänskliga rättigheter. Den 10 december 1948 antog FN:s generalförsamling den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna³. Förklaringen är ett unikt internationellt dokument som fastställer att alla människor är födda fria och lika i värde och rättigheter. Där fastslås bland annat att rättigheterna gäller för alla, oavsett till exempel ras, hudfärg, kön, sexualitet, språk, religion, politisk uppfattning eller social ställning. De mänskliga rättigheterna är en del av folkrätten och utgör en begränsning av statens makt över individen. Staten har ansvar för att rättigheterna främjas och skyddas. Varje rättighet för individen innebär en skyldighet för staten. Den allmänna förklaringen om mänskliga rättigheter innehåller:

- 1) de grundläggande friheterna, såsom yttrandefrihet, religionsfrihet och mötesfrihet;
- 2) rättigheter till skydd mot övergrepp, såsom förbud mot slaveri och tortyr samt rätten att inte bli godtyckligt frihetsberövad;
- 3) rättigheter för att tillgodose de grundläggande behoven, såsom rätten till en tillfredsställande levnadsstandard och utbildning.

FN har under åren utarbetat bindande konventioner som behandlar olika delar av de mänskliga rättigheterna.

FNs Barnkonvention

FN har sedan antagandet av den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna utarbetat två viktiga dokument med fokus på kvinnor och barn. Konvention om barns rättigheter⁴ antogs 1989 och slår fast att alla barn har okränkbara rättigheter. Åland/

3 <http://www.manskligarattigheter.gov.se>; <http://www.humanrights.lv/doc/vispaar/vispcd.htm>

4 <http://www.rb.se/vartarbete/barnkonventionen/Pages/kortversion.aspx>;
<http://www.humanrights.lv/doc/vispaar/bernkonv.htm>

Finland anslöt sig år 1991 och Lettland år 1992 vilket innebär att staten förpliktigar sig att "vidta sådana åtgärder med utnyttjande till det yttersta av sina tillgängliga resurser" för att garantera de här rättigheterna för barn och ungdomar (artikel 4). En förutsättning för att barnkonventionen ska kunna efterlevas är att unga har kunskap om sina rättigheter och vad de innebär, och att de har möjlighet att vara delaktiga. Kill- och tjejgruppsmetoden är en metod som med utbildade och kunniga ledare blir ett redskap i arbetet med att förverkliga Barnkonventionen. I den står blanda annat:

- inget barn får diskrimineras på grund av till exempel kön, hudfärg, etnisk ursprung eller funktionshinder (artikel 2);
- barnets bästa skall komma i främsta rummet (artikel 3);
- varje barn har rätt till liv och utveckling (artikel 6);
- varje barn har rätt att uttrycka sin åsikt i frågor som rör dem och rätt att få sina åsikter respekterade (artikel 12).

FNs Kvinnokonvention

Konventionen om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor (CEDAW)⁵ tillkom 1979 och ratificerades av Åland/Finland år 1986 och av Lettland år 1992. Den innebär att landet skall utrota all diskriminering av kvinnor i den offentliga och privata sfären. Staterna åtar sig att arbeta för avskaffandet av alla former av diskriminering av kvinnor oberoende av civilstånd. De skall säkerställa utveckling och framsteg för kvinnor, vidta åtgärder för att ändra mäns och kvinnors stereotypa roller samt bekämpa alla former av handel med kvinnor.

CEDAW och Deklarationen om Mänskliga rättigheter är viktiga instrument för jämställdhetsarbete. De ger en juridisk grund för krav på jämställdhet. De går inte att tala om demokrati utan att problematisera kvinnors och mäns möjligheter att utöva sina demokratiska och mänskliga rättigheter. Sociala, ekonomiska och kulturella rättigheter är lika viktiga som medborgliga och politiska. I förståelsen av rättigheter är det viktigt att se vad rättigheter representerar, hur de vuxit fram och vad de utesluter. Möjligheten att definiera och tolka ger makt. Därför krävs jämställdhetskunskap. Alla konventioner, lagar, överenskommelser och policydokument som gäller mänskliga rättigheter kan användas med ett genusmedvetet rättighetsperspektiv. Värdegrunden och idén med tjej- och killgruppsarbete lutar sig mot FNs mänskliga rättigheter och speciellt mot Barnkonventionen och Konventionen om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor.

Hälsoperspektiv

Hälsa definieras idag som ett tillstånd av fullständigt fysiskt, psykiskt och socialt välbefinnande. Hälsa handlar om på vilket sätt vi handskas med livet, om mat och motion men också om relationer. För att må bra krävs ett gott samspel med andra. Samhället är

5 <http://www.kvinnokonventionen.se>; <http://www.humanrights.lv/doc/vispaar/sievdisk.htm>

komplikerat och det finns många möjligheter och val. En del val är svåra att göra. I detta finns mycket otrygghet och osäkerhet och är en av orsakerna till att många unga mår psykiskt och fysiskt dåligt. Riskbeteende har många gånger sin grund i bristande själv-tillit och självkänsla. Tidigare har hälsoperspektivet ofta haft fokus på problem, idag svänger allt fler på det och utgår istället från de frisk- och skyddsfaktorer som är en väg att stärka hälsan. Faktorer som ger ungdomar möjlighet att växa upp till fungerande trygga vuxna. Sociologen Aron Antonovsky har lyft fram tre sådana förhållanden:

- en känsla av sammanhang;
- en framgångsrik problemhantering, att kunna hantera problem som uppstår i livet, att kunna leva med det som också är svårt utan att lida för mycket;
- en tilltro till möjligheter och positiva drömmar.

Dessa tre faktorer ska finnas med som självklara delar i kill- och tjejgruppsverksamheten. Den traditionella mansrollen innehåller delar som kan leda till riskbeteenden, bland annat är olycksstatistiken betydligt högre bland killar än bland tjejer. En "riktig karl" testar gränser; vem vågar klättra högst upp eller köra fortast, dricka flest öl, en "riktig karl" klarar sig själv och ber inte om hjälp. Detta är mönster som resulterar i att män har lägre medellivslängd och som kan ge konsekvenser som alkoholism, utbrändhet, depressioner och självmord. Traditionell manlighet begränsar det breda känslspektrum en människa kan utveckla. Många känslor omformas för män till aggressivitet och sexualitet vilket kan försvåra relationen till andra människor. Den traditionella kvinnorollen gör att tjejer vänder sina upplevelser av problem inåt, vilket kan ta sig uttryck i ätstörningar, självskärande, psykiskt illamående, etc.

Den "duktiga" flickan som ska finnas till för och fixa andras behov och service är också ett mönster som dränerar tjejer och kvinnor på kraft. Kvinnor drabbas av huvudvärk, magont, depressioner, anorexia, bulleml och ätstörningar.

▷ Det globala kvinnoförtrycket och trafficking

Under de senaste 50 åren har fler kvinnor dött enbart för att de är kvinnor, på grund av t.ex. sexualiserat våld, illegala aborter och misshandel, än under samtliga 1900-talets krig. I dag utsätts 800 000 kvinnor och flickor för människohandel varje år, vilket kan jämföras med 1800-talets slavhandel då i genomsnitt 80 000 slavar såldes till USA per år. Omkring tre miljoner kvinnor lever under slavliknande förhållanden. Det globala kvinnoförtrycket är enormt; undernäring, sämre medicinsk vård, abortering av flickfoster, brudbränning, våld i nära relationer, könsstympning, sexuella trakasserier. Kvinnor lovas arbete och säljs sen som sexslavar medan myndigheterna blundar. Kvinnor misshandlas och våldtas, utan att samhället ingriper. Kvinnor som överlever slaveriet och försöker återvända till ett normalt liv blir skuldbelagda för det som drabbat dem. Kvinnor som drabbas av förlossningsskador överges för att dö i utkanten av sin by. Flera stater varken ger flickor hälsovård eller utbildning⁶. Kvinnor lider, för-

6 Nicolas D Kristof och Sheryl WuDunn, 2009

minskas, utnyttjas, kvinnor dör i miljoner och hela samhällen hämmas i sin utveckling. Under katastrofer och kriser som krig, ekonomiska kriser och naturkatastrofer drabbas kvinnor i högre grad. Kvinnoförtrycket existerar i alla världens länder men tar sig uttryck på olika sätt. Globaliseringen är en orsak, men också en nyckel och möjlighet, till att få slut på detta oerhörda förtryck.

▷ Prostitution

Sexslavhandel och prostitution omgärdas av myter om den "lyckliga horan" och föreställningen om att den prostituerade och sexköparen gör en jämbördig affärssuppgörelse. Prostitution är en form av exploatering av kvinnor och barn och är ett allvarligt samhällsproblem som skadar såväl de individer som utnyttjas som samhället i stort. Att på olika sätt bekämpa prostitution och människohandel för sexuella ändamål är ett viktigt arbete för att stärka kvinnors och tjejers position i samhället. Jämställdhet kan inte uppnås så länge män köper, säljer och utnyttjar kvinnor och barn genom att prostituera dem. Sverige är ett av få europeiska land som genom införandet av Kvinnofridslagstiftningen 1999, definierat prostitution som mäns våld mot kvinnor. Att köpa, eller försöka köpa, sexuella tjänster är i Sverige en kriminell handling som straffas med böter eller upp till sex månaders fängelse. De prostituerade kvinnorna riskerar däremot inga rättsliga påföljder. Prostitution och sexslavhandel är könsspecifika företeelser, det vill säga den överväldigande delen av offren är kvinnor och tjejer medan förövarna huvudsakligen är män. Förutsättningen för att prostitution och sexslavhandel existerar är mäns efterfrågan av sexuella tjänster. Om män inte såg det som sin rätt att köpa och sexuellt utnyttja kvinnor och flickor, skulle prostitution och handel med människor för sexuella ändamål inte förekomma.

Det är inte olagligt att köpa och sälja sex i Finland. Men det får inte ske genom hallickar, handeln får inte vara störande och t.ex. hotell får inte möjliggöra den genom att hyra ut rum till prostituerade. Trafficking är däremot olagligt, man gör ett särskiljande av "frivilliga" kontra "ofrivilliga" prostituerade. Det är alltså bara sexköp från offer i människohandel som är olagligt i Finland. Finländska lagen: www.finlex.fi/sv/esitykset/he/2005/20050221.pdf

I Lettland är det tillåtet att köpa och sälja sexuella tjänster men endast under reglerade former. Prostituerade måste vara myndiga och kunna visa upp ett friskhetsintyg. Sexuella tjänster får endast erbjudas på vissa områden där kommunen tillåter det och som är minst 100 m från skolor eller kyrkor. Det är förbjudet för prostituerade att förenas i grupper i avsikt att erbjuda och ge sexuella tjänster. Straffrätten föreskriver att en prostituerad kan hållas straffrättslig ansvarig om hon bryter mot någon av dessa regler. Köpare av sexuella tjänster har däremot inget ansvar. Vad gäller statsfinansierat program för social rehabilitering, har endast kvinnor som identifierats som offer för människohandel rätt att få tillgång till det.

I prostitutionsdebatten aktualiseras då och då frågan kring den fria viljan, avseende att prostituerade medvetet har valt sitt "yrke". Men en kvinna med god ekonomi väljer inte att prostituera sig. Hallickar och människohandlare utnyttjar att kvinnor och tjejer har en ekonomisk, social, politisk och rättsligt sämre ställning än män. I länder där kvinnor och tjejer har möjlighet till utbildning, större tillgång på arbete och bättre politiska rättigheter finns fler möjligheter och utsattheten och sårbarheten är mindre. "De som arbetar med kvinnor och flickor som har eller har haft erfarenhet av prostitution nämner ogynnsamma uppväxtförhållanden, diskriminering, missbruk och bris- tfällig utbildning som återkommande inslag i kvinnornas bakgrund. Dessutom visar undersökningar att så många som 65 - 90 % av prostituerade kvinnor har blivit utsatta för sexuella övergrepp av manliga släktingar och bekanta redan som flickor [...]".⁷ Enligt internationella undersökningar beräknas medelåldern för flickors inträde i prostitu- tion ligga runt 14 år.⁸

I film, reklam, mode, musik och på Internet liksom i litteratur och andra medier sexualiseras och objektifieras kvinnor och tjejer samtidigt som en falsk bild av pros- titution visas. Det våld som köparna, hallickarna och människohandlarna regelbun- det utsätter kvinnor och tjejer för trivialiseras. Kvinnor och barn i prostitution utsätts för hot, misshandel, våldtäkt, övergrepp, tortyr, oönskade graviditeter, infertilitet, skador på skelett, underliv och anus, förödmjukelser och förnedring. De riskerar dessutom att smittas med sexuellt överförbara sjukdomar, inklusive HIV/AIDS⁹. Alla de här handlingarna skadar och kränker kvinnor grovt. Att övergreppen sker mot betalning mildrar inte de extrema fysiska och psykiska skadorna på kropp och själ. Internationella undersökningar visar att prostituerade kvinnor får samma käns- lomässiga skador som krigsveteraner och offer för tortyr.

Vilka är männen som köper sex?

Sexköparen är inte som mytbilden säger, en ensam avvikare. Det är mycket troligare att han är en välbetald medelklasspappa på affärsresa, grannens man som vill ha lite kul eller killarna på semester i ett annat land. Köparna har ofta gott om pengar och är välutbildade och skiljer sig därmed tydligt från kvinnorna de köper. I Sverige har en undersökning¹⁰ gjorts som visade att ungefär var åttonde man i Sverige köpt sex nå- gon gång under sitt liv. De representerar ett tvärsnitt av män, de är i alla åldrar och kommer från alla samhällsklasser. Majoriteten av dem är gifta eller sammanboende och har barn. I en undersökning i Sverige av killar mellan 16 och 25 år i Stockholm år 2000 uppgav nästan 10 % att de någon gång betalat för en sexuell tjänst. Bland sexköparna finns förstås också våldsamma och direkt farliga män.

⁷ Solmaz Bashirinia och Sophia Österberg, 2005

⁸ Näringsdepartementet, 2005, Faktablad nr 5028

⁹ Ibid

¹⁰ Lewin, Bo (red), 1998

▷ Trafficking, modern slavhandel

Den internationella handeln med människor är ett växande problem i hela världen. Förutom prostitution eller andra former av sexuell exploatering kan människohandlarnas offer utsättas för "tvångsarbete, slaveri eller slaveriliknande sedvänjor, trälldom eller organhandel"¹¹ Människohandel innebär att någon skickar andra människor mellan länder, regioner eller städer med syftet att utnyttja dem eller dra fördel av dem eller deras arbete. FN uppskattar att upp till fyra miljoner kvinnor och barn är offer för människohandel varje år och att majoriteten av dem utnyttjas sexuellt och prostituerats. Enligt International Organization for Migration (IOM) säljs minst 500 000 kvinnor för prostitution i Europa varje år. Handeln med kvinnor organiseras oftast av kriminella nätverk vilket gör att exakta siffror är svårt att få fram. I de flesta länder gör man skillnad på prostitution och offer för trafficking. Det är dock helt klart att kopplingarna är starka på flera sätt. Den globala prostitutionsindustrin omsätter årligen enorma summor, pengar som går direkt till hallickar, kvinnohandlare och bordellägare och indirekt till researrangörer, flygbolag, hotell, restauranger, taxichaufförer och annonsörer. En av de viktigaste förutsättningarna för den internationella handeln med kvinnor är förekomsten av lokala prostitutionsmarknader, på nätet, via bordeller eller via andra nätverk skapas kontaktytor där män kan och vill sälja och köpa kvinnor och barn för att utnyttja dem sexuellt. Människohandlarna skickar kvinnor och barn från länder i söder till länder i norr och från öst till väst – människor säljs till det område där efterfrågan från köparna är störst för tillfället. Varorna kan säljas om och om igen och om man skulle åka fast, ges oftast väldigt låga straff och bevisningen är svår. Människohandlarna värvar ofta kvinnorna genom falska erbjudanden om arbeten som servitris, dansare eller i privata hushåll. När kvinnorna kommer fram till destinationslandet fråntas de sina pass och handlingar av hallickarna. Kvinnorna eller tjejerna blir ofta sexuellt utnyttjade och våldtagna av människohandlarna, som på detta sätt initierar dem och göra dem till "villiga" varor, för att sedan prostituera dem i bordeller och på sexklubbar där de isoleras från det övriga samhället. Kvinnorna bevakas av hallickar som ofta tar hand om merparten av deras förtjänster. När kvinnorna befinner sig i ett främmande land där de inte talar språket eller har tillstånd att befinna sig är hallickens makt och kontroll över dem nästan total.¹²

Övningar

> Att arbeta utomlands

Trafficking och/eller prostitution kan lättare drabba tjejer som åker utomlands utan familj, vänner och kunskap om vart man vänder sig om man behöver hjälp. Kommer man från en fattig situation är man mer utsatt jämfört med den som åker utomlands enbart för nya erfarenheter.

¹¹ http://www.uncjin.org/Documents/Conventions/dcatoc/final_documents_2/convention_%20traff_eng.pdf
¹² <http://e/sb/d/2664>

Mål:

- att diskutera risker med att flytta utomlands;
- att diskutera trafficking och/eller prostitution som risk;
- att diskutera drömmar, möjligheter och risker, med att arbeta utomlands.

Läs upp texten nedan och diskutera.

”Drömmen om att flytta utomlands kan sluta i förskräckelse. Dagens möjligheter med rörlighet över gränserna skapar nya möjligheter att lära nytt och hitta nya försörjningsmöjligheter. Men migration kan vara förenad med stora risker, de finns många personer som inte drar sig för att utnyttja andra människor. Det finns de som lurat in tjejer i sexhandel genom att lova helt andra saker, eller på plats komma med andra villkor eller direkt tvinga dem genom att ta passet, hota eller använda våld. Att hålla på med sexhandel och prostitution är ett riskfritt brott jämfört med vapenhandel, droghandel och annan brottslighet. Människohandeln ökar och även den som av vänner fått goda tips kan hamna i svårigheter.”

↳ *Stödfrågor för diskussion:*

- Vad finns det för risker med att arbeta utomlands?
- Vad bör man tänka på och undersöka innan man åker utomlands eller säger ja till ett jobbförslag?

Att tänka på: ta innan träffen reda på information om vart man kan vända sig om man vill få mer information om risker med att åka utomlands. Ge tips till gruppen om vad man ska kolla upp innan man tackar ja till ett arbete utomlands.

› *Heta stolen: Prostitution*

Heta stolen är en typ av värderingsövning som återkommer flera gånger i detta material. På sid 105 kan du läsa instruktionerna för Heta stolen.

Mål: diskutera prostitution och trafficking samt koppla det till ojämställdhet och till killars och tjejers olika livsvillkor.

Påståenden:

- Om det inte fanns prostituerade, skulle det finnas mer våldtäkter och sexuellt missbruk.
Många prostituerade är det för att de inte slipper ifrån sin hallick.
- Många prostituerade har problem med droger.
- Att bli prostituerad är något man aktivt väljer.
- Prostitution är ett uttryck för att det är ojämställt i samhället.
- Bli man prostituerad har man haft svårigheter i sitt liv.
- Högutbildade personer skulle aldrig bli prostituerade.

- De som köper sex borde sluta med det.
- De flesta prostituerade mår dåligt.
- Det finns många unga tjejer som hamnar i prostitution fast de inte vill.

↳ Stödfrågor för diskussion:

- Varför blir vissa personer prostituerade? Finns det några orsaker som kan spela stor roll?
- Har sexköpare något ansvar? Vad för ansvar?
- Är det okej att köpa sex? Varför/varför inte?
- Varför är det fler killar än tjejer som köper sex?
- Vad kan man göra för att minska antalet tjejer som hamnar i prostitution?
- Diskutera trafficking och prostitution och hur de hänger ihop?

Tänk på: se till att alla i gruppen förstår vad de olika begreppen/orden betyder, som t. ex. prostitution, trafficking, sexhandel. Det är viktigt att gruppen har tillgång till fakta kring prostitution, lagar, trafficking och våld mot kvinnor. Frågan är komplicerad det är viktigt att få till en nyanserad diskussion samt koppla ämnet till jämställdhet.

> Fyra hörn: Prostitution

Fyra hörn är en typ av värderingsövning som återkommer flera gånger i detta material. På sid 106 kan du läsa instruktionerna för Fyra hörn.

Mål: diskutera prostitution och att även prostituerade har rätt att säga nej, sätta gränser och bli respekterade.

Kan en prostituerad våldtas?

- Ja, självklart.
- Nej, våldtäkt ingår i hennes jobb.
- Ja, när hon är ledig.
- Öppet hörn

↳ Stödfrågor för diskussion:

- Vilka svårigheter kan det finnas för prostituerade när de anmäler en våldtäkt?
- Vilka risker är prostituerade utsatta för (våld, sjukdomar...)?
- Hur kan prostituerade skydda sig mot kunders våld?

Tänk på: att om det inte framkommer under diskussionerna så poängtera att prostituerade kan bli våldtagna och att det är förbjudet enligt lag att våldta en prostituerad.

▷ Genussystem

Utgångspunkten för kill- och tjejgruppsverksamheten är att det sätt som samhället ser på

och organiserar kön idag inte är något medfött eller oföränderligt. Kön är något som främst formas av samhällets normer och värderingar. Det är omgivningens förväntningar på hur en kille respektive tjej ska och bör vara som gör att han eller hon beter sig typiskt manligt eller kvinnligt. Detta förväntade kön, som är inlärt, kallas *genus*. Vad som anses typiskt manligt och kvinnligt varierar beroende på sammanhang, tid, plats och kultur. Idag har förståelsen av genus en stark förankring i att könen är motsatser till varandra. Speciellt stark är synen på att manlighet definieras som motsatsen till kvinnlighet. Uppdelningen är inte neutral och livsutrymmen för kvinnor och män begränsas på olika sätt utifrån att det också finns ett maktperspektiv, där det traditionellt manliga och det män gör och anses vara bäst på har ett högre värde än de traditionellt kvinnliga och det kvinnor gör och intresserar sig för. Detta återspeglas i allt från lönesättning till fritidssysselsättningar.

Empowerment

Att se möjligheter, att inte se sig som offer för omständigheterna även om förutsättningarna kan vara dåliga, är en viktig utgångspunkt för verksamheten. Empowerment är ett engelskt begrepp som förklarar att makten inte utövas av andra utan skapas av samtliga utövare. Det kan närmast översättas med egenmakt, men de flesta väljer att använda empowerment då det upplevs som tydligare och rikare. Nyckelord för empowerment är aktörskap, egenmakt, kraft och handlingsutrymme. Empowerment beskrivs ofta som motsats till upplevelsen av maktlöshet, hjälplöshet, hopplöshet, utanförskap, och offerstatus. Empowerment är vägen och grunden för ledarens förhållnings-sätt. Ledaren ska tillsammans med gruppmedlemmarna öka deras handlingsutrymme och hjälpa dem att finna vägar till större makt i sina liv. Samtidigt som ledaren ska uppmuntra ungdomarna att drömma, så har ledaren en uppgift att inte förespegla orealistiska möjligheter. Empowerment ger en bra grund för att balansera drömmar och möjligheter.

Jämställdhet

Jämställdhet betyder könen lika värde. Att kvinnor och män har samma rättigheter, samma skyldigheter och samma möjligheter i samhället. Den politiska viljan att skapa ett jämställt samhälle är idag teoretiskt förankrat i FN såväl som EU och i många av världens länder. I praktiken går de både framåt och bakåt och bakom de framgångar som har gjorts ligger framförallt kvinnors kamp. På Åland antogs Jämställdhetslagen där diskriminering på grund av kön förbjöds 1989. Den skall säkerställa att varken direkt eller indirekt diskriminering på grund av kön får förekomma. Diskrimineringsombudsmannen¹³ har till uppgift att kontrollera att denna lag följs på Åland och att förbud mot diskriminering, som Lettlands lagstiftning omfattar, inte överträds. Lettland har inte antagit någon jämställdhetslag, eftersom Lettland har valt att arbeta med jämställdhetsintegrering (mer information om detta får du i Bilaga 2).

Jämställdhet handlar om alla områden i livet, bland annat lika lön för lika arbete, delat ansvar

13 <http://www.tiesibsargs.lv> och <http://www.doaland.ax>

för barn och hem, motarbetande av prostitution och rättigheten att inte utsättas för sexuella trakasserier. För att utveckla jämställdheten både i teorin och praktiken krävs kunskap och förståelse, både från kvinnor och från män. Trots lagstiftning finns mycket fakta och erfarenheter som visar att det i praktiken är en stor klyfta mellan jämställdhetsmålen och måluppfyllelsen. I teorin är vi idag många gånger eniga om idén om jämställdhet, men i praktiken kan det ibland bli en tuff match.

Jämställdhet handlar både om kvantitet - jämnt antal - och kvalitet - att båda könen kunskap och erfarenhet skall tas tillvara. Den kvantitativa sidan kan ses som relativt enkel. Bara vi får hälften av vardera kön representerade i alla organ, grupper, verksamheter, etc så har vi nått jämställdhet. Men när man kommer till förverkligande så kan t.ex. kvotering ses som en överdriven åtgärd och väcka starka känslor. Detta trots att män, på ett informellt sätt, kvoterats in på maktpositioner bland annat genom att män av tradition hellre valt män än kvinnor till höga positioner. De flesta vill att jämställdhet skall ske av sig själv utan kamp och tvång. Kvotering har dock visat sig vara en fungerande metod i politiken, även hot om strukturella tvingande åtgärder har inom näringslivets toppar snabbat på förändring. Välvilja räcker sällan då offentligheten – samhällets former, strukturer och prioriteringar - är skapade för att passa en manlig norm. Detta gör att män på olika sätt oftast gynnas. Inte utifrån att de uttalat kräver det utan för att de är män och tillhör en grupp som härskat i historien och för att de fortfarande har en maktposition i samhället. Den manliga normen är både tydlig och otydlig och kräver ibland både kunskap och strukturerad analys för att synliggöras.

Feminism är ett begrepp som ofta väcker känslor och som kommer upp i samtal om ojämställdhet. Feminism är en världsåskådning och en rörelse som arbetar för ett jämställt samhälle. Ett synsätt som innebär att man erkänner kvinnors underordnade ställning i familj, arbetsliv och samhälle, och att man vill att detta ska förändras. Målet är ett samhälle där könen inte behandlas och värderas ojämnt. Feminismen bottenar i kvinnors erfarenheter, kunskaper och önskemål och utvecklar nya arbets- och samlevnadsformer. Begreppet formulerades i slutet av 1800-talet och har sedan dess varit en politisk kraft, både på höger- och vänstersidan inom politiken. Ordet feminist associeras av en del, både av kvinnor och män, med manshatande, lesbiska, fula och aggressiva kvinnor. Detta är ett tecken på att en grupp med makt omedvetet eller medvetet känner sig hotad. Att förlöjliga och använda nedsättande benämningar om den grupp som vill skapa förändring är en vanlig reaktion. Feminist kan den kalla sig som ser och förstår kvinnors underordnade ställning i familj, arbetsliv och samhälle och vill göra något åt det. Målet för en feminist är att kvinnor och män skall vara lika värda, vägen dit kan dock olika feminister ha olika åsikter och idéer om.

Att vi lever i ett ojämställt samhälle kan vara både jobbigt och svårt att ta till sig. Vi vill ogärna se på oss själva som en del i en över- och underordning eller i ett förtryckande system. Men statistiken talar sitt tydliga språk och visar att dagens samhälle fortfarande är patriarkalt och orättvist. Det bygger på att män som grupp har makt över kvinnor,

men också att vissa män har makt över andra män. Patriarkatet¹⁴ har konsekvenser för hurdana vi är och hur vi behandlar varandra, hur vi fostrar våra barn, hur våra relationer fungerar osv. Fortfarande finns ett mönster av att mannen har rätt att få och att kvinnan ska ge. Detta faktum har fortfarande svårt att få acceptans och många vill inte kännas vid det eller menar att mönstret stämmer med samhället i stort, men att i familjen dominerar kvinnorna och därmed blir det balans. I de flesta familjer är det kvinnan som har kontroll och tar huvudansvaret och därmed också är den som gör mest hemarbete. Kvinnor har vad man kan kalla för en delegerad makt i familjen, hon har ett uttalat mandat att ta ansvar, men det innebär också att hon har mindre egentid. Mandatet bygger bland annat på en uttalad idé om att mannen är huvudförsörjare. På ett sätt gäller det i många familjer, eftersom det är mannen som tjänar mest pengar i familjen. Bakgrunden är vanligen att hon valt ett traditionellt kvinnoyrke som ger låg lön, deltidarbete eller har varit hemma med barnen och därför inte gjort karriär på samma sätt som han. Delegerad makt kan tas tillbaks och den som har mest pengar eller högst inkomst har ett större utrymme att bestämma. Men även bland barn, ungdomar och unga par visar statistik på flera områden att tjejer och unga kvinnor har mindre tillgång till resurser och utrymme. Tjejer gör bland annat mer hemarbete än killar¹⁵, tjejer får mindre kommunala resurser till sina fritidsintressen¹⁶, tjejer får mindre taltid i klassrummet¹⁷ och tjejer prioriterar bort egna intressen för relationen. Idag blir gruppen kvinnor som kräver förändring allt större och i många familjer sker ständiga förhandlingar och överväganden. Den uppdelning som kanske var självklar i föräldrahemmet under den egna uppväxten, är inte den man vill ha i den egna familjen. I dessa förhandlingar tappar både män och kvinnor de privilegier de haft tidigare och resultaten av förhandlingarna är inte alltid till det bättre för alla parter, eftersom det alltid är någon som förlorar fördelar som den tidigare haft.

Män som grupp har mer makt än kvinnor som grupp, men män i allmänhet upplever inte att de tillhör en grupp och framförallt inte en grupp med makt. Nästan ingen man i västerländsk kultur hävdar att han har makt eller har rätt till makt enbart för att han är man. I mitten av 1900-talet fanns kvinnolöner inskrivna i avtalen mellan fack och arbetsgivare. Först när männens arbetsplatser var hotade, eftersom det var billigare att anställa kvinnor än män för samma jobb, kom fack och arbetsgivare överens om att ta bort den uttalade diskrimineringen av kvinnor. Idag finns inte lönesättning utifrån vilket kön man har, men ändå visar lönestatistiken att män får högre lön än kvinnor, även där kvinnor och män har samma arbete. I nio av tio yrkesgrupper tjänar män mer än kvinnor¹⁸. Det som upplevs som individuella val gynnar oftast män som grupp både ekonomiskt och maktmässigt. Omständigheterna gör att män överordnar sig och kvinnor underordnar sig, därför att samhällsstrukturen är uppbyggd så. Gamla värderingar finns kvar, yrken som främst innehas av män värderas högre än yrken där kvinnor dominerar. Den som väljer att stanna hemma för att ta hand om barn får lägre daglig inkomst och framtida pension än den som är yrkesarbetare. Av tradition är den

14 Patriarkatet betyder: "Mansvärde inom en kultur eller ett samhälle, samhällsskick där hufadern har oinskränkt ställning", se Prismas främmande ORD 2002, Norstedtsförlag

15 Mia Hanström och Ulrika Eklund, 2003:10

16 SOU, 1996:3

17 Kerstin Nordenstam, 2003

18 <http://www.scb.se>

förstnämnda en kvinna och den andra en man. Män tar ut en klar minoritet av pappaledigheten, färre kvinnor än män gör karriär eftersom deras livssammanhang många gånger omöjliggör en karriär. Chefsforskning visar att män hellre väljer män än kvinnor när de ska rekrytera ledare¹⁹.

Trots jämställdhetsambitioner från politiker går det trögt och på vissa områden går det till och med bakåt. Det är både kvinnors och mäns val som gör att de gamla mönstren består och att det finns olika drivkrafter i mäns överordning och kvinnors underordning, som bekvämlighet och maktbehov. Kvinnor är fortfarande de som har mest att vinna på jämställdhet och det gör att de oftare arbetar aktivt för en förändring inom detta område. Samtidigt kan man säga att rent humanistiskt så har män mycket att vinna på jämställdhet, de ger dem större utvecklingsmöjligheter, de kan få ett rikare känslomässigt liv, bättre relationer till nära och kära, både vänner och partners, bättre och närmare relationer till sina barn, etc. Både män och kvinnor är offer för systemet, ett system som alla föds in i på samma sätt som vi föds på olika ställen i världen med olika förutsättningar. Den som föds i Finland med välbärgade föräldrar behöver inte känna skuld gentemot någon som föds i en fattig familj i Afrika. Alla har dock

möjligheter att ta ansvar för att förändra ett orättvist system. Män liksom kvinnor kan välja att arbeta för att motverka orättvisor - att ta ansvar är att aktivt engagera sig i jämställdhetsarbete på olika sätt. Att arbeta med jämställdhet som mål är en del i demokratiarbetet. Men det kräver kunskap, insikt och vilja till förändring. Att arbeta med ungdomar i dessa frågor är särskilt viktigt. Därför behövs tjej- och killgruppsverksamheten, en verksamhet som är tydlig med sina mål och val av metoder.

Se bilaga 1 Några steg på vägen mot jämställdhet på Åland, sid 118

Se bilaga 2 Några steg på vägen mot jämställdhet i Lettland, sid 120

Övningar

> *Vem vinner på vad?*

Mål: att diskutera vinster med jämställdhet.

Material: blädderblock, stort papper eller tavla att skriva på.

1. Be deltagarna lista: Vad vinner tjejer på jämställdhet?
2. Be deltagarna lista: Vad vinner killar på jämställdhet?
Är gruppen stor be dem först surra i bikupor.
3. Diskutera skillnader och likheter.

¹⁹ SOU, 1994:4

↘ Stödfrågor för diskussion:

- Finns det fördelar som är samma för killar och tjejer?
- Finns det nackdelar?
- Väger fördelarna över nackdelarna?

Tänk på: i övningen finns inget rätt och fel. Övningen syftar till att synliggöra vinster för killar om samhället vore mer jämställt. Information kan behöva ges om vad själva ordet betyder och man kan behöva lyfta fram att det handlar om lika möjligheter, skyldigheter och rättigheter på alla områden i livet. Att det är något som alla länder kommit överens om i och med FNs deklaration om mänskliga rättigheter och Cedaw-kvinnokonventionen.²⁰

> Sagan

Mål: att se och reflektera kring hur killar och tjejer blir behandlade olika.

Läs sagan (*Bilaga 3, Sagan, sid 122*) diskutera och reflektera kring den. Relatera till egna upplevelser.

↘ Stödfrågor för diskussion:

- Vad tyckte ni om sagan?
- Uppfostras tjejer och killar olika? Varför?
- Finns det några orättvisor i berättelsen?
- Hur kommer ni att uppfosta er barn?

▷ Kvinnligt och manligt — sociala konstruktioner

Kön är två officiella kategorier i samhället, du måste t.ex. uppge kön i ditt pass och du måste välja toalett utifrån kön. Dessa två kategorier berör makt, status, rumsligt och socialt utrymme, yrkesval, storlek på lön, intressen, roller, beteende, sexuell identitet, mängd hemarbete, utseende, stil, kroppsspråk, mimik och röstläge.

Teoretiskt kan man formulera detta med förståelsen av kön som att könet är en social konstruktion i ett kulturellt samhälle. Vad som är kvinnligt och manligt formas av den rådande kulturen och kön är en konstruktion, något som skapas i ett samhälle vilket förändras kulturellt hela tiden. Socialisationen eller fostran ligger som grund för det som anses kvinnligt och manligt. Varje tid och kultur har sina ideal och bilder för hur det skall vara. En analys av manligt och kvinnligt är generaliserande och kan användas för att synliggöra traditionella könsmonster. Men diskussionen om vad som är manligt och

²⁰ Övningen är inspirerad av Amphi production, "Ingen ser oss",
se <http://amphi.se/bestall-material/amphis-produktioner/ingen-ser-oss/>

kvinnligt har sina begränsningar och kan bli könsstereotypiserande i och med att man då betonar olikhet. Utöver detta måste man hantera den biologiska aspekten.

Många har en föreställning om att det traditionellt kvinnliga och manliga är medfött. Biologiska påståenden som att det sitter i generna är inte ovanligt, man ser det som naturligt. Ser man tillbaka i historien kan man konstatera att idéerna kring det kvinnliga och manliga har skiftat över tid och rum, könsmönstrena är konstruerade av människan. Professor Thomas Laqueur skriver om hur människor under 1700-talet hade föreställningar om att det bara fanns ett kön²¹. De som skilde kvinnor och män från varandra var att kvinnans kön var inåtvänt och mannens hade fallit ut, han var lite mer utvecklad. Professor Bronwyn Davies skriver "Idén att män och kvinnor är varandras motsatser, och befinner sig vi två olika poler, har inte mer grund i fysiologin än en begreppsmässig uppdelning av världens i dumma och intelligenta människor, eller i korta och långa, vackra och fula."²²

En vanlig föreställning är att könsmönstren är naturliga, vilket underbyggs med hänvisningar till djuren. Men tittar man på hur djurens sexualitet fungerar, hur de organiserar och konstruerar t.ex. system för hur man tar hand om barnen eller matanskaffning, är det en mångfald av levnadssätt och levnadsstilar som kommer fram. De allra flesta djurarter har samkönat sex, bland rovdjur jagar hanar lika mycket som honor, bland fåglar är det vanligt att samkönade par föder upp ungar tillsammans²³. Vi är matade med föreställningar kring att vissa sysslor är mer naturliga för kvinnor och andra mer naturliga för män. Vi kopplar ihop födande och amning med att det är kvinnans ansvar att ta huvudansvaret för barnen. En massa historiska beskrivningar är dessutom speglade och tolkade genom vår kulturella föreställning kring kön.

Vi kan se att det finns vissa biologiska skillnader på kvinnor och män. Men vi kan inte idag utifrån forskning säga något mer entydigt än att de flesta kvinnor kan föda barn, och att män som grupp kan utveckla mer muskelmassa än kvinnor som grupp. Enskilda kvinnor kan dock bli starkare än enskilda män. Att hjärnorna fungerar olika eller att män är aggressivare eller att kvinnor skulle vara mer omvårdande, finns det idag ingen enhetlig forskning som bekräftar eller dementerar. Professor RW Connell konstaterar att "Könsskillnaderna, inom i stort sett alla mätbara områden, är antingen väldigt små eller existerar inte"²⁴. I dagens västerländska kultur betonas starkt olikheten på den manliga och kvinnliga kroppen. Män ska vara muskulösa, kvinnor ska vara hårlösa på allt utom huvudet, kvinnors bröst ska vara stora, män ska vara längre än kvinnor och så vidare. Något som mängder av forskning bekräftar är att barn behandlas olika utifrån om de är killar eller tjejer. Detta startar från den stund barnet kommer ut ur mammans mage och omgivningen börjar interagera med det lilla barnet. Killar bekräftas som starka, arga och framåt, tjejer som söta, snälla, ledsnå och försiktiga. Eftersom ett barn aldrig kan växa upp i ett vakuum, utan kulturell påverkan från omgivningen, kan vi inte exakt säga vad som är biologiskt medfött.

21 Thomas Laqueur, 1994

22 Bronwyn Davies, 2003

23 Sandra Dalhén, 2006, och Bruce Baghemil, 1999, "Biological Exuberance: Animal Homosexuality and Natural Diversity"

24 Michel RW Connell, 1996

Som pedagog är det viktigt att sträva efter att se, möta och behandla varje individ så könsneutralt som möjligt.

Utifrån att män och kvinnor skall vara olika har vi skapat föreställningar kring vad som är manligt och vad som är kvinnligt. Könsstereotypa attribut och uttryck har en rangordning där traditionellt manliga attribut har ett högre värde än de traditionellt kvinnliga. Det är därför lättare för kvinnor att t.ex. ta tills sig en manlig klädkod, eftersom hon då söker sig uppåt på hierarkistegen. En man som tar till sig kvinnliga attribut, kläder eller uttryck provocerar på ett helt annat sätt eftersom han signalerar att han vill tillhöra den underordnade gruppen och tar ett steg ned i hierarkin. Män ska dessutom i den traditionella manligheten sträva uppåt. När män betar sig så kallat "kvinnligt" upplevs det ofta som störande och hotande av både män och kvinnor. Det är heller inte ovanligt att feminina män eller killar antas vara homosexuella, men en persons sexualitet och könsuttryck är inte samma sak. Som pedagog är det viktigt att sträva efter att se, möta och behandla varje individ så könsneutralt som möjligt. För tjejer är dagens genussystem starkt präglad av normer om att vara killar till lags, att det viktigaste i livet är att hitta en man, att vara sexuellt attraktiv för en man osv.

Historieprofessorn Yvonne Hirdman benämner genussystemet för Genuskontrakt, vilket är den många gånger uttalade livsregeln som stadgar att mannen skall bestämma i samhället och vara överhuvudet i familjen. Man kan se det som ett gemensamt projekt som kvinnor och män hjälps åt att hålla vid liv genom hur det väljer att agera och behandla varandra, många gånger små företeelser som motverkar att verklig jämställdhet kan uppnås. Genuskontraktet förhindrar på olika sätt kvinnor och tjejer att tillgodogöra sig de formella möjligheterna att utöva makt idag.

Genuskontraktet är en uttalad överenskommelse med historiska rötter.

Gruppen män är överordnad gruppen kvinnor.

Bygger på två principer.

- 1. Åtskiljandets princip, håll manligt och kvinnligt isär.*
- 2. Värderandets princip, mannen är normen, för det normala – allmängiltiga.²⁵*

De två principerna i genuskontraktet innebär för det första: att könen särhålls, vilket kommer till uttryck i allt från att kvinnor och män väljer olika utbildningar/yrken till att kvinnor till större del återfinns i den privata sfären medan männen finns i den offentliga. För det andra innebär det att: mannen ses som norm och är överordnad kvinnan, vilket kommer till uttryck i t.ex. att kvinnor tjänar mindre än män för samma arbete samt att fotboll delas upp i fotboll och damfotboll.

Genuskontraktet har dock inte betytt att kvinnor i historien inte tagit stort ansvar för både familj och samhälle. Men män som grupp har haft makten på alla större områden och då kvinnor till synes haft den kan man säga att makten tillfälligt varit delegerad och delegerad makt kan alltid återtas. Det handlar inte om att

²⁵ Yvonne Hirdman, 2001

män och killar är elaka och dominanta eller att kvinnor och tjejer är mesiga och fega. Snarare handlar det om att killar och män omedvetet anpassar sig till genuskontraktets krav om att män skall vara överordnade kvinnor. Denna anpassning kan i värsta fall gå så långt att de leder till sexuella trakasserier, misshandel, våldtäkt och andra övergrepp på tjejer och kvinnor. Över- och underordningen mellan könen gör att män och killar som grupp har betydligt fler bekvämlighets- och maktvinster än vad kvinnor och tjejer har som grupp.

1. Fakta om ojämställdhet på Åland i bilaga 4, sid 124.
2. Fakta om ojämställdhet i Lettland i bilaga 5, sid 126

Övningar

> *Lådan- vad är en man/kvinna?*

Mål:

- att få syn på hur de osynliga normerna kring kvinnligt och manligt ser ut;
- och hur de hänger ihop med normer för etnicitet och sexualitet;
- att fundera på vilken roll de stereotypa ramarna spelar för vilken makt och status en person får eller tar.

1. Berätta om våra samhällsramar för kön och rita två fyrkanter bredvid varandra på en tavla eller ett större papper. Be deltagarna brainstorma om vilka samhällsramar kön utgör:

- Vad anses manligt? Hur ska killar och män vara och se ut i vårt samhälle?
- Vad anses kvinnligt? Hur ska tjejer och kvinnor vara och se ut i vårt samhälle?

Fyll fyrkanterna med ord. Poängtera att det handlar om vad som allmänt anses vara kvinnligt och manligt i samhället, inte vad man själv personligen tycker.

Ta en fyrkant i taget. Skriv upp det som ses som kvinnligt i den ena och det som ses som manligt i den andra.

2. Be deltagarna att två och två fundera en stund över det som står i respektive ruta.

- Vad tänker de när de ser alla orden?
- Varför är det många ord i killrutan/lådan som värderas högre än de i tjejrutin/lådan?

3. Reflektera och diskutera i hela gruppen.

↳ Stödfrågor för diskussion:

- Är det möjligt att helt leva upp till alla orden i rutorna?
- Vilka fördelar har man av att hålla sig inom ramarna för rutan?
- Vad händer om någon går utanför ramarna för mycket eller på fel sätt, till exempel om en tjej tar mycket plats eller om en kille är väldigt känslig?
- Vad händer om man inte kan se om någon är kille eller tjej?
- Vad spelar hudfärg och klasstillhörighet för roll för hur man ser på tjejer och killar?
- Varför är ordet poj-k-flicka oftast förknippat med något positivt, medan vi inte använder ordet flick-pojke?
- Vilka följder det kan få om en person går utanför ramarna? Det kan handla om allt från skämt, kommentarer och blickar till trakasserier och våld.²⁶

Tänk på: var tydlig med att killrutan kan placeras högre upp än tjejrutan eftersom manlighet och killar värderas högre i samhället än tjejer och kvinnlighet och att både manliga män och kvinnliga kvinnor antas vara heterosexuella i vårt samhälle.

> Dragking och dragqueenverkstad

Dragking fungerar som ett paraplybegrepp för kvinnor som klär sig till män och uppträder i olika sammanhang och *dragqueen* för män som klär sig och gestaltar kvinnor. Verkstaden är ett sätt att problematisera genusuttrycken, genom att pröva andra genusuttryck och diskutera hur snäva könsrollerna är.

Mål:

- att reflektera kring hur kön gestaltas av kroppen;
- att diskutera begränsningar och möjligheter i gestaltningen av manligt och kvinnligt.

I *dragkingverkstaden* får tjejerna i tjejgruppen spela killar genom att använda olika typiska manliga attribut som kläder och smink. I *dragqueenverkstaden* får killarna spela tjejer och använda olika kvinnliga attribut. De bör också anta ett nytt namn för sin karaktär. Övningen kan också göras utan smink och kläder, med fokus på kroppspråk, tal och uppförande. Där deltagarna får spela en tjej eller kille utifrån hur den sitter, går, pratar, skattar etc. Övningen kan göras under träffen eller utanför träffen genom att deltagarna går ut på "stan" och möter omgivningen för att se hur de bemöts om de hade annat kön. När ni avslutar sessionen är det viktigt att alla byter tillbaks till sin vanliga personkaraktär och att ni har gott om tid att utvärdera upplevelsen.

↳ Stödfrågor för diskussion:

- Hur upplevde du övningen och rollen?
- Vad skulle du passa på att göra om du var man/kvinna för en dag?
- Vad är det som gör att man uppfattas som kille respektive tjej?

²⁶ Mia Hanström, 2002

- Upplevde du några begränsningar i rollen?
- Upplevde du större frihet eller mer begränsning i rollen jämfört med när du är dig själv?
- Varför tror du att beteenden och sätt att föra sig är så kodade efter kön i vårt samhälle?
- Vad får detta för konsekvenser för människor?

Tänk på: denna övning riskerar att cementera skillnader mellan könen, genom att deltagarna överdriver könsskillnader eller gestaltar väldigt stereotypa uppfattningar om hur det andra könet är och betar sig. Det är därför viktigt att diskussionen fokuserar på utrymme och begränsningarna utifrån könsuttrycken. Lyft även fram att normer kring kön begränsar oss just för att de inte "tillåter" oss att vara precis hur vi vill.

> Bilder som metod

Tidningsbilder, konst, andra bilder och egna skapade bilder är bra utgångspunkter för samtal på olika teman. I materialet finns bilder som tagit fram under projektet för att inspirera till samtal om ojämställdhet (*Bilaga 6, bilder som metod, sid 127*).

Må:

- att använda bilder som utgångspunkt för att diskutera olika teman;
- att få igång ett samtal kring normer och förväntningar kopplade till kön samt att diskutera jämställdhet.

Visa bilderna i gruppen och diskutera dem. Alternativt kan du dela i gruppen i par och ge dem en eller flera bilder att diskutera för att sedan diskutera i storgrupp.

↳ Stödfrågor för diskussion:

- Vad händer på bilderna?
- Vad handlar jämställdhet om?
- Kan ni ge fler exempel på saker som inte är jämställda i samhället/skolan/familjen?
- Vad finns det för olika förväntningar på hur kvinnor och män ska bete sig och vara?

> Stereotyper i media

Må:

- att synliggöra stereotypa manliga och kvinnliga beteenden;
- att kritiskt granska bilden av män respektive kvinnor i media.

Övningen kan göras med enbart fokus på manlighet i en killgrupp och kvinnlighet i en tjejgrupp, men man kan också skärskåda båda könen stereotypisering vid samma tillfälle eller vid två olika tillfällen.

1. Låt deltagarna arbeta i par.
2. Läs upp nedanstående påståenden.
3. Låt paren kategorisera ord som manliga och omanliga och sedan kvinnliga och okvinnliga. Skriv i fyra eller två kolumner beroende på om du fokuserar på båda könen eller ett.

Ord: vek, stark, modig, känslomässig, kontrollerad, ensamvarg, räddhågsen, osäker, säker, vet allt, gör misstag, gör aldrig misstag, modig, oskyldig, omhändertagande, utseendefixerad, social, sportintresserad, matlagningsintresserad, obestämd, självsäker, cool, fundersam, ensam.

4. Paren kan komplettera med egna ord i de två/fyra kolumnerna om de vill.
5. Diskutera och jämför listorna.
6. Tag fram tidningar och titta på bilderna och se hur de överensstämmer med de tidigare framtagna listorna.
7. Introducera begreppet manliga alternativt kvinnliga stereotyper och diskutera hur de överensstämmer med verkligheten och hur tidningarna speglar män och deras verklighet.
8. Gör ett collage på temat "Den typiske mannen" respektive den "Den typiska kvinnan".
9. Jämför collage med listorna över manlighet och omanlighet respektive kvinnlighet och okvinnlighet.

↳ *Stödfrågor för diskussion:*

- Vad är huvudbudskapet i collage för hur män/kvinnor skall bete sig?
- Visar collage en schyst bild av hur män respektive kvinnor verkligen är?
- Hur påverkar medias budskap kring kvinnligt och manligt människors sätt att bete sig?
- Beter ni er "omanligt" respektive "okvinnligt?" Hur? När? Var?

> *Genomskåda medias budskap*

Mål:

- att genomskåda medierna;
- att diskutera hur normer kopplade till kön och andra diskrimineringsgrunder kommer till uttryck i media;
- att diskutera hur media påverkar tjejer och killar i hur de tänker kring kön, vad tjejer och killar ska göra, hur de ska se ut, etc.

1. Välj några dagstidningar.
2. Räkna bilder på antal kvinnor och antal män.
3. Ställ frågor om bilderna.

- Vem är personen på bilden? (Expert? Förälder? Barn? Skönhet? etc)
- Handlar artikeln/texten om personen på bilden?

- Var är personen på bilden (Bakom skrivbordet? I soffan? I sängen?)
- När är bilden tagen? (På arbetstid? På fritiden?)
- Hur ser personen på bilden ut? (Passiv? Aktiv? Leende? Hotfull? Utmanande?)
- Varför uttalar sig personen?
- Vem uttalar sig som expert/kunnande? Vem är bara med som "dekorationsbild"?
- Vem har problem och vem har lösningar?
- Vem är offer och vem är förövare?
- Vad har personerna för etnicitet?
- Hur gamla är personerna?
- Har personerna någon funktionsnedsättning?
- Har personen mycket eller lite pengar?
- Är synlighet i medierna förknippat med makt?
- Hur används makten?
- Vem är osynlig?²⁷

▷ Kön, sexualitet och normkritik

I varje samhälle finns normer, uttalade eller outtalade regler som mänskior under hela livet förhåller sig till, det är ett sätt att hålla ordning och underlätta mänskliga relationer. Normer ger vägledning i hur vi ska bete oss mot varandra, det kan vara hur vi hälsar på varandra, att vi tackar när vi får saker, etc. Men normer är också begränsande och ibland direkt diskriminerande. En norm kan förklaras som de förväntningar och ideal som handlar om vad som är önskvärt och inte.

När man har ett normkritiskt perspektiv betyder det att man kritisk fokuserar på normer som begränsar eller diskriminerar människor. Det kan t.ex. vara normer kring kön, sexualitet, etnicitet, religion, ålder, funktion. Normkritik har växt fram som en reaktion på det som kan kallas toleranspedagogik. Toleranspedagogiken är utformad i all välmening och innebär att de personer som uppfyller normen skall acceptera och tolerera de personer som inte uppfyller normen. En person som kan gå ska t.ex. förstå och ha förståelse för att rullstolsburna kan ha det svårt, en heterosexuell ska tolerera att det finns andra personer som inte är heterosexuella. Ett sådant förhållningssätt utgår medvetet eller omedvetet från att det finns något som är normen, som är det "bästa" och mest eftersträfvansvärda och något som är avvikande som ska tolereras, men som aldrig blir lika "bra" som det som är norm. Målet med toleranspedagogik är att gruppen som uppfyller normen ska få förståelse för personer som avviker från normen och förhoppningen är att resultatet av den förståelsen ska leda till minskad diskriminering. I dag kritiseras detta förhållningssätt starkt. Toleranspedagogikens fokuserande på ickenormspersoner riskerar att osynliggöra de strukturer som ligger till grund för och möjliggör orättvisor och diskriminering. En annan viktig kritik mot toleranspedagogik är att man, genom att ge människor som befinner sig i en norm-

²⁷ Övningen är hämtad från nätverket Allt är möjligt material, se <http://www.alltarmojligt.se>

position möjligheten att sätta ord på föreställningar om ickenormspersoner, på det viset återskapar de ojämna maktrelationerna mellan överordnade och underordnade grupper i samhället. Det skapar ett "vi" som har rätt att definiera och göra uttalanden om "de andra". Det normkritiska förhållningssättet fokuserar på de strukturer som leder till att vissa människor får sina rättigheter tillgodosedda per automatik, medan andra får kämpa för dem.

Att ha normkritiskt förhållningssätt i sitt ledarskap innebär att man inte fokuserar på dem som uppfattas som avvikande i ett sammanhang, utan att man fokuserar på de normer och maktstrukturer som gör att personer uppfattas som avvikande och de konsekvenser som det får. Med ett normkritiskt perspektiv kan man på ett konstruktivt sätt arbeta mot t.ex. ojämställdhet, rasism och homofobi. Då utgår man från att synliggöra normen och bekämpa den. Då kan man t.ex. komma åt normer som gör att alla sexualiteter förutom den heterosexuella ses som avvikande eller onormala, att män på olika maktarenor har "genvägar" till maktpositioner eller att alla hudfärger förutom den vita ses som främmande och därmed minskar olika möjligheter i samhället.

Genussystemet och det normkritiska förhållningssättet är starkt kopplat till det som kallas det heteronormativa systemet. Omedvetet tänker vi en heterosexuell kvinna när vi tänker kvinna och heterosexuell man när vi tänker man. En av de starkaste normerna i samhället är normen kring heterosexualitet. Vi antar att alla är heterosexuella och det är även detta antagande som ligger till grund för genusystemet. Män och kvinnor antas vara olika varandra, alltså varandras motsatser. De antas komplettera varandra och därför passa så bra tillsammans. I detta ligger förväntningen på att tjejer och killar ska vara både olika varandra och heterosexuella.

Heterosexualiteten är den sexualitet som de flesta betraktar som "normal" och önskvärd och den ifrågasätts inte. Såväl homosexualitet och bisexualitet som andra sexualiteter osynliggörs genom detta. Vad som anses vara normalt och onormalt är olika i olika historiska skeden och i olika kulturer. I antikens Grekland fanns det en annan syn på sexualitet som inte delade upp människor i heterosexuell eller inte heterosexuell, och man hade sex med folk av både samma och motsatt kön utan att kallas varken heterosexuell eller något annat. För drygt hundra år sedan började man se på kvinnor och män som motsatser. Man ansåg att homosexualitet var onormalt, för kvinnor skulle ha sex med män och män skulle ha sex med kvinnor. Heterosexualitet ansågs också onormalt om det inte resulterade i barn som sågs som den enda anledningen till att ha sex. Sen har majoritetens uppfattning, dock ej t.ex. katolska kyrkan, om detta förändrats och det blev naturligt och okej att ha sex utan att bli med barn, men homosexualitet var fortfarande onormalt. Den här synen på homo och hetero är starkt förankrade i främst Europa och Nordamerika. I andra kulturer delar man inte upp människor på samma sätt utifrån vilka de föredrar att ha sex med. Synen på sexualitet uppstår i samspelet mellan människor och den synen förändras hela tiden. Det finns ingen evig naturlig sexualitet och synen på sexualitet och sexualitets etiketter förändras ständigt.

SEXUELL LÄGGNING

Det finns flera olika sexuella läggningar, Homosexualitet, bisexualitet och heterosexuallitet är de tre vanligaste sexuella läggningarna.

Homosexualitet är förmågan att förälska sig i och/eller vara sexuellt attraherad av någon av samma kön som en själv och det innebär att det finns såväl kvinnor som män som är homosexuella.

Bisexualitet är förmågan att förälska sig i och/eller vara sexuellt attraherad av både personer med samma och det andra könet.

Heterosexuallitet är förmågan att förälska sig i och/eller vara sexuellt attraherad av någon av motsatt kön.

Vissa definierar sig varken som homosexuell, bisexuell eller heterosexuell. Dessa personer kanske definierar sin sexualitet som något annat eller så vill de inte definiera den alls. Sexuell läggning kan förändras över tid. Det är viktigt att varje person själv får identifiera sig och sin sexualitet.

KÖNSIDENTITET OCH KÖNSUTTRYCK

Könsuttryck och könsidentitet har inte med sexuell läggning att göra, man kan t. ex. vara hetero, homo eller bi som transperson.

Könsuttryck är det kön en person uttrycker genom t.ex. kläder, attribut, kroppsspråk, rörelser etc. Könsuttrycket är ibland, och ibland inte, samma som det biologiska kön personen har.

Könsidentitet är det kön som man känner sig som, det egna själv upplevda könet. könsidentiteten stämmer ibland, och ibland inte, överens med det biologiska könet personen har.

Transpersoner är ett samlingsnamn på olika personer som på olika sätt inte har samma biologiska kön som de endera vill uttrycka (könsuttryck), eller som det känner sig som (könsidentitet). Vissa av dessa personer vill därför korrigera sitt biologiska kön så att det överensstämmer med deras könsuttryck och könsidentitet. Andra vill inte korrigera könet kirurgiskt. Vissa personer vill klä sig i det andra könets kläder då och då, dessa kallas ofta transvestiter. Transpersoner kan vara heterosexuella, homosexuella eller bisexuella eller definiera sin sexualitet på ett annat sätt. Men könsidentitet och/eller könsuttryck har inget med sexuell läggning att göra.

Ledarens ansvar

Kunskap om homo-, hetero-, bi- och andra sexualiteter samt transpersoner är viktigt för såväl ledarna som för tjejnerna och killarna i grupperna. Som ledare har man ett stort ansvar att arbeta med sina egna tankar, så att inte de egna föreställningarna och resonemangen grundar sig på gamla fördomar och diskriminerande förhållningssätt. I dag finns det mycket ny forskning och kunskap kring sexualiteter, och könsidentitet/uttryck, fakta som

bland annat har betydelse för att synliggöra på vilka sätt människor medvetet eller omedvetet diskrimineras och kränks. Speciellt utsatt blir man om man inte är heterosexuell, men den heterosexuella normen drabbar alla just för att den är en bärande princip även i genusordningen.

Som ledare är det viktigt att man inte utgår ifrån att alla i gruppen är heterosexuella eller att man på olika sätt ger signaler om att heterosexualitet är den enda normala läggningen. Alla i gruppen ska känna sig bekväma, välkomna och sedda för dem de är. De innebär t.ex. att man använder begreppet "partner" eller alltid använder både flick- och pojkvän. Det är viktigt att alla i en grupp får ett öppet bemötande och får kunskap om att olika sexuella läggningar finns, även om man kanske väljer att inte berätta för andra att man är t.ex. homosexuell eller funderar på att man är bisexuell. Tabuna är olika starka i olika grupper.

Det är viktigt att varje person själv får identifiera sig och sin sexualitet. Bara för dem som själva identifierar sig med ett visst begrepp t.ex. jag är homosexuell, jag är transsexuell, är det rimligt att inordnas i en dylik grupp.

IDAHO - International Day Against Homophobia. Den 17 maj är den internationella dagen mot homofobi, vilket uppmärksammas på flera håll i världen. IDAHO ägde rum första gången 17 maj 2005, på dagen 15 år efter att Världshälsoorganisationen (WHO) tog bort homosexualitet från sin lista över sjukdomar. Åland; I Finland är det sedan år 1995 förbjudet att diskriminera någon p.g.a. sexuell tillhörighet. Homosexuella par har rätt att registrera sina parförhållanden. Ensamma kvinnor och lesbiska par har rätt till assisterad befruktning. Lettland; I Lettland är samkönade äktenskap förbjudna. Det finns en stark opinion mot homosexualitet och hatkampanjer är inte ovanliga.

Övningar

> Ett steg fram

Mål:

- att synliggöra att människor har olika förutsättningar beroende på hudfärg, kön, sexualitet, klassbakgrund, funktionsförmåga m.m.;
- samt att koppla detta till samhällsstrukturer och makt.

1. Be dem läsa texten på korten (*Bilaga 7, Stå på rad, sid 132*). Säg att de inte ska visa korten för varandra. Du kan också läsa upp rollerna för deltagarna en och en. Be deltagarna fundera en stund över sin roll. Hur bor de? Med vem eller vilka? Vad har de för bakgrund? Vad gör de på dagarna?

2. Be nu deltagarna att fortfarande under tystnad ställa upp sig på en linje bredvid varandra.
3. Berätta för deltagarna att du kommer att läsa upp ett antal påståenden. Varje gång ett påstående stämmer in på dem (deras roll) skall de ta ett steg framåt, annars skall de stå kvar. Läs upp påståenden sakta, ett i taget. Pausa gärna ganska länge mellan varje påstående för att låta deltagarna fundera, ta ett steg och se var de andra befinner sig. Läs upp påstående efter påstående.
4. Be deltagarna att uppmärksamma sin slutliga position. Be dem berätta vem de var och hur det gick för den personen.

↳ *Stödfrågor för diskussion:*

- Hur kändes det att gå framåt? Hur kändes det att stå kvar?
- Vilka var det som kom långt fram och vilka fick stå kvar? Vilka paralleller kan man dra till det samhälle vi lever i? Vilka har sämre förutsättningar och möjligheter? Vad kan man göra för att motarbeta ojämlikheter?
- I rollkortet finns bara en liten del av varje persons identitet med. Om det inte är utskrivet vad personen har för etnicitet, sexuell läggning, funktionsförmåga eller kön, vad lägger vi då själva in? Diskutera vad som stod på deras rollkort och vad de själva tolkade in i rollerna.
- Vilket kön fick de? Vilken hudfärg? Vilken sexuell läggning?²⁸

▷ Maskuliniteter och manliga privilegier

Hegemoni handlar om herravälde eller ledning. Kulturen legitimerar att en grupp människor kan rättfärdiga sin egen generella överordning i samhället. Hegemonin är en historiskt föränderlig relation där det skiftar vem som anses ha rätten att härska. Man kan säga att den hegemoniska maskuliniteten är det kulturella ideal med institutionell eller formell makt som framstår så självklart för människor att patriarkatet, de vill säga mäns generella dominans och kvinnors generella underordning, tas för given.²⁹

Hegemonisk maskulinitet³⁰ kan förstås som de kulturella föreställningarna kring vilka egenskaper en "riktig man" bör inneha. Den kan upp bäras av hjältar och filmstjärnor och behöver inte beskriva de mäktigaste männen i samhället. Olika typer av maskuliniteter kämpar om att nå den översta positionen. Det innebär att det finns en hierarki mellan dessa, där män inte bara intar en överordnad position i förhållande till kvinnor utan även till andra män. En ständig kamp pågår om vad som skall utgöra den hegemoniska maskuliniteten. Vilket innebär att begreppet är föränderligt.

²⁸ Övningen är inspirerad av Kampanjen Alla lika alla olika i Sverige 2000, se http://www.sfhm.se/upload/Arme/Barn%20och%20skola/allaolikaallaliskas_olika_lattlast_version.pdf
²⁹ Michael RW Connell, 1996
³⁰ Nordberg Marie, 2005:12

I de nordiska länderna idag är kanske den maskulinitet som är mest hegemonisk den mjuka och samtidigt tuffa mannen, inte den auktoritära. Det är en vit, heterosexuell, medelklassmaskulinitet som är rådande – "en Clint Eastwood med disktrasa"³¹ som etnologen Marie Nordberg har myntat. Mannen som gör karriär och tjänar mycket pengar samtidigt som han är en bra pappa och tar del av hemarbetet. Den man som anpassat sig till samhällets moderna krav är "den gode mannen". Traditionell manlighet är inte något medfött eller självklart, utan något som ständigt måste erövrats. En man måste vara aktiv och prestation är ofta tätt sammankopplat med manlighet. Han ska vara bäst på fotboll, ha en lysande karriär och få många tjejer. Manlighet blir något som ständigt måste bevisas. Därför förföljer detta män och killar och de blir ett offer för manligheten eftersom de är rädda att inte räckta till. Överordningen av den vite medelklassmannen gör att män som inte passar in i den kategorin ofta hamnar långt ner i manlighetshierarkin. I vår kulturs konstruktion av manlighet är etnicitet en viktig faktor att ta i beaktande. En viktig faktor är också sexuell läggning. Den påverkar starkt platsen i den hierarkiska maskulinitetsstrukturen.

Positioner i manlighetshierarkin

Män kan beroende på hur de agerar få olika positioner i det man kallar manlighetshierarkin. Enligt professor RW Connell kan man enkelt säga att män kan delas in i tre huvudgrupper i sitt förhållande till den hegemoniska maktmodellen de lever i. Platsen är beroende av relationer och situationer.

1. Den första gruppen är den överordnade (hegemoniska) maskuliniteten, det som ofta benäms som idealmannen.
2. Den andra gruppen är den underordnade maskuliniteten som utgörs av män med annorlunda etnicitet, sexuell läggning, ålderklass, etc., än den vita heterosexuella medelklassmannen. Underordnade faktorer är bland annat homosexualitet och femininitet. Det finns många feminint laddade ord som kan användas för att trycka ned män som tilldelas denna position t.ex. mes, fjolla, morsgris, fegis, kärring, hora och fitta. Underordnad kan man också bli för att man är för mycket macho i vissa sammanhang.
3. Den tredje gruppen är en mellangrupp som består av män som är delaktiga och hyggliga, som respekterar sina fruar, hjälper till hemma men utan att problematisera mäns överordnade ställning. De är på så vis delaktiga och medskyldiga till den fortsatta över- och underordningen mellan könen.³² De har också fördelar av att de är män.

Forskaren Tomas Johansson menar att det finns ytterligare tre positioner.

4. Förhandlarna, de som i sin vardag ständigt förhandlar med sina fruar och andra kvinnor i sin närhet. De bidrar till förändringar i det manliga samtidigt som dessa män ofta lätt faller tillbaka på den hegemoniska manligheten och vad den erbjuder. Det innebär att de blir delaktiga i att upprätthålla den hegemoniska manlig-

31 Michael RW Connell, 1996

32 Michel RW Connell, 1996

heten. Johansson menar att de flesta män pendlar mellan delaktighet och förhandling.

5. De konservativa, som försöker bibehålla eller arbeta för att en traditionell patriarkal ordning fortgår. Där mannen är herre i huset och har makten i samhället.
6. De oppositionella, ett fåtal män tillhör de oppositionella, de som aktivt arbetar med att förändra den orättvisa maktordningen.³³

Ett litet antal män tillhör den överordnade gruppen, men de flesta män har fördelar av att de är män, eftersom de tillgodogör sig den "patriarkaliska utdelningen". De kan luta sig tillbaka och dra fördelar av att de är män och inte kvinnor. De har större chans att bli proffsspelare i fotboll, bli höga chefer, få hög lön, slippa huvudansvar för hem och barn, ha dyrare fritidsintressen, ha större och lyxigare bil etc. Men de flesta män känner inte igen sig i över- och underordningsmodellen, men de kan se att de själva tillhör gruppen förhandlarna. De försöker att hantera maktordningen individuellt och försöker vara hyggligt jämställda men har fördelar av den generella ordningen. Det är en bekväm position som inte kräver att de ska vara besvärliga mot den rådande ordningen.

Man kan urskilja tre reaktioner eller strategier som män använder för att förhålla sig till dagens tryck för förändring.

1. De förändringsbejakande, de män som tycker att det är positivt och bra med jämställda relationer.
2. De ambivalenta, de män som tycker det är bra att kvinnor skall ha samma möjligheter till lön, arbete m.m., men.. som ändå inte vill att detta skall påverka familjen och intimsfären. Då ställs det nya krav på dem och det blir för mycket.
3. De reaktionära, de som vill stoppa kvinnors kamp för jämlikhet.³⁴

De flesta män varken upplever eller ser privilegiet i att vara man. Först när mäns överordnade position ifrågasätts på olika sätt blir det problematiskt. Har man som man inte upplevt sig ha fördelar så är det vanligt att känna sig provocerad, hotad och lätt gå till attack. Det är vanligt att

de som har makt sällan ser sin egen makt. Först när man ser en rullstolsburen, funderar man på hur denne skall komma in genom en smal dörr. Att övriga kommer in är så självklart, så att man inte ens reflekterar över att dörrens storlek skulle vara ett problem. Mansforskningen visar att samhällets syn är att den vite medelklassmannen är normen och den upplever sig ha varken ras, klass eller kön. Forskaren Michael Kimmel menar att svårigheten i att förändra detta är att de privilegierade inte ser sitt privilegium. Han visar genom ett exempel på hur detta blev synligt för honom själv:

"En vit kvinna säger till en svart kvinna att de är förenade av sitt kön, i förhållande till den manliga världen. Den svarta kvinnan frågar vad den vita kvinnan ser i sin spegel på morgonen. Hon svarar: En kvinna. Det är det som skiljer oss, säger den andra. För jag ser en svart kvinna. När jag ser mig själv i spegeln, säger Kimmel, ser jag en människa. Jag

33 Tomas Johansson, 2000

34 Ibid

är den ursprungliga människan - normen. Jag är vit medelklass man, jag har varken ras, klass eller kön.³⁵

En riktig karl är ingenting du föds till, det är inte något djup inne i ditt psyke eller dina gener, som gör dig till man. Man blir man genom att ständigt bedömas av andra män som utstakar gränserna för vad som är manligt³⁶.

Män och killar orienterar sig mot andra män, de ser sällan eller aldrig männens och manlighetens problem, de ser bara den starke mannen som ideal. Det blir inte en orientering mot en riktig man utan bara en idealbild, vilken är omöjlig att nå upp till. Att den är omöjlig att uppnå blir ett resultat av att maskulinitet och femininitet är något man ständigt måste göra, igen och igen. Det räcker inte med att man har varit macho eller modig en gång, utan detta måste göras igen och igen för att försöka uppfylla maskulinitetsidealet. Detta gör att ingen kan vinna och nå upp till idealet, alla är förlorare i matchen att försöka bli en riktig kille/man. I den här matchen finns olika verktyg för att försöka vinna:

- visa olikhet gentemot tjejer och kvinnor;
- vara bättre än tjejer och kvinnor;
- visa alltid överlägsenhet, tävla och konkurrera så ofta det går och
- skapa inte för nära kontakter till andra män (nära kontakter är viktiga, men det måste ständigt bevisas att det inte är en homosexuell kontakt och relationen får inte vara för känslomässig).³⁷

Prestation, konkurrens, jämförelse och tävlan utmärker många mäns liv och i det spelet finns inte utrymme för svaghet eller alltför mycket förståelse och empati för andra. Ett problem för utvecklingen av jämställdhet är att det manliga konceptet trots allt fungerar så bra, att sträva efter att bli en vinnare och ta makt ger fördelar. Dessutom leder ifrågasättande av systemet till att man blir förlöjligad. Men dagens könsmaktsordning och ojämsställdhet har ett högt pris också för män. Många män mår idag dåligt, t.ex. är självmord två gånger vanligare bland män än bland kvinnor, självmord är den vanligaste dödsorsaken för män i åldersgruppen 15- 44 år ³⁸. Män har också kortare medellivslängd än kvinnor ³⁹. Män dör oftare än kvinnor i olyckor relaterade till motorfordon⁴⁰, droger och alkohol⁴¹. Det stora hotet mot mäns hälsa är inte, som ibland debatten påskiner, feminister och kvinnor, utan den gamla mansrollen som gör livet besvärligt för män- ett mönster som skapar problem. Det skapar dålig självkänsla, våldsamhet, gränslöshet och otillräcklighet och den skapar också risk för att som man utsätts för andra mäns våld.

35 Michael Kimmel, 1999

36 Michael Kimmel, 1998

37 Michael Kimmel 1998 (Spelregler i matchen är inspirerade av "Manlighetens fyra grundregler" framtagna av psykologen Robert Brannon citerad av Kimmel)

38 <http://www.vardguiden.se/Sjukdomar-och-rad/Omraden/Sjukdomar-och-besvar/Sjalvmord/>

39 http://www.scb.se/Pages/PublishingCalendarViewInfo_____259923.aspx?PublObjid=12049

40 http://www.bra.se/extra/measurepoint/?module_instance=4&name=Brottsutvecklingen_webb.pdf&url=/dynamic/masterfile_archive/081121/8f40c6556f4fb0fbc0a2d4af6994353/Brottsutvecklingen%255fwebb.pdf

41 <http://www.socialstyrelsen.se/publikationer2010/2010-4-31>

Homofobi = personlig, irrationell rädsla för homosexualitet, homosexuella människor eller egna homosexuella impulser. Även samhällets rädsla för och intolerans mot homosexualitet kan kallas homofobi.⁴²

Homofobi är en uppfattning eller en medveten värdering hos en individ, en grupp eller ett samhälle som ger uttryck för en starkt negativ syn på homosexualitet, eller på homo- och bisexuella människor. En homofobisk hållning strider mot principen om alla människors lika värde och rättigheter.⁴³

Homofobi kan ses som en del av vår kulturs definition av manlighet; en riktig man är inte böj eller fjollig (han är inte heller en kärring). Därför används t.ex. skällsordet böj mot killar och män som är heterosexuella. Detta eftersom skällsordet böj inte markerar sexualitet, utan oftast markerar "frånvaron av manlighet". Som kille riskerar du att bli kallad böj av någon som vill markera manlighetens gränser, vad som är okej och inte okej att göra som man. Ordet böj är jämförbart med benämningen hora. Bögstämplingen är en del i begränsningen av killars utvecklingsmöjligheter. Bögstämpeln används som bestraffning för dem som inte handlar i enlighet med samhällets förväntningar på hur en kille ska vara. Allt för att killar skall hålla sig inom ramarna för traditionell manlighet. I homofobin finns också rädslan att andra män skall avslöja att man inte håller måttet, att man inte är en "riktig man". Denna rädsla i sig är ett bevis på att man inte är så manlig som man låtsas, man skäms över att vara rädd. Skammen i sig kan vara en förklaring till tystnaden och de svaga protesterna mot ett orättvist system. Män blir därmed en form av medlöpare när kvinnor, böjar och lesbiska utsätts. Få män står upp och säger ifrån när någon drar ett sexistiskt eller homofobiskt skämt eller när någon trakasserar. De flesta viker undan eller är tysta, en tystnad som upprätthåller systemet. Detta fenomen kan förklara varför tjejer och kvinnor beskriver sina manliga vänner eller partner som förstående, schysta och deltagande på tu man hand, men att de kan se att samma person agerar annorlunda när de är ute i grupp tillsammans med andra män eller att dessa killar och män i hög grad undviker att vistas i traditionella manliga och grabbiga sammanhang.

Grabbighet är en jargong mellan killar, något som killar och män gör i relation till varandra som ett slags förhållningssätt som ofta omedvetet utestänger kvinnor och tjejer. En tjej kan aldrig bli en grabb i gänget även om det är möjligt för en tjej att bete sig som en grabb. Grabbighet skapar ett centrum runt killar och män och objektifierar ofta kvinnor. Det finns olika former av grabbighet, som tonårskillers skrämiga vulgära grabbighet, kostymklädda herrar på strippklubb, fotbollssupportrar på match eller trendnissar. Grabbigheten är en del i att begränsa tjejers livsutrymme, ett sätt att utesluta tjejer och kvinnor och att genom en jargong betona manlig överordning.

"Grabbigheten bygger på både gemenskap och uteslutning. Den används omedvetet eller medvetet för att stärka gemenskapen mellan pojkar och män. Grabbighet är ett förhållningssätt, en slags jargong som tar sig uttryck i kommentarer, språk,

42 <http://www.ne.se/sok/homofobi?type=NE>

43 Ulrika Dahl, 2005

kroppsspråk och attityd. Grabbigheten är ett stärkande och vidmakthållande av manlig överordning. Den kan ses som en kostym som kan användas när den behövs. Inom grabbigheten är saker och företeelser viktiga, gemenskapen byggs kring saker eller görande. Saker som bilar, tjejer, skivor, aktier eller görande som fiske, supande, musicerande, mopedtrimmande. Grabbigheten är ett förhållningssätt som på olika sätt definierar och förminskar tjejers livsutrymme. Grabbigheten kan kränka tjejer också när tjejer inte är närvarande t.ex. genom beskrivningar av tjejer som hon med de stora bomberna eller hon med den snygga häcken. Grabbigheten odlar attityder om tjejer och killar som upprätthåller ojämställdhet.⁴⁴

Förlorarna

Många killar och män har svårt att finna sig till rätta i dagens samhälle. Ett samhälle med nya krav och förväntningarna, ett samhälle, som på många sätt ger dubbla budskap om hur män ska vara och agera. Våld är generellt inte accepterat men samtidigt finns en förväntning om att en viss typ av våld ska förekomma på vissa arenor i samhället, t.ex. på ishockeymatcher eller inom andra idrotter. Killar ska rusta sig så att de kan använda våld när det behövs. De skall inte snacka för mycket, men skall samtidigt kunna hantera ömsesidiga relationer med både kvinnor och män. Killar fostrar i mångt och mycket sig själva. Om man generaliserar kan man säga att vuxna låter killar leka sina vilda lekar själva, medan de vuxna istället ägnar sin uppmärksamhet åt tjejerna. Det som killarna tränar i sina vilda lekar är i hög grad att ta plats i pojkhierarkier. De fostrar varandra genom tävling, slagsmål och stöddighet till att uppfylla en traditionell mansroll där prestation, aktivitet och lojalitet med andra män är viktiga beståndsdelar. De tränar sig också i att hantera konflikter med våld. I killars fostran finns fortfarande idén om att en kille måste försvara sina rättigheter för att inte bli en ynkygg och komma bort från vägen till riktig manlighet. I en del manliga grupper speglar man sig, mäter sig och konkurrerar enbart med andra män. Man strävar efter att leva upp till actionhjältens idealbild. Där finns tjejer bara till för män när männen tycker att de behövs.

En tendens idag är att en allt större grupp killar är och blir våldsamma.⁴⁵ Den här gruppen riskerar advokater, poliser, domstolar och fängelser att få ta hand om. Det är killar som kommer till korta på andra arenor och därför tar plats på en brottslig arena och söker framgång där. Deras våldsamt är en följd av en strävan att uppfattas som riktiga män i andra mäns ögon och det får ödesdigra konsekvenser för kvinnor, bögar, lesbiska, invandrare men också för heterosexuella killar och män. Konsekvenserna är oöverskådliga med bland annat risk för skador och död. Statistiken visar att unga lågutbildade män är en av de största ensamlevande grupperna. Dessa män är inte attraktiva bland moderna unga kvinnor, för de söker i sin tur gärna en man med pengar, åtminstone en man som de kan leva relativt jämställt med och som kan bli en bra far till eventuella barn.⁴⁶

44 Mia Hanström, 2004

45 Lars Häll, 2003

46 Lars Jalmert, 1999

Samhället förändras men omedvetet fostrar vi killar till ett samhälle som inte längre existerar, vilket innebär att vi fostrar killar till män utifrån gamla ideal. Den traditionella fostran ger inte tillräckliga redskap för dagens vuxenliv, där nya krav ställs på att män ska ta hand om sina barn och ha nära relationer till sina vänner och sina partners. Ett ökan- de problem i samhället är att killar i allmänhet inte stöds i sitt vuxenblivande, då vägen att bli en vuxen man har blivit mer komplicerad där gammalt stöd och trygghetsstruk- turer inte längre fungerar. En grupp killar har dessutom ett svagt eller obefintligt stöd och kan ses som en tickande bomb av destruktivitet gentemot omgivningen och sig själva. En annan grupp killar som far illa är homo-, bi- och transsexuella killar, det vill säga killar som inte passar in i den heterosexuella maskuliniteten. Utifrån detta har ledarna ett viktigt uppdrag i killgrupperna att diskutera och problematisera manlighet.

Varför har män makt över kvinnor?

För de flesta uppkommer frågan, "hur har det blivit så här?" vilket är en fråga som ingen med säkerhet kan svara på. En möjlig delförklaring till ojämställdheten är arbetsdelningen som funnits mellan män och kvinnor i historien, men den kan bara förklara en del och förklarar inte maktförhållandet mellan könen. Någon gång har man också bestämt att t.ex. jakt skulle vara finare än odling. Den danska filosofen Peter Thielst menar att avundsjuka är grundförklaringen till mäns mak- tövertagande. "När allt kommer omkring framstår det bland människor som en mer väsentlig kunskap att kunna föda barn än att besitta en stor och varaktig fysisk råstyrka"⁴⁷. Lars Jalmert, barnpsykolog och docent i pedagogik, menar att: "Någon gång i historien har mannen uppvärderat sin fysiska stryka och tagit makten över kvinnor och till råga på det har han kunnat sätta sin fysiska styrka bakom orden"⁴⁸.

Ingen vet alltså säkert svaret på frågan varför. Men i praktiken spelar det ingen roll, när målet idag är lika rättigheter, skyldigheter och möjligheter för alla oavsett kön.

Övningar

> *Skolning i manli'ghet*

Övningen är skapad för killgruppsverksamhet.

Mål:

- att diskutera vad som anses vara manligt och kvinnligt;
- att diskutera vinster och förluster med jämställdhet.

47 Roland Cox 2000

48 Ibid

1. Diskutera:

- Vad är manligt, vad är kvinnligt?
- Hur gör man för att vara manlig/kvinnlig i det dagliga livet?

2. Lista olika manlighetsprov/tester/utmaningar som pojkar och män utsätter varandra för.

3. Diskutera listan. Finns det risker med dessa manlighetsprov?

↘ *Stödfrågor till diskussion:*

- Vad är deltagarnas erfarenheter av olika manliga ledares, lärares och andra vuxnas rädsla för att pojkar skall vara/bli flickaktiga?
- Är det skillnad på hur manliga och kvinnliga ledare hanterar detta?
- Vad är att vara en modern man? Hur ska man förhålla sig till vardagslivet? Finns det saker man inte får göra?
- Vad har pojkar och män att vinna på jämställdhet?
- Vad har pojkar och män att förlora på jämställdhet?

Tänk på: det kan vara bra att innan göra övningen "Vem vinner på vad?" (sid 25) Förbered en lista med exempel på vad män vinner på jämställdhet. Försök uppmärksamma hur normer kopplade till manlighet/kvinnlighet kan verka begränsande för tjejer och killar.

> *Grabbighet*

Övningen är skapad för killgruppsverksamhet.

Mål: att reflektera över hur grabbighet tar sig uttryck i det egna gänget.

Läs texten om grabbighet (sid 41) diskutera sedan.

↘ *Stödfrågor för diskussion:*

- Vad är grabbighet?
- Finns det sätt som gemenskap byggs bland killar där tjejer blir eller i princip blir uteslutna?
- Hur kan grabbighet ta sig uttryck i ert/era gäng, i skolan eller på andra arenor?

> *Manlighetens begränsningar*

Mål:

- att reflektera över hur manlighet omedvetet förstås;

- att diskutera hur stereotypa bilder av manlighet begränsar killars livsutrymme;
 - att diskutera hur man aktivt kan välja att gå sin egen väg och vilka konsekvenser och möjligheter det kan få.⁴⁹
1. Använd blädderblock, stort papper eller tavla att skriva på. I denna övning ska man associera till manlig kille (1), vanlig kille (2), övermanlig kille (3), omanlig kille (4). Använd olika färgpennor till varje kategori.

Börja med att skriva upp: *Manlig kille* (t.ex. intresserade av sport) och be gruppen associera; hur är en manlig kille, vad gör en manlig kille osv. Det behövs inte jättemånga ord per association.

2. Fyll sedan på med associationer:

2. *Vanlig kille/man* (t.ex. pappa);

3. *Övermanlig kille/man* (t.ex. huliganer);

4. *Omanlig kille/man* (t.ex. bögar, ofta sådant som är kopplat till kvinnlighet).

Kategorierna står i en hierarkisk ordning där manlig kille står för den dominanta maskuliniteten/mansidealet. Den omanliga killen kan ses som den marginaliserade, där egenskaper är kopplade till icke heterosexuell och femininitet. Övermanlig kille står för en överdriven maskulinitet som av de flesta inte är önskvärd. Våra föreställningar om manlighet har en hierarkisk ordning där killar/män kan välja att bete sig "manligt" för att få högre status/klättra i hierarkin. Killar och män som väljer att inte sträva efter mansidealet tappar status och hamnar längre ned i statushierarkin. Detta gör att killar/mäns livsutrymme begränsas, att killar hindras från att uttrycka och utveckla sidor, talanger och egenskaper som inte stämmer överens med det rådande mansidealet.

3. Diskutera de olika associationerna.
4. Diskutera vad en "bra" person är. Hur kan man koppla ihop det med olika sätt att vara kille/man på. Hur stämmer bilden av en "bra" person med manlig kille/man, avviker dagens ideal från hur vi ser på en "bra" person? Diskutera vilka begränsningar dagens mans/killideal ger killar.
5. Avsluta med att poängtera att vi kan välja sättet vi vill vara på även fast det kan kännas svårt. Att det går att förändra och att alla kan ta till sig de egenskaper som de tycker att en bra person ska ha.

49 Övningen är inspirerad av Allan - metodmaterial för samtalsgrupper, Rädda Barnens Ungdomsförbund, se <http://resourcecentre.savethechildren.se/content/library/documents/allan-metodmaterial-f%C3%B6r-samtalsgrupper>

Stödfrågor för diskussion:

- Vilka olika sätt finns det att vara kille i de kretsar som deltagarna rör sig?
- Vilka är de manliga killarna?
- Vad innebär det att vara omanlig kille? Vilka är de omanliga killarna?
- Hur betar sig folk gentemot de omanliga killarna?
- I vilka sammanhang och situationer kan man vara omanlig kille?
- Har etnicitet eller hudfärg betydelse för hur man ser på en kille/mans manlighet?
- På vilka sätt begränsas en kille av dagens mansideal?

Tänk på: i övningen finns inget rätt och fel. Det är okej att ha samma ord på flera ställen, övningen syftar till att synliggöra att det finns olika sätt att vara kille/man på men att det finns ideal som påverkar och som man som man/kille måste förhålla sig till.

Vardagens våld mellan killar⁵⁰

Mål: att synliggöra vardagens våld och hot om våld och vilka omedvetna konsekvenser det får för killars relationer.

Material: blädderblock, stort papper eller tavla att skriva på.

I övningen finns inget rätt och fel. Övningen syftar till att synliggöra killars utsatthet i vardagen.

1. Skriv upp ordet vardagens våld. Inled med att berätta att det ofta sker mellan killkompisar, och kan vara ett finger mellan revbenen eller en boxning på axeln. Oftast våld i skojighetens tecken, som inte är illa menat men kan ta hårt och som i längden bygger upp en normalisering av våld.
2. Låt deltagarna brainstorma om hur vardagensvåld mellan killar tar sig uttryck. Det är viktigt att låta detta moment ta tid, låta brainstormen sväva ut i vardagliga händelser och exempel.
3. Diskutera vilka konsekvenser vardagensvåldet får.

↘ Stödfrågor för diskussion:

- Behöver man ständigt vara på sin vakt?
- Ger det status?
- Vad är syftet med det?
- Påverkar det relationen mellan killar?
- Finns det situationer där man önskat att detta inte funnits?
- Utför alla killar dessa angrepp?
- Är det skillnad för fysiskt starka eller svaga killar?

⁵⁰ Övningen är inspirerad av Allan - metodmaterial för samtalsgrupper, Rädda Barnens Ungdomsförbund, se <http://resourcecentre.savethechildren.se/content/library/documents/allan-metodmaterial-f%C3%B6r-samtalsgrupper>

- Gör det skillnad vilken status man har i killgänget?
- Vad händer om man säger ifrån eller ingriper mot det?

▷ Makt och härskartekniker

Män och kvinnor förhåller sig olika till makt, många kvinnor förknippar makt med något negativt, men makt är inget vi skapar eller kan vara utan.

Makt kan vara:

- antal kronor och timmar satsade på fritidsverksamhet man är intresserad av;
- vem som innehar höga poster i näringslivet;
- vem som tar/får mest taltidsutrymme i klassrummet;
- vem som innehar ledande poster i föreningslivet;
- initiativförmåga och att ha ledaregenskap;
- att medvetet eller omedvetet styra en grupp;
- att inte behöva känna sig rädd eller otrygg när man går på gatan.

När man ber tjejer och kvinnor att associera till makt så relaterar de makt i väldigt hög grad till något negativt och relativt ofta till män. Först när man börjar resonera och analysera får tjejer och kvinnor andra perspektiv på makt och maktfördelning. Då ser de t.ex. att makt kan vara att ha tillgång till resurser som andra har behov av och som kan användas både positivt och negativt. Makt kan användas för att förtrycka andra eller för att gynna olika grupper eller personer som har det svårt. Att tjejer och kvinnor i så hög grad anser att makt är något negativt har sin historiska förklaring. I det traditionella samhället där könsrollerna var strikt uppdelade saknade kvinnor makt och de skulle inte heller intressera sig för makt då de inte räknades som fullvärdiga samhällsmedborgare. Fortfarande finns det många osynliga och synliga mönster och attityder som gör att kvinnornas perspektiv, idéer, resurser, kompetens och erfarenheter inte direkt präglar samhällsutvecklingen i relation till det faktum att kvinnorna utgör hälften av befolkningen. Tjejer utsätts för dubbla budskap ifråga om makt. Å ena sidan är budskapet att det råder jämställdhet och att makten är tillgänglig också för kvinnor.⁵¹ Å andra sidan är budskapet till tjejer och kvinnor att de skall förhålla sig negativa till makt, för att uppfylla de traditionella förväntningarna och könsrollsmönstrena.

Det finns fortfarande en blid av att könsrättvisorna i huvudsak beror på att tjejer och kvinnor inte tar för sig. Påståenden som "man kan om man vill" och "könet spelar ingen roll" är vanliga. Oftast problematiseras tjejernas sätt att vara och man lägger medvetet eller omedvetet skulden på dem. Bara de förändrar sig, lär sig att ta för sig och lär sig att behärska systemet kommer ojämsälldheten att försvinna. Man ifrågasätter inte systemet och säger att det borde ändras eller att män och killar måste förändra sig.

Ojämsälldhet är ett strukturellt problem och kräver förändring av både män och kvin-

⁵¹ Mia Hanström, 1999

nor då grunden i problemet ligger i relationen mellan dem. Hindren för att tjejer skall få sin del av makten har synliga och osynliga sidor. De synliga sidorna handlar om hur samhället är organiserat och det osynliga om sätt och strukturer som utesluter kvinnor och tjejer.

Kön är ett starkt organisationsmönster

Maktfördelningen mellan könen i Norden karaktäriseras av kvinnors "frivilliga" underordning och mäns överordning. Kvinnor och tjejer kan i alla sammanhang ta sig fram och ta för sig men bara relativt i förhållande till män⁵². Det betyder att kvinnor inte kan dominera på maktpositioner men några enskilda kvinnor kan ta plats. De här kvinnorna är sen indirekt bevis på att kön inte spelar någon roll i karriärshierarkin. En kvinna kan bli minister men bara så länge majoriteten av ministrarna är män. En kvinna kan bli hög chef så länge majoriteten av höga chefer fortsättningsvis är män. En kvinna kan tjäna bra, bara hennes man tjänar bättre. Tjejers idrottande får finnas och synas bara det inte tar större utrymme än killarnas idrottande. Könsmaktsordningen finns både i familjen, den så kallade intimiteten, och i offentligheten, ute i samhället.

Redan i fem- till sjuårsåldern har barn klart för sig att det finns en över- och underordning. De har på ett omedvetet plan klart för sig att män har större utrymme, mer makt och ett högre värde än kvinnor. Det leder till att killar har större handlingsutrymme och får göra flera saker. Man hör nästan aldrig om en kille som skulle vilja vara tjej, men mängder av små tjejer skulle vilja vara killar. Små tjejer slits mellan att känna sig bäst i världen och att erkänna sig tillhöra en andra klassens typ av människa. Kvinnor och tjejer löser den konflikten genom att välja en överlevnadsstrategi. Det vill säga hur de ska förhålla sig till den manliga dominansen. Valet hon gör är inte för livet och hon kan pendla mellan valen.

Den vanligaste strategin är **förnekandet**, utgångspunkten är: "Jag är inte förtryckt. Jag har aldrig varit förhindrad på grund av mitt kön." Kvinnor har samma möjligheter som män, det är upp till en själv att göra något åt det. Förnekandets strategi är attraktiv för dagens tonårstjejer. Den ger den allra största möjligheten till att få sin kvinnlighet bekräftad. Får man underordningen att framstå som ett personligt val blir den manliga dominansen osynliggjord och flickan/kvinnan själv behöver inte framstå som obekväm eller som ett offer. I gruppen av de förnekande finns det de som säger: "man kan om man vill". Men också de som upplever att alla åtgärder som görs speciellt för kvinnor är förnedrande, en slags stödundervisning.

Den andra strategin är **accepterande**. I den befinner sig hon som tycker att det är okej att män dominerar. Här finns t.ex. den traditionella hemmafrun eller sekreteraren som servar männen och anser att män är bättre på vissa saker.

Den tredje strategin är **uppror**. Man ser att män och killar värderas högre, men tycker att det är fel och vill göra något åt det. Kvinnorna och tjejerna som "väljer" den strategin

52 Hanne Haavind, 1985 och 1987

påtar orättvisor och diskriminering.

Inget av förhållningssätten är bekväma, alla har sitt pris, antingen för självkänslan eller för att man blir betraktad som besvärlig, aggressiv och/eller överdriven⁵³. Den relativa underordningen upprätthålls gemensamt av både kvinnor och män. Genom socialisationen till tjej och kvinna lär man sig att se fördelar med underordningen, man tränas till att vilja det man förväntas göra. Underordningen blir delvis bekväm, man gör det man förväntas göra och är tränad till.

Olika livsutrymmen för killar och tjejer

Enligt modern spädbarnsforskning⁵⁴ har människan oändliga förmågor och talanger att utveckla. Några exempel:

Ledande	Fölsam
Självständig	Beroende
Tuff	Empatisk
Stark	Svag
Osårbar	Sårbar
Klara sig själv	Be om hjälp
Aktiv	Passiv – vänta på sin tur
Säker	Osäker
Djärv	Försiktig

Men beroende på om man föds till flicka eller pojke får man inte utveckla den ena eller den andra sidan i lika hög grad. Man kan säga att locket delvis läggs på för antingen den ena eller den andra sidan, beroende på vilket kön man föds till. Detta begränsar varje individs möjlighet att utvecklas som människa. Vilket får konsekvenser, som att män sällan har tillgång till gråten, undviker att fråga om hjälp eller att de låtsas ha kontroll fast de inte har det. För kvinnor kan det innebära att de börjar gråta när de egentligen är arga. Eller att de blir förbigångna för att de sitter och väntar på att någon skall se dem.⁵⁵

En vardags situation på ett dagis:

"Vid bordet satt fyra flickor och sex pojkar i åldrarna 4-6 år. På bordet fanns gröt, mjölk och sylt samt socker och kanel. En av pojkarna säger: 'skicka', och jag (personen på dagiset, författarens tillägg) skickar gröten. Flickorna ber varandra om saker i långa meningar och tackar när de tagit emot. En liten stund senare säger en av pojkarna: "mjölk" och den skickas till honom. Strax efteråt säger han 'skicka' igen. En av de fyraåriga flickorna läser av hans tallrik och kommer fram till att det är dags för sylt. Hon vet dessutom att han tycker om sylt bättre än socker och kanel, och skickar den raskt till honom."⁵⁶

53 Eva Ethelberg, 1985

54 Daniel N Stern, 2003

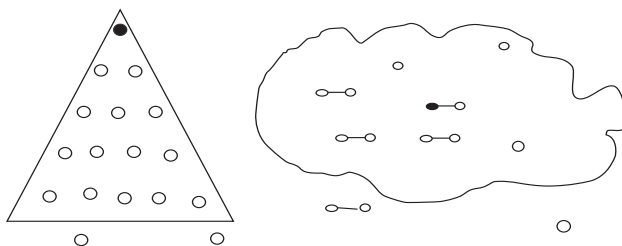
55 Harriet Bjerrum Nilssen och Monica Rudberg, 1991

56 Kajsa Svaleryd, 2002

Alla måste förhålla sig till den traditionella mansrollen och den traditionella kvinnorollen.

Om man generaliserar syns ett tydligt mönster i en tjejkultur och en killkultur. Där tjejer tränas i bästisskap och klungkultur och killar mer till gäng och stora grupper och hierarkisk kultur. Klungkulturen har en mer oformell struktur än den hierarkiska.⁵⁷ I klungkulturen handlar det om att vara i centrum, att vara omtyckt. Den bygger på relationer och den som blir/är ledare är antingen bäst på relationer – att se till att alla får plats, eller bäst på att "spela ut alla andra". Klungkulturen bygger på en identitetsgemenskap, medan den hierarkiska kulturen bygger på intressegemenskap och där ledaren är den som är bäst på något. I tjejkulturen blir relationerna exklusiva, man jobbar och bearbetar dem bland annat genom samtalsinriktad emotionell kommunikation. Det handlar om närhet och intimitet, man pratar om relationer, personer och förhållanden.

Bild

Den hierarkiska kulturen har en pyramidliknande struktur som känns igen från organisationer som t.ex. kyrkan, militären och politiken. Det är en traditionell form att leda grupper, som har både för och nackdelar. Den är bra i organisationer när man t.ex. behöver fatta snabba beslut eller där det inte är ändamålsenligt att alla skall framföra sina åsikter. En nackdel är att ledningen kan få så kallad silad information då medarbetare på vägen kan ha egna intressen av att t.ex. kritik inte skall nå ledningen. Båda formerna för organisering kan användas i demokratiska syften såväl som för att härska och förtycka andra. I killkulturen är relationerna mer öppna och skiftande. Kommunikationen är mer meddelandeinriktad, det handlar om prestation om handlingar och sakförhållanden. I flickkulturen är strävan efter att vara omtyckt stark, man skall vara älskad eller populär. Man kan bli utfrysad eller hamna utanför klunggemenskapen till exempel genom att vara för bra på något eller inte bevaka sin position. Spelet kan vara grymt. I pojkkulturen skall man vara bäst eller åtminstone sträva efter att vara bäst, försöka ta sig så högt upp i toppen som möjligt och kan man inte vara bäst på att vara bäst kan man sträva efter att vara bäst på att vara sämst.

57 Anne Scott Sörensen, 1991

Sammanfattningsvis så tränas killar och tjejer fortsättningsvis i väldigt starka traditionella pojk- och flickmönster. För att bryta det behöver de ges utrymme att träna det de inte ges utrymme för i den traditionella fostran och skolorna.

Killar behöver:

- *stöd/träna på att lyssna på andra människor som de inte upplever som överordnade dem (bl a på tjejers erfarenheter och upplevelser);*
- *insikt i samtalets betydelse i konflikthantering;*
- *tränas i att ta ansvar för vad de gör;*
- *tränas i att välja utifrån sin egen vilja, att inte följa gruppen;*
- *tränas i att visa hänsyn och omsorg om andra människor;*
- *tränas i att förstå och respektera andras viljor;*
- *tränas i att våga förlora (livet är inte alltid en tävling);*
- *tränas i att ha tillgång till känslor som finns i skrattet, gråten och det som är "fint";*
- *tränas i positiv kroppskontakt (ej våld eller sexualitet).*

Tjejer behöver:

- *ges utrymme/stöd för att utveckla systemskap;*
- *tränas i att ha en egen åsikt och inte anpassa sig till gruppen;*
- *tränas i konflikthantering (nedvärdera inte tjejers konflikter);*
- *stöd i att uppvärdera traditionella flickintressen och intresset för personliga relationer och emotioner;*
- *tränas i att ta för sig höra och synas;*
- *tränas i att använda sin ilska och styrka;*
- *att vuxna tar vara på deras omsorgsberedskap (så att den tar sig stärkande och konstruktiva uttryck).*

De sju härskarteknikerna som sätt att upprätthålla ojämställdhet

Det är bra för både kill- och tjejgruppsledare att känna till de sju härskarteknikerna, då de är tydliga mekanismer som upprätthåller ojämställdhet. De är en bra förståelsebas men också tekniker som man tillsammans med sin grupp på olika sätt kan arbeta med.

"Det är inte du som är dum, det är någon som gör dig dum", säger Berit Ås⁵⁸. Hon är socialpsykolog, Norges första kvinnliga partiledare och den som har formulerat och utarbetat en analys av de sju härskarteknikerna. Teorierna om de fem eller sju härskarteknikerna är idag spridda runt hela världen och har haft stor betydelse för förståelsen av vad som många gånger på ett omedvetet sätt upprätthåller förtryckande mönster. Ibland är det svårt att förstå vad som händer i klassrummet, på ett möte eller mellan personer i en arbetsgrupp. En känsla av att känna sig dum, obetydlig eller obekvämt kan infinna sig. Då kan kännedom om härskarteknikerna vara till hjälp att förstå om upplevelsen kan kopplas till ordningar som verkar för att upprätthålla de ojämlika maktförhållandena. Berit Ås har studerat förtrycket av kvinnor och kommit fram till att

58 Mia Hanström och Ulrika Eklund, 2003

vissa män och ibland kvinnor (generellt människor med makt) använder olika sätt (tekniker) för att hålla andra kvinnliga kamrater på mattan (härska). Det hon har gjort är att förenkla, renodla och därmed förtydliga, på vilka sätt män upprätthåller en ordning kring kön och makt. Ulrika Eklund och Mia Hanström⁵⁹ har utifrån hennes analys av vuxna, samlat erfarenheter och bearbetat dem utifrån ett ungdomsperspektiv.

Det finns flera teorier om och perspektiv på hur makt skapas och upprätthålls. Teorierna om de sju härskarteknikerna är utarbetade för att stödja synliggöra tjejers och kvinnors situation men de kan också användas i andra sammanhang för att analysera hur makt reproduceras mellan andra grupper än kvinnor och män. De här sju härskarteknikerna är dock framför allt framtagna för att synliggöra hur ojämställdhet upprätthålls. Kännedom om härskartekniker är viktig för båda könen, både för att identifiera när någon blir utsatt och för att man inte själv skall utsätta andra för dem. Härskartekniker används både medvetet och omedvetet och kan utövas av män likväl som kvinnor.

De sju härskarteknikerna är:

1. Osynliggörandet

Att osynliggöra någon är ett sätt att utestänga och förminska en person. Osynliggörandet kan vara svårt att identifiera eftersom det ofta sker utan ord. Det är genom kroppsspråk, det vill säga genom gester eller bristen på gester. Miljön eller sammanhanget kan också medföra att en tjej som försöker komma till tals känner att hon är till besvär när hon försöker agera eller säga något.

Exempel på osynliggörande:

En tjej säger något, men mötet fortsätter som om detta inlägg aldrig har skett.

Folk börjar skrapa i stolarna, viska och bläddra i sina papper när en tjej begär ordet.

Tjejers intressen och områden anses inte lika spännande som killars och får mindre utrymme i medierna.

I barnböcker, barnfilmer och barnprogram har tjejerna nästan aldrig huvudrollen. Även i filmer och böcker om djur är huvudkaraktärerna oftast killar. Flickdjur får i sin tur ofta vara de som upprätthåller moralen.

Tjejers sexualitet och kön är osynliggjort på olika sätt, det finns inga lustfyllda namn på kvinnans kön. I media är kvinnor bara aktörer i 24 % av nyheterna, de är sällan aktörer i artiklar om ekonomi och politik⁶⁰.

59 Mia Hanström och Ulrika Eklund, 2003

60 <http://www.waccglobal.org/component/content/article/2430:women-see-modest-gains-in-world-news-media-portrayal-coverage-still-betrays-significant-gender-bias.html?Itemid=161>

Killars och mäns idrottsprestationer syns och uppförstoras i media på bekostnad av tjejers och kvinnors prestationer.

Strategi:

Genom att lära sig se osynliggörandet kan tjejer undgå känslan av att känna sig obetydliga och göra omvärlden medveten om mönstren så att förändring kan ske. När man ser att en tjej blir osynliggjord kan både killar och tjejer aktivt lyfta fram henne och motverka fenomenet.

2. Förlöjligandet

Förlöjligande som maktstrategi kan ske genom att det på olika sätt uttrycks eller antyds att tjejer är skattretande, inkompetenta och otillräckliga. Förlöjligandet kan också ta sig uttryck i kommentarer, hån och skämt. Den som utnyttjar tekniken får skrattarna på sin sida. Den som är utsatt eller försöker att reagera uppfattas som humorlös och tråkig. För att undvika risken att bli utsatt för förlöjligande kan tjejer omedvetet anpassa sig. Förlöjligandet av enskilda kvinnor och kvinnors arbete och kultur är så vanligt att man oftast inte lägger märke till det. Att bli förlöjligad är en obehaglig upplevelse.

Exempel:

Killar och män sätter upp bilder på utvikta kvinnor.

Män drar grova skämt om tjejer och kvinnor.

Något seriöst en tjej eller kvinna säger eller föreslår, skrattas bort.

Tjejer får kommentarer som "men lilla gumman", "lilla vännen" eller "oj vilket kacklande".

Kvinnor eller män kallas kärringar.

När en tjej kommer med ett förslag, så kommenteras det med att, så går det inte att säga, tänka eller göra.

Tjejer får kommentarer som: "har du mens", "du har nog inte fått något på länge", etc.

Strategi:

När man identifierat och har lärt känna igen förlöjligande som härskarteknik kan man lättare synliggöra kränkningar och kräva att de upphör.

3. Undanhållande av information

Kunskap, fakta och information ger makt. Att uppleva att andra har mer information kan vara obehagligt och känslan av att beslutet redan har tagits någon annanstans kan förvirra. Det finns gott om tillfällen där tjejer och kvinnor hamnar utanför när killar och män utbyter information och bygger lojalitetsband. Att anse att det är oviktigt att mäta jämställdhet kan vara ett uttryck för att vilja undanhålla information, att osynliggöra tjejers och killars olika villkor. Mötesformer kan också vara en del i undanhållande av information. Formen på mötet kan göra det obekvämt att fråga. Att föreslå andra former möts med oförstående eller förlöjligande.

Exempel:

Man missar att kalla i tid till ett möte. Man glömmer eller har inte hunnit ge information för att personen ska kunna ha åsikter och få inflytande. Man märker eller känner att man inte fått veta allt eller att de andra redan kommit överens. Män har mängder av formella och informella möten som aldrig ifrågasätts och där mycket information ges och beslut fattas informellt, t.ex. i bastun, på idrottsklubbar, vissa kaféer, eller direkta föreningar och loger som Rotary eller Lions.

Vid ett möte har alla fått förberedelsematerial men det blir tydligt att några killar har pratat ihop sig innan mötet och är ute efter att få igenom de förslag som de har kommit överens om och förberett argument för. När en tjej kommer med motförslag får hon svaret att det inte fungerar och hon har då inte tillräckligt med underlag för att argumentera för sitt förslag.

Strategi:

Genom att lära sig känna igen undanhållandets tekniker synliggörs tjejers rätt att kräva bättre information och underlag. Det kan också leda till att tjejer ser att de behöver organisera sig tillsammans för att få kraft att ta vara på det som de anser viktigt. Killar kan vara mer vaksamma på uteslutande mekanismer och stödja tjejers egen organisering när sådan behövs.

4. Dubbelbestraffning

Oavsett hur man gör så gör man fel. Engagerar man sig utifrån sina förutsättningar och på sitt sätt är det fel, engagerar man sig inte tar man inte ansvar. Kvinnor som utsätts för denna härskarteknik stressas hårt då de försöker undvika att dra på sig kritik från det ena eller de andra hållet. Den enskilda kvinnan bär konstant dåligt samvete och starka känslor av otillräcklighet. Upplevelsen av maktlöshet och att det blir fel oavsett hur hon betar sig är förlamande. Att dubbelbestrafningen är en realitet för tjejer beror på det historiska osyn-

liggörandet och förlöjligandet av tjejer och bygger på tjejers ständigt dåliga samvete över att inte göra tillräckligt.

Det kan vara svårt att synliggöra när tjejer blir utsatta för dubbelbestraffning.

Exempel:

Kvinnor som har barn och engagerar sig i arbete eller politik är inga ansvarfulla mödrar och engagerar de sig inte är de inga ansvarfulla medborgare.

Driver en kvinna kvinnofrågor i politiken anses hon enögd, om hon inte gör det är hon en svikare.

En kvinnlig chef kan anklagas för svaghet när hon är demokratisk och för dominant och okvinnlig om hon driver igenom sin vilja.

Om tjejen engagerar sig tar hon för mycket plats. Om inte, är hon passiv, tråkig och tar inte ansvar.

Tjejer ska ta för sig och säga sin åsikt i klassrummet men får inte vara för prat samma, stökiga eller högljudda.

Tjejer ska vara populära bland killar och spela på traditionell kvinnlighet, men inte vara för aktiva och speciellt inte sexuellt aktiva.

Tjejer ska inte vara ointresserade av killar och sex men ska samtidigt akta sig för stämpeln som lösaktiga eller slampor.

Strategi:

Mer kunskap om makt och kön ger bättre möjligheter att hantera dubbelbestraffning. Medvetenhet ger tjejer möjlighet att distansera sig och se vad det egentligen handlar om och inte belasta sig själv. Killar kan aktivt titta med genusglasögon och avslöja fenomenet.

5. Påförande av skam och skuld

En känsla av skam och skuld kan infinna sig utan att man riktigt förstår varför. Då är det bra att uppmärksamma om det handlar om en struktur som gör att skulden automatiskt faller på tjejer. Genom det vardagliga osynliggörandet och förlöjligandet av tjejer finns en grund för att tjejer oftare än killar tar på sig skam och skuld. Genom det vardagliga osynliggörandet känner sig tjejer och kvinnor små och obetydliga, genom det vanemässiga förlöjligandet känner de sig fåniga och genom det systematiska undanhållande av information känner de sig osäkra och dumma. Från detta hämtas näring till obefogade skamkänslor, skuld påläggande och skuld påtagande.

Exempel:

Tjejer som våldtagits eller misshandlats ses i samhället ofta som skyldiga eller medskyldiga. De känner sig ofta djupt skamsna och medansvariga till det inträffade. Även domslut tycks delvis fattas utifrån en sådan bild, när de ifrågasätter offrets klädval, tidigare sexuella aktivitet, berusningsgrad, etc.

Information om när ett möte skall hållas når inte alla, efter mötet känner de som inte fick informationen skam och skuld över att de missade mötet, fast det egentligen är den som inte informerades om mötet som missat att informera.

Ofta betraktas tjejers intressen som privata eller oviktiga. Detta drabbar inte killars aktiviteter på samma vis. Killars aktiviteter får också bättre stöd av offentliga satsningar på fritidsområdet.

Strategi:

När en tjej lärt känna tekniken kan hon se de orättvisa mönstren. Hon kan hitta styrkan i att tillhöra det så kallade andra könet och kräva rättvisa. När en kille identifierat orättvisor som tjejer utsätts för kan han problematisera strukturen och engagera sig för en förändring.

6. Objektivisering

Tjejer görs dagligen till objekt i olika sammanhang. I tidningar sker det genom bilder och texter eller i reklam där produkter marknadsförs med hjälp av tjejers utseende. I samhället är en konsekvens av objektiviseringen det ökade antalet unga med ätstörningar och anorexi, kvinnlighetens ideal drivs till sin spets.

Exempel på objektivisering:

Att en tjej eller kvinna betraktas som en form av accessoar till sin kille, man, sambo, bror eller pappa.

Att en tjej eller kvinna får kommentarer om sitt utseende, t.ex. att hon är för tjock, har snygga bröst eller en sexig rumpa.

Delar av dagens mode för tjejer ger tjejer signaler om att de själva och andra ska se på dem som objekt.

Strategi:

När tjejer blir medvetna om att de blir objektiviserade, kan de göra sig till subjekt och därmed öka sina möjligheter att påverka sin situation. Killar kan aktivt

tänka på att både tjejer och killar är mer eller mindre präglade av objektifieringens synsätt och aktivt arbeta med sitt eget förhållningssätt samt reagera mot objektifiering.

7. Våld och hot om våld

Rädslan att bli våldtagen eller utsättas för annat våld är utbredd bland tjejer. Våld och hot om våld är något som många tjejer lever med dagligen även om det inte är något de ständigt tänker på. Det är ett normaltillstånd. Okända killar upplevs ofta som en potentiell fara för en ensam tjej eller kvinna. Unga tjejer kan uppleva att killar i grupp är oberäknliga och kan vara en fara. Hotet om våld kan utgöra en dold faktor som bidrar till att tjejer underordnas. Våldtäkter är inte ovanliga, killar som köper sex är inte få, sexuella trakasserier är ett problem på arbetsplatser, i skolor och i fritidssammanhang.

Exempel på konsekvenser av upplevt hot om våld:

Att en tjej noga tänker efter vilken väg hon väljer att gå hem på kvällen.

Att många tjejer känner rädsla och osäkerhet när de ser och möter killar på skolgården eller i rasthallen.

Att en tjej inte vågar bjuda hem en ny manlig bekantskap.

Att en tjej undviker att säga något i sitt förhållande för att slippa hans vrede.

Strategi:

Ta reda på fakta. Undersökningar visar att våld mot tjejer och kvinnor oftast inte utförs av okända killar och män. Kunskap i feministiskt självförsvar kan ge stärkt självförtroende och kunskap om att hantera våldsamma situationer. Stöd enskilda tjejer som är rädda eller känner sig utsatta. Killar kan tänka på att de kan uppfattas som ett potentiellt hot om de är okända för en tjej. Ta aktivt avstånd från manligt våld som företeelse och killar som utövar våld.

Härskarteknikernas samverkan

De sju härskarteknikerna är starka och omedvetna krafter, som upprätthåller ojämställdhet. Nummer 1, 2 och 3 är rätt enkla och tydliga att förstå och ligger till grund för hur nummer 4 och 5 fungerar. Har man både på ett medvetet och omedvetet sätt utsatts för förlöjligande, osynliggörande och undanhållande av information finns också en mottaglighet som gör att dubbelbestraffning och påförande av skam och skuld undergräver ens möjligheter att slå ifrån sig och motverka dem när man blir utsatt. Läger man dessutom till nummer 6 och 7 som båda förminskar en som person och ens livsutrymme så förstärks mekanismerna som håller kvinnor i en unde-

ordnad position, utan att det synliggörs. Männens ges utrymme att överordna sig och kvinnorna att underordna sig.

De sju härskarteknikerna är framtagna för att visa hur ojämställdhet upprätthålls, men även killar och framförallt unga killar kan känna igen att de i olika sammanhang är utsatta för härskartekniker. Det är viktigt som man och kille att förstå mekanismerna i hur härskartekniker håller nere underordnade grupper i allmänhet och kvinnor i synnerhet. Genom att både män och kvinnor synliggör härskarteknikerna i olika sammanhang - både när de själva är utsatta och när de ser att andra blir utsatta - kan man komma åt den struktur som medvetet och omedvetet upprätthåller ojämställdhet.

Övningar

> *Vem har makten över mig?*

Mål: att reflektera över egen makt och makten andra har över oss.

1. Låta alla måla en bild på temat "Makten över mig". Bilden kan vara fylld av symboler, bilder, ord och koder. Ge uppdraget stegvis så att deltagarna kan fylla på bilden. Beskriv innan vilka frågor du kommer att ställa.

- Vem har makten över mig? Jag själv, andra personer?
- Vilken form av makt har de?
- Använder de sin makt på ett bra sätt?
- Vilken makt har de inte?

2. Låt alla berätta om sin bild, sina funderingar och upplevelser.

3. Låt gruppen reflektera och diskutera.

Att tänka på: det är viktigt att tydliggöra för deltagarna att övningen är frivillig och att man bara ska rita och berätta, det man vill, det är inte meningen att undersöka var och en utan att göra ett reflekterande underlag för ett samtal.

> *Vad är makt och förtryck?*

Den här övningen är framtagen för killgruppsverksamhet men kan modifieras och användas i tjejgruppsverksamhet.

Mål:

- att komma i kontakt med känslor av maktlöshet och förödmjukelse eller orättvis behandling;
- att synliggöra hur sexism är en del av förtrycket mot tjejer.

1. Be deltagarna i gruppens att tänka på ett tillfälle när de känt sig maktlösa och förödmjukade, orättvis behandlade, när någon har gjort sig lustig över dem och de har känt att de inte har kunnat göra något åt det.
2. Be var och en beskriva hur det var och kändes. Gruppen kan om den vill gestalta några av scenerna i rollspel, genom serieteckningar eller andra former av bilder.
3. Diskutera de olika upplevelserna.
4. För in aspekten att dessa upplevelser är jämförbara med de som tjejer och kvinnor upplever när de möter sexism och sexuella trakasserier.
5. Ge tips om vart man som ungdom kan vända sig när man blir utsatt för mobbning, diskriminering, blir sexuellt trakasserad, etc.

Att tänka på: begreppen sexism och sexuella trakasserier kan behöva förklaras. I denna övning kan det komma upp berättelser där någon i gruppen har utsatts för ett sexuellt övergrepp eller misshandel. Om någon börjar berätta starka privata upplevelser om övergrepp är det viktigt att ledarna bromsar. Gruppen ska inte belastas och den utsatta personen ska få professionellt stöd och hjälp. Ledarna har ansvar för att får fånga upp detta med den enskilda personen och sedan gå vidare till expertis. Om upplevelsen handlar om något brottsligt ska en polisanmälan göras.

> Rollspel

Att gestaltat olika företeelser genom små korta rollspel är ett bra sätt att gestalta, bearbeta och komma igång med att samtal kring olika ämnen och företeelser, som t.ex. makt och relationer mellan könen.

Mål:

- att på ett kreativt sätt få gestalta maktrelationer med kroppen;
- att starta samtal. Att bearbeta olika teman, frågor och ämnen.

Rollspel kan göras parvis eller i större grupper och kan ha olika utformning. Rollspelets tema kan skrivas på kort som varje par/grupp får dra eller så bestämmer paret/gruppen självständigt vad de vill gestalta utifrån temat. Man kan ibland underlätta genom att begränsa formen genom att t.ex.:

- bygga upp en scen med dialog;
- göra t.ex. fyra bilder i form av frysta skulpturer eller fotografier. Skulpturerna visar händelsen i fyra bilder. Det kräver att paret jobbar med miner, positioner och gester. Varje scen visas i några sekunder;
- göra en pantomim.

I de flesta spel är det bra att ge instruktionen att de ska tänka på att de ska försöka visa status, makt, kön och relationerna mellan personerna.

Förslag på rollspel på temat makt och relationer:

- En äldre bror/syster försöker få sin yngre bror/syster att göra hans läxa eller arbetssuppgift i hemmet.
- En lärare ger en tjej/kille order om att gå ut ur klassrummet för något han inte gjort.
- En tonårskille/tjej får ett barn att ge honom/henne hans pengar.
- En kille retar en annan kille för de kläder han har på sig.
- En tjej retar en annan tjej för de kläder hon har på sig.
- En kille gör ett fräckt uttalande om en duktig tjej som sitter framför honom i ett klassrum, hon ignorerar honom.

↳ Stödfrågor för diskussion:

- Hur kändes det att gestalta en situation?
- Vad händer i spelen?
- Hur ser statusen och relationerna ut för de olika rollerna?
- Påminner någon av scenerna/spelen om incidenter som ni varit med om eller sett?

Tänk på: Att koppla diskussionen kring övningen till strukturer i samhället, makt och kön. Makt kan vara ett ord som behöver förklaras. Vad betyder det när man säger att män generellt har mer makt än kvinnor? Tänk på att förklara att makt kan ta sig många olika uttryck, kan vara både positivt och negativt och kan användas till att förtrycka men också till att fördela resurser jämlikt både på samhälls nivå och individnivå.

Sexuella trakasserier

Med sexuella trakasserier menas ovälkommet uppträdande grundat på kön eller annat uppträdande av sexuell natur som påverkar tjejer och killars integritet och som skapar en skrämmande och förnedrande arbetsmiljö i skolan eller i andra miljöer. Sexuella trakasserier är ord eller handlingar som gör att den som utsätts känner sig kränkt, rädd eller på annat sätt illa till mods. Sexuella trakasserier är en del i att upprätthålla ojämställdhet. Till skillnad från tidigare är det idag den som är utsatt som har definitionsföreträde, det är dennes upplevelse och inte vad den som utfört handlingen ev menade som är avgörande. EU-kommissionen definierar sexuella trakasserier så här:

”Sexuella trakasserier betyder ovälkommet uppträdande av sexuell natur eller annat uppträdande på grund av kön, som påverkar kvinnors och mäns integritet på arbetsplatsen och skapar en skrämmande, fientlig eller förnedrande arbetsmiljö. Detta kan inkludera ovälkommet fysiskt, verbalt eller icke-verbalt uppträdande.”

Enligt en rapport från EU-kommissionen har i genomsnitt 30 till 50 procent av Europas kvinnor blivit utsatta för sexuella trakasserier i arbetslivet. Motsvarande siffra för män är ca 10 procent. Det är större risk att unga kvinnor (20-40 år), kvinnor med låg utbildning-

snivå och kvinnor i temporära jobb blir utsatta för sexuella trakasserier. Verbala trakasserier uppges vara vanligast, följt av fysiska överträdelser och därefter icke-verbala kränkningar som blickar och gester. Nästan alla kvinnor som blivit utsatta rapporterar om effekter som psyko-somatiska besvär och negativ inverkan på yrkesutveckling, motivation och arbetsglädje. Rapporten pekar på viktiga skillnader i hur kvinnor och män upplever sexuella trakasserier. Generellt uppges män att det är mindre kränkande att bli utsatt för sexuella trakasserier än vad kvinnor uppges.⁶¹

Övningar

> Tre hörn – Sexuella trakasserier

Mål: att diskutera var gränserna går för sexuella trakasserier.

Respektive hörn står för *acceptabelt*, *oacceptabelt* och *vet inte*. Låt deltagarna välja ett hörn efter varje påstående.

Låt sedan respektive grupp försöka övertyga de andra hörnorna/grupperna att komma över till deras hörn. Ge några minuter till varje påstående. Ledaren agerar som skiljedomare. Ge möjlighet till diskussion efter varje påstående

Påståenden:

En tjej går förbi en byggarbetsplats, fler killar visslar och ropar efter henne.

På en fest skämtar en kille om storleken på en av tjejernas bröst i skolan.

En grupp killar stirrar på två tjejer som sitter på ett café.

En kille skämtar och ringer till en tjej i klassen och stönar i telefonen.

En pappa visar sina porrtidningar för sin son.

En pappa visar sina porrtidningar för sin dotter.

Att tänka på: att ge kunskap om vad lagstiftningen säger om sexuella trakasserier.

> Fallövning: Lite får man tåla

Mål:

- att diskutera sexuella trakasserier och diskriminering på grund av kön;
- att synliggöra att tjejer drabbas av detta i högre utsträckning än män samt problematisera varför det är så.

Läs upp texten nedan, välj "han" om det är en killgrupp och "hon" om det är en tjejgrupp. Låt

⁶¹ http://www.do.se/Documents/Material/Gamla%20ombudsm%C3%A4nnens%20material/konkapsversikt_sextrak_rev_jan07.pdf

alla få fundera, använd bikupor så att alla får prata i par. Diskutera tillsammans.

"Han/hon är 20 år och har fått sitt första jobb. På arbetsplatsen dominerar män (om det är en tjej) / kvinnor (om det är en kille). I början tycker han/hon att det är trevligt att få kommentarer om sitt utseende och sin kropp. När en månad gått på den nya arbetsplatsen börjar han/hon tröttna på kommentarerna, förfrågningarna om att avhjälpa fel som inte finns, önskemål om hjälp som uppenbart bara är tillfälle för kontakt. Han/hon börjar säga ifrån men de säger att det bara är på skoj, att det är så roligt med en ung snygg person och det får han/hon väl tåla."

↳ Stödfrågor för diskussion:

- Vad händer i historien?
- Hur kan han/hon hantera den här situationen?
- Är det skillnad om det är en kille eller en tjej som är huvudpersonen?

Att tänka på: om det inte kommit fram under diskussionen, så förklara för gruppen att det som händer i historien är sexuella trakasserier. Förklara vad det betyder och att det är olagligt med både sexuella trakasserier och diskriminering på grund av kön.

> Fallövning: Besökaren

Mål:

- att diskutera ryktesspridning, varför rykten sprids samt hur man kan hantera det.
- att diskutera gränser för sexuella trakasserier.

Läs upp texten nedan, låt alla få fundera, använd bikupor (se sid 95) om det behövs. Diskutera tillsammans.

Gruppen ska åka iväg på tre dagars läger, hon ser fram emot att få umgås med sina kompisar. Första kvällen är stämningen hög och de ordnas disko. Hon dansar mycket och speciellt en person återkommer och tar chansen att krama henne efter varje dans. Kvällen har varit lyckad, hon går till sitt rum och ska just stänga dörren när han står där. "Får jag komma in", frågar han. Hon är inte intresserad och svarar att hon är trött och vill sova eftersom de ska starta tidigt nästa morgon. Nästa dag sprids rykten om att hon har haft manligt besök på rummet och hon får kommentarer som "om hon tycker att natten varit lika bra som sin besökare?"

↳ Stödfrågor för diskussion:

- På vilka sätt kan hon hantera en sådan här situation (både på kvällen och på morgonen)?
- Varför agerar killen som han gör?
- Kan situationen betraktas om sexuella trakasserier?
- Varför sprids rykten?
- Hur kan man stoppa rykten, dels som utsatt och dels som omgivning?

> Fallövning: Klädseln

Mål:

- att diskutera avundsjuka och maktspel mellan tjejer och i relation till killar;
- att problematisera utmanande klädsel och rätten att få bära de kläder man vill;
- att diskutera var gränserna går för utmanade klädsel och för hur omgivningen får och kan reagera på den.

Läs upp texten nedan, låt alla få fundera, använd bikupor om det behövs. Diskutera tillsammans.

”Maria ser bra ut och lägger ner mycket tid och resurser på nya och tuffa kläder. Hon gillar åtsittande kläder som framhäver hennes figur. Andra tjejer retar sig på henne. De tycker inte om hennes utmanande klädstil och tycker inte att den passar. De är också trötta på att lyssna på två killar som ständigt ger Maria komplimanger och frågar när de andra tänker klä sig lite snyggare.”

↳ Stödfrågor för diskussion:

- Varför retar sig tjejerna på Marias klädstil?
- Vad kan det finnas för olika anledningar till att man väljer utmanande kläder?
- Handlar historien om avundsjuka?
- Finns det gränser för hur utmanade klädd man får vara i olika sammanhang?
- Finns det risker eller problem med utmanade klädsel?
- Vad är utmanade kläder?
- Var går gränsen för hur omgivningen får reagera?

Att tänka på: i denna övning finns risk för fördömande av den ena eller andra parten, det är viktigt att diskussionen blir nyanserad och att ledarna bidrar med frågor om alternativa sätt att uppfatta situationen.

> Fallövning: Annonser

Mål:

- att diskutera de olika krav som ställs på tjejer/kvinnor och killar/män gällande att vara attraktiva;
- att diskutera om det kan finnas andra förväntningar än att bara vara säljande bakom en sådan annons.

Läs upp texten nedan, låt alla få fundera, använd bikupor om det behövs. Diskutera tillsammans.

Eva läser en annons om ett vikariat som värdinna på en stor konferensanläggning. Fotografier med helbild och porträtt krävs i ansökan, står det i annonsen. Eva har utbildning i restaurangbranschen och har dessutom jobbat i hotellreception. Hon ringer upp perso-

nalchefen för att höra sig för. Det verkar vara ett arbete som passar henne precis. Personalchefen berättar och ställer några frågor:

- Man måste vara ung och stark får att orka med, hur gammal är du?
- Har du har snygg figur?
- En värdinna är ju som en säljare. Du ska dra kunder genom att vara fräsch och attraktiv. Vi anställer faktiskt inga oattraktiva tjejer eller dem över 30.

↳ Stödfrågor för diskussion:

- Hur ska Eva svara/kommentera frågorna?
- Är erbjudandet seriöst? Vilka riskerar kan finnas med jobbet?
- Varför ställs det olika krav på tjejer och killar när det kommer till att vara attraktiv?
- Hur påverkar det tjejer respektive killar?

▷ Sex, kärlek, porr och våldtäkt

Sex och kärlek är ett relativt vanligt ämne i kill- och tjejgrupper. Ofta är faktakunskapen om kroppen och sexualitet liten bland ungdomar. Det är därför viktigt att gå igenom grundläggande kunskap om hur kroppen fungerar. Det kan också finnas blyghet inför ämnet och det kan finnas olika upplevelser av sex i gruppen. I vissa grupper kan det vara kontroversiellt att tala om sex och sexualitet, i det sammanhanget kan rubriken istället vara reproduktiv hälsa. När man talar om kärleksrelationer i gruppen ska man använda partner som begrepp för att inte förutsätta att alla är heterosexuella. Åldern på deltagarna i gruppen har stor betydelse för hur ämnet ska bearbetas, man har olika funderingar, frågor och behov i olika åldrar, men samtidigt har det visat sig att information och diskussioner som förts i en grupp ett år, i samma grupp kan upplevas som ny året därpå. Deltagarna verkar ta till sig främst de fakta som känns viktiga just nu. Ledarens egna attityder, värderingar och eventuell blyghet kring ämnet påverkar hur och vad denne tar upp. Om man som ledare tycker att det är svårt - bjud in en gäst som har kunskap och är van att samtala med unga. Det är viktigt att ledaren visar att sexualitet är en personlig fråga och att det inte behöver innefatta att ha en partner eller att ha en partner av motsatt kön och att det är okej att inte vara sexuellt aktiv.

I en grupp kan det finnas någon som blivit sexuellt utnyttjad och det kan komma fram i diskussionerna. Ge inte utrymme för sådana förtroenden i gruppen. Säg stopp, säg att det är för privat och att ni kan prata vid på tu man hand om detta svåra. Återför diskussionen i gruppen till en generell diskussion. Efter träffen kontakta deltagaren och tag upp tråden på nytt, var tydlig med att om man har upplevt svåra saker ska man söka professionell hjälp och att du som ledare kan hjälpa till med det, om det handlar om övergrepp har du som kill- och tjejgruppsledare ansvar för att frågan utreds av professionella. Du ska inte själv gå in i ett sådant arbete, du ska vara ett stöd och en kanal.

Temat kärlek och sexualitet ska ge utrymme för att diskutera, drömma och fundera

kring förälskelse och kärlek. Att i en trygg miljö få kunskap kring kroppen och kroppens funktion i sexuellt umgänge. Att ge självsäkerhet genom att känna till fakta kring sexuellt umgänge och rätten till sin kropp. Att ge kunskap om sjukdomar och preventivmedel. Att uppmuntra diskussion kring olika aspekter av sexualitet t.ex. myter, rädsla, hopp och förväntningar.

Porrr och porrfilmer kommer in i våra vardagsrum utan att vi beställt och mail trillar ner i våra mailbox om erbjudande om såväl japanska småflickor och viagra som hårdporr. De gäller både unga och äldre. I tjej- och killgruppsarbete ska finnas utrymme för att diskutera, tänka och känna kring porr. Det ska också ges möjlighet att berätta om obehagliga upplevelser och få svar på frågor man har. Sexualiteten är medfödd, men vad vi attraheras av och reagerar på sexuellt som värme, tillit längtan, ömhet, förväntan, mm är till stor del inlärt. I tonåren sätter den inläringen djupa spår, negativ inläring avtrubbar. Porrkonsumenter lär sig att den sexuella lusten hör samman med förnedring av kvinnor. Förnedringen blir i sig sexuellt upphetsande. På internet kan man idag få tillgång till i stort sett all sorts porr. De flesta killar mellan arton och tjugofem år har tittat på porrfilm, läst porrtidningar eller surfat på porrsidor på nätet, en del bara ibland, andra ofta. En hel del tjejer tittar också på porr. Porrkonsumenter blir inte våldtäktsmän eller får en snedvriden sexualitet, de flesta distanserar sig, men den berör. Våld mot kvinnor i porrfilmer är vanligt. En undersökning visade att det förekom våldsinslag i "mellan åtta och sextio procent av filmerna där de åtta procenten utgjordes av mycket grovt våld som misshandel och våldtäkt och resterande bestod av lättare form av våld som t.ex. slag mot kvinnans rumpa.⁶² Det riskerar att påverka unga - speciellt killar - i deras syn på sexualitet och kön. Porren förmedlar att flickor och kvinnor ska domineras och lyda och att deras kroppar ska användas. Alla ungdomar behöver få chans att diskutera sexualitet, egna upplevelser och erfarenheter av porr. Diskutera och reflektera kring att en del av de saker som tjejer utsätts för i porren är obehagligt och smärtsamt. Att de vällustiga stönandena inte kommer från det tillfälle då filmen spelades in. Att de sprutande långvariga utlösningarna är hopklipp och fejk. Att porrfilm kan skapa prestationsångest för framförallt killar men också för tjejer. Det är viktigt att klargöra att våldtäkter och gruppvåldtäkter inte är något nytt som kommit med porren, de har funnit långt tillbaks i historien som ett sätt att kränka kvinnor och indirekt också de män som kvinnorna ansetts tillhöra, som fäder, bröder och äkta män.

Övningar

> *Brainstorma kring ordet sex*

Mål: att få igång en diskussion kring ämnet sex.

1. Brainstorma kring ordet sex. Skriv alla ord som gruppen kommer på, både positiva och negativa. Orden skrivs runt det ursprungliga ordet "sex", alla ord måste tas med.

⁶² Kjell Svensson, 1993

Namn på personer är inte tillåtna. Det är bra om ledaren upprepar ordet när denne skriver ner det. Om svåra ord kommer upp, förklara dem gemensamt. Lägg till om det behövs: Vad gör er generade och illa berörda?

2. Kategorisera t.ex. genom att ringa in med olika färger:
 - ord som gör något med någon annan;
 - hårda och aggressiva ord;
 - medicinska och tekniska ord;
 - omhändertagande och ömma ord.
3. Diskutera: Vilka ord saknas? Varför har inte dessa ord tagits med? Gör en rad för dem.
4. Diskutera: Vad är det som formar vår bild av vad sex är?

> Frågor på lappar

Mål: att alla får ställa de frågor de undrar över och inte vågar fråga öppet om.

1. Förbered med små lappar och pennor.
2. Alla deltagare skriver frågor på lappar som ledaren samlar in och förbereder svar på till nästa gång. Var bered på alla sorters frågor och ta alla frågor på allvar, även de som kan upplevas att vara frågade på skämt.
3. Till nästa träff har ledarna sökt reda på svaren, via nätet eller någon expert.

Tänk på: om man själv känner sig för okunnig eller för osäker för att svara på frågorna kan man med fördel ta in en expert till träffen, som en sexualupplysare eller en preventivmedelsrådgivare. Två träffar behövs för denna övning (slutet av en träff plus ett helt gruppträffstillfälle). Starta samtalet där deltagarna är, utgå ifrån deras frågor.

> Sanning eller myt

Mål: att reflektera kring sexuella myter och sanningar.

1. Förbered små skyltar till alla som de kan hålla upp:
 - Sant*
 - Falskt*
 - Vet inte*
2. Läs upp frågorna nedan. Deltagarna håller upp den skylt de tycker stämmer för varje fråga.
3. Diskutera och klargör. Ställ utforskande frågor till deltagarna för att på så vis ge dem tillfälle att se ursprunget till myterna.

Påståenden:

- Bara killar onanerar.
- Penisstorleken är väsentlig för hur bra älskare man är.
- Att ha haft samlag är ett bevis på manlighet.

- Att ha haft samlag är ett bevis på kvinnlighet
- Män skall vara ledande i sexualakten.
- Män är alltid redo för sex.
- All riktig sex måste sluta i penetration.
- Hängel är en invitation till samlag.

Att tänka på: var tydlig med att detta är just myter och inte sanningar.

> Preventivmedel

Mål:

- att inventera och öka gruppens kunskap om preventivmedel;
 - att diskutera myter kring preventivmedel.
1. Dela upp gruppmedlemmarna tre och tre. Varje grupp "brainstormar" på temat: "Hur undviker man graviditet och könssjukdomar" och skriver ner sina tankar på ett papper.
 2. Samla gruppen och gå igenom resultatet. Be deltagarna att med olika färger markera effektiva och ineffektiva metoder. Diskutera varför de är effektiva eller ineffektiva.
 3. Om möjlighet finns, visa upp olika typer av preventivmedel. Demonstrera hur kondomer används. Låt deltagarna testa på t.ex. en morot.

↳ Stödfrågor för diskussion:

- Kondom anses vara det bästa skyddet könssjukdomar och ett säkert skydd mot graviditet. Varför använder man sig inte alltid av kondom när man har sex?
- Vad gör man om ens partner inte vill använda kondom om man själv vill?
- Vad är för- och nackdelarna med att som tjej äta p-piller?
- Hur/vad tänker ni kring p-piller för killar?
- Hur skyddar man sig vid samkönat sex?

> Säker sex - frågesport

Mål: att höja medvetenheten och kunskapen kring säker sex och HIV/AIDS.

1. Dela in gruppen i två eller flera lag. Ge alla grupper papper och penna.
2. Låt deltagarna svara på frågorna med svarsalternativen, låg risk, hög risk och ingen risk. Använd frågorna och svaren i *Bilaga 8, Säker sex, frågesport sid 136*.
3. Diskutera och reflektera kring svaren.

> Skilda förväntningar

Mål: att diskutera förväntningar, sexualitet och relationer.

Läs berättelsen högt för gruppen.

Johan och Hanna har hållit ihop i fyra veckor. Båda är 15 år och det är nu lördag kväll och de möts på en fest. Johan tänker att Hanna är söt och han är stolt över att vara tillsammans med henne. Hans vänner är smått svartsjuka för att hon ser så bra ut. Hanna tycker att det är romantiskt att ha en pojkvän och hon gillar att vara tillsammans med honom. Johan och Hanna hånglar ofta, de kramar och kysser varandra, vilket gör Johan alltmer upphetsad. Ibland när Johan är tillsammans med Hanna är hans önskan att de ska "gå vidare sexuellt". Sexualiteten trycker på och ibland blir han nästan skrämmd av den, då Hanna verkar bli rädd. Samtidigt som han känner detta känner han ofta stor kärlek för henne. Hanna är glad och pirrig av att vara Johans flickvän men det är mer romantiska känslor. Hon gillar att hålla handen, dansa, sitta och prat och kyssas och känner sig mycket nöjd när Johan lägger armen om henne ibland hennes vänner. Ibland känner hon sig osäker och tafatt för de sexuella känslor hon känner och när han blir för påstridig blir hon rädd och drar sig undan. Ibland tycker Johan att det verkar som att Hanna är lika tänd som han och blir förvånad och sårad och känner sig avvisad när hon skjuter bort honom. Hanna känner att det pirrar i kroppen när de hånglar men känner sig sårad, dum och utnyttjad när han blir för gåpåig. Hon vill men kroppen säger både ja och nej.

↳ *Stödfrågor för diskussion:*

- Vad är problemet för Johan och Hanna?
- Är det skillnad på förväntningar på killar och tjejer?
- Hur kan Johan och Hanna göra för att hantera situationen?
- Skulle rollerna kunna vara de motsatta?
- Vad är det viktigaste att överväga när man ska bestämma sig för att ha samlag med någon?

Att tänka på: var tydlig med att sex och samlag inte är samma sak. Diskussionen kan ofta handla om vilka krav man ska ställa för att man ska "gå med på att ha sex eller samlag". Kom ihåg att poängtera att man kan ha olika åsikter om när det är okej att ha sex, att man kan ha sex endast för att man är kåt om man vill det, att man inte behöver vara ett par eller ens känna personen, så länge beslutet är ömsesidigt och att det är lika okej att inte vilja ha sex eller samlag överhuvudtaget. Det finns en fördom och ett missförstånd om att de flesta unga har samlag vid väldigt ung ålder, detta stämmer inte. Det är viktigt att betona att var och en själv oberoende av grupstryck eller annat ska bestämma om och i sådana fall när, den vill ha sexuellt umgänge eller samlag med någon.

› *Stå på rad: Pornografi*

Mål:

- att tala om pornografi på ett icke moraliserande sätt;
- att på ett öppet sätt diskutera pornografi och de egna reaktionerna;

- att diskutera konsekvenser av pornografi både på det personliga och strukturella planet.

Påstående 1: 1 = Porr ger bra information
6 = Porr är skadligt för sexualiteten

Påstående 2: 1 = Det finns risker med att titta på porrfilm
6 = Det är ofarligt att titta på porrfilm

Påstående 3: 1 = Porrfilmstittande ger en förvriden bild av sex
6 = Det är lärorikt att titta på porrfilm

↳ Stödfrågor för diskussion:

- Varför tittar man?
- Tittar man helst själv eller i grupp?
- Hur känns det när man tittar? En del av det man tittar på kan upplevas äckligt och upphetsande på samma gång, hur kan det komma sig?
- Hur beskrivs mannens respektive kvinnans sexualitet i porren?
- Varför väljer man att bli porrstjärna? Är anledningarna desamma för tjejer och killar?
- Hur förhåller man sig till en partner som vill titta på porr när man själv inte vill?
- Hur förhåller man sig till en partner som inte vill titta på porr fast man själv vill?

Tänk på: Det är viktigt att kunna beskriva både sina negativa och positiva känslor inför porrfilmer. Personliga erfarenheter av porr kan vara väldigt känsligt att berätta om, de flesta har klivna känslor och kan både bli upphetsade och känna äckel. Det kan vara pinsamt att erkänna att man tittar på porr och det kan vara så att man inte har erfarenheter av att titta på porr, ta inget förgivet. Det är viktigt att inte deltagarna känner press, utan låt de som vill dela med sig av erfarenheter och tankar. Det kan lätt bli en flamsig stämning i gruppen där ämnet skojas bort, det viktiga är att efter en stund återföra till ett mer seriöst samtal. Var noga med att ingen säger något när någon annan talar. Förekommer sexistiska kommentarer fånga upp och diskutera dessa.

Makt i kärleksrelationer

En kärleksrelation till en annan människa ska som ideal bygga på ömsesidighet. Men det finns många aspekter, nivåer och variabler i varje relation. Kärleksmakt handlar om de förutsättningar, fenomen och mönster som kan försvåra en ömsesidig relation. Mönster och fenomen kan vara att kärleksrelationen kan bli ett spel som går ut på att den som är "minst intresserad" vinner. Den som visar sig minst intresserad är minst sårbar och får mer makt. Män är ofta bättre på att spela "ointresserad-spelet". Samtidigt så säger de gamla heterosexuella könsspelet att män skall ta initiativ, kvinnor skall vänta på att "bli uppdrag-

gade". Andra aspekter på outtalad makt är att kvinnorna i en heterosexuell parrelation nästan alltid är kortare än männen, har en lägre karriärposition och tjänar mindre än sina respektive män. Ofta går man in i ett från början ojämlikt förhållande, bär med sig gamla outtalade strukturer och förväntningar. Detta blir ett omedvetet sätt att upprätthålla könsmaktsordningen vilket får konsekvenser både för de enskilda människorna och för samhället i stort. Skilsmässonivån idag är relativt konstant och sjuttio procent av skilsmässorna är på kvinnornas initiativ, ofta pga av att hon upptäckt att de lever i en obalans och upplever att hon inte kunnat förändra det. Mannen å sin sida tycker ofta att det har haft det relativt bra. Vilket just är det som är problemet, familjebildningen är skapad på mannens villkor, hans arbete sätter ramarna. De gamla mönstrena upprätthålls i kärlekens namn, hon offerar sin tid och sina intressen för att de skall kunna vara tillsammans. Finns det barn i bilden så ökar ojämlikheten både i form av uppdelning av arbetet och i form av tillgång till egen tid. En man behöver inte alltid kräva det, men en kvinna följer ofta omedvetet gamla mönster och det leder bland annat till att kvinnor fortfarande gör största delen av allt hemanarbete, vilket i längden leder till frustrationer och problem i relationen.

Övningar

> *Det minskade livsutrymmet*

Mål: att diskutera hur tjejer livsutrymme beskär och hur tjejer själva kan vara med i den processen.

Läs historien (*Bilaga 9, Historien om det minskade livsutrymmet, sid 137*).

↳ *Stödfrågor för diskussion:*

- På vilket sätt beskär hon själv sitt livsutrymme?
- Varför anpassar hon sig så mycket till honom?
- Skulle hon ha gjort slut med honom när han slog henne?
- Vad gör man när ens kompis blir tillsammans med någon och inte längre vill ha kontakt?
- Om du kände dig hotad, vart skulle du vända dig?

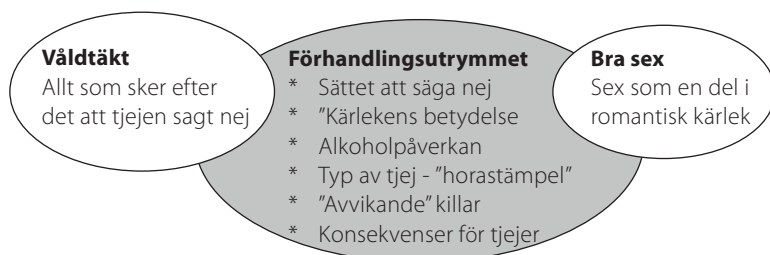
Tips: en uppföljning av temat kan göras genom att man bjuder in någon aktiv från kvinnoorganisation.

Våldtäkt

I sexualbrott och i våldsbrott mot kvinnor släpar lagstiftningen i alla länder efter vad det gäller ett jämställt rättsmedvetande. Det är huvudsakligen män och killar som misshandlar och våldtar, även om det är så att majoriteten av män inte gör det. En procent av sexualförbrytarna är kvinnor, nittionio procent är män. Det finns en outtalad och ibland uttalad syn att det är kvinnor som får vissa män att våldta. Kvinnorna är för lättklädda, betar sig på fel sätt eller vistas på

fel plats. Vid våldtäktsfall, sexualbrott och brott mot kvinnor fokuseras det ofta på brottsoffret, inte på förövaren som man gör vid andra brott som t.ex. rån eller stöld. Bilden av en "riktig" våldtäkt är att våldtäktsmannen hoppar fram bakom en buske i skogen. Men de flesta våldtäkter sker under helt andra omständigheter, och det är vanligt förekommande att offret och förövaren känner varandra eller är lite bekanta. En våldtäkt är ett själviskt beteende, det är en oförmåga att känna andra människors behov, många gånger i kombination med ett behov av att utöva makt. De flesta definierar våldtäkt som „allt som händer efter det att tjejen sagt nej” men i en doktorsavhandling⁶³ om ungdomarnas syn på våldtäkt tydliggörs den ojämsställda tolkning som samhället gör. Den visar att det finns så kallade förmildrande omständigheter som ändrar bilden av vad som betraktas som en våldtäkt - alla till nackdel för kvinnan och till fördel för mannen. En tjej som är full får skylla sig själv men för en kille kan det ses som en förmildrande omständighet att han var full. Är tjejen kär i killen menar många att det knappast kan ses som våldtäkt. Har tjejen sagt ett tydligt nej, eller hur "nejet" sades påverkar också. Myten om att "hon ville nog egentligen" lever stark. Är hon en sexuellt aktiv tjej eller en tjej som av andra har givits stämpeln horaktig, då menar många att det heller inte kan vara våldtäkt. "Sånna" tjejer vill ju alltid! Om han anses vara en "fin kille", trevliga Anders eller klasskamraten Peter så då kan det inte heller vara våldtäkt. Trevliga killar våldtar inte. Hur hon betar sig efteråt har också betydelse, om hon kommer till skolan dagen efter och kanske till och med skrattar i något sammanhang. Då kan det ju inte ha varit någon våldtäkt. En våldtagen tjej skall vara misshandlad och se djupt deprimerad ut. Alla är i princip överens om att allt efter ett nej är en våldtäkt, men detta är endast i teorin. I verkligheten finns gråzonen med en annan tolkningsram, som utökar killar livsutrymme och minskar tjejer.

BILD Gråzonen

De här resonemangen synliggör att den allmänna föreställningen är att det bara kan vara en våldtäkt om: tjejen sagt nej på "rätt" sätt, tjejen inte är kär i killen, varken tjejen eller killen varit fulla, killen inte är en "fin kille", tjejen inte har rykte om sig att vara en "hora" och tjejen mår dåligt på "rätt sätt" efteråt. Killen däremot blir sällan dömd som våldtäktsman av omgivningen eller av domstolen om han är en vanlig kille, om han är full eller om han är ihop med tjejen. Detta ger helt olika livsutrym-

63 Stina Jeffner, 1998

men för killar och tjejer, det leder till att det är vanligt att tjejerna tar på sig skulden och att tjejer ges ansvaret för "skydda sig" så att de inte bli utsatta för en våldtäkt.

Bra sex eller okej sex ska bygga på en ömsesidighet, den behöver inte vara del i en romantisk kärlek. Det viktiga är att man kommit överens om att man vill ha sex eller samlag och hur det ska gå till. Många länder har idag en form av samtyckeslagstiftning.

Många killar har en gemensam erfarenhet, inte av direkta övergrepp eller medhjälp till övergrepp men av tystnad. De kan ha hört talas om ett övergrepp men protesterade inte, de kan ha sett andra killar utsätta någon men istället för att ingripa gått sin väg. Detta förhållningssätt kan tolkas som ett direkt eller indirekt medgivande eller godkännande, då ingen protest avgavs. Därför är det viktigt att skapa utrymme för killar att prata om sina föreställningar, värderingar och upplevelser.

Övningar

> *Vad händer om man vänder på det?*

Mål: att diskutera tjejer och killars olika villkor och utrymme, med våldtäkten som utgångspunkt.

1. Läs texten (*Bilaga 10, Vad händer om man vänder på det? sid 139*).
2. Diskutera. Vilka tankar kommer upp.

Tänk på: Följande övning bygger på en berättelse som sänds runt via nätet i Sverige efter flera uppmärksammade rättegångar och domar. I den rättsliga processen har kvinnor och tjejer som utsatts för våldtäkter ifrågasatts: har deras nej varit tillräckligt tydligt, har deras klädsel varit utmanande, har de haft sex tidigare, i sådana fall på vilket sätt? Har de varit berusade och frivilligt druckit så har det tolkats som att de själva försatt sig i situationen. Offren har granskats medan förövarna inte alls på samma sätt ifrågasatts. Domstolarna har dömt förövarna till milda straff. Många menar att även domstolarna förblindats av ett "hora och madonna"-synsätt och ett patriarkalt synsätt där kvinnor skall ta ansvar för mäns sexualitet.

Tjatsex, fyllesex och otydliga signaler

Gränsen för vad som är okej sex är långt ifrån glasklar. Det viktigaste är att alla sexuella handlingar ska vara ömsesidiga. Vid sexuella kränkningar och övergrepp så är tjejer oftare offer och killar oftare förövare. Men självklart finns det både tjejer och killar som måste bli bättre på att respektera varandras gränser. Det kan vara svårt att sätta gränser i relationer, oavsett om det är någon man är tillsammans med eller någon man träffar för stunden. I tjejers traditionella roll och i de signaler tjejer får om hur tjejer ska vara, finns ett starkt ins-

lag av att de ska behaga och vara till lags för andra, framförallt män. De ska dessutom inte vara för sexuellt aktiva, men vara tillgängliga. I killars traditionella roll ingår att prestera, ta för sig, driva på och testa gränser, de ska dessutom vara potenta och sexuellt aktiva. I detta möte kan tjejer t.ex. gå med på sex fast de inte vill och killar kan pressa på för sex som inte blir ömsesidig och respektfull och som i värsta fall kan bli ett övergrepp. Det är svårt att prata om negativa sexuella upplevelser. Skuld och skam gör att vi tystnar. Vi behöver samtala och fundera kring våra egna och andras gränser i sexuella situationer samt reflektera kring övertramp och risker för kränkningar.

Gråzoner

Mål:

- att diskutera svårigheter med gränsdragningar i spelet kring sexualitet;
- att diskutera förväntningar på killar respektive tjejer och öka kunskapen och förståelsen kring hur t.ex. förväntningar kan komplicera ett respektfullt samspel;
- att lyfta det faktum att tjejer skambeläggs och skambelägger sig själva när de utsatts för ett övergrepp;
- att lyfta det faktum att killar utan att förstå kan gå över integritets gränser och kränka tjejer.⁶⁴

› *Berättelse: Att känna kravet*

Det var vår och jag var fjorton år gammal. På festplatsen i området samlades ungdomar i klungor. Jag och min kompis träffade ett gäng killar som var ett par år äldre än oss, en av flirtade med mig. Kvällen ledde till att jag blev ihop med min första kille. Han uppvaktade mig och gav mig komplimanger. Ganska snart började han tala om sex och att han ville att vi skulle ligga med varandra. Han tjtade ofta om att det var dags, att jag gjorde honom så upphetsad. Ibland upplevde jag det som lockande. Men min tvekan och ovilja var tydlig. En kväll var vi hemma hos honom och hans föräldrar var borta. Vi hånglade. Jag gick med på att ha sex med honom, jag gav efter. Det fanns inget våld, inget obehagligt, men jag ville inte och efteråt kände jag mig olustig och sviken. Jag kände skam. Han ville efter det ligga med mig ofta, jag ville inte, men vek mig ibland. Efter en dryg månad gjorde han slut.

↳ *Stödfrågor för diskussion:*

- Vad handlar historien om?
- Varför kan det vara svårt att säga nej till sex?
- Vad driver killen i historien och vad har han för ansvar?
- Är det okej att tjata till sig sex?
- Är det vanligare att tjejer går med på att göra sådant de egentligen inte vill göra?
- Varför gjorde han slut?

64 Historierna i denna övning är inspirerade av Twitter initiativet #prataomdet, <http://www.prataomdet.se>

> Berättelse: Den populära killen

När jag var yngre var jag "populär", en av de där tuffa killarna med självförtroende, men rätt dålig självkänsla kan jag se så här efteråt. Ja räknades som en schyst kille både mjuk och rätt cool. Så vill jag fortfarande se på mig själv, men jag har fått en obehaglig känsla i magen. Jag har med tiden insett att jag är "han", killen tjejer blev ihop med och tänkte att de "måste" ligga med för att han är populär och det är sådant man ska ställa upp på i ett förhållande. Men jag fattade det inte då. Jag ville ingen illa, jag tvingade ingen. Varken fysiskt eller medvetet. Jag förstod inte den press som fanns, varken på mig själv eller tjejerna. Sex var ju häftigt, förlösande och självstärkande. Jag hade många korta och lite längre förhållanden, vissa ledde till sex och andra inte. Att ha sex var ofta målet för helgerna. En tjej började gråta efter att vi legat med varandra. Hon förklarade att det inte var mitt fel. Jag fattade det inte då, kanske det var för lätt att låta skulden rinna av, men idag är jag rätt säker på att hon inte ville ha sex. Hon ville kanske vilja, men hon ville inte. Jag hade sex med en tjej som inte ville. Idag undviker jag gråzoner, jag vet nog bättre nu, men den obehagliga känslan i magen den finns kvar, jag har kränkt en hel del tjejer.

↳ Stödfrågor för diskussion:

- Vad händer i historien?
- Vad är det som driver killen i historien och vad har han för ansvar?
- Hur vet man säkert att någon verkligen vill ha sex?
- Varför kan det vara svårt att säga nej till sex?
- Hur kan man som kille respektive tjej undvika att hamna i situationer där gränsdragningarna för vad som är okej är otydliga?
- Varför pratar man t.ex. inte mer öppet om vad man vill och frågar vad den andra vill, innan man har sex?

> Berättelse: För full

Jag blev alldeles för full på en fest, ville bara sova, en killkompis kom och hjälpte mig, sa att han skulle ta hand om mig. Han tog mig till ett rum och bäddade ned mig, jag somnade direkt. Vaknade av att han låg bredvid mig och smekte mig. Jag mätte fortfarande dåligt, det snurrade i huvudet, jag försökte maka mig undan men det hände ändå. Jag gav upp, nästan direkt. Det var enklare att bara ligga där. Det gjorde inte ont, kändes bara fel och jobbigt. På morgonen vara jag bakfull, skämdes och smög iväg. Vi möttes senare i köket, han hejade som vanligt.

↳ Stödfrågor för diskussion:

- Vad händer i historien?
- Varför agerar killen som han agerar?
- Varför skäms tjejen?
- Vad hade hänt om hon orkat/klarat av att tydligt avisa killen?
- När man utsätts för en blottare eller en ovälkommen tafsning så är det vanligt att man blir så chockad att man blir handlingsförlamad. I efterhand önskar man ofta att man hade agerat, blivit förbannad och sagt ifrån. Kan tjejens agerande i berättelsen

- jämföras med sådana situationer?
- Varför är det främst killar som begår övergrepp mot tjejer?
 - Vad behöver vi och samhället göra för att förebygga att dessa typer av sexuella övergrepp sker?

Tänk på: informera om lagstiftningen kring sexualbrott och betona att det som sker i dessa berättelser är sexuella övergrepp. Så att ingen i gruppen tror att detta är okej.

> *Samtal om sex*

Killar porträtteras ofta av samhället som att de aldrig säger nej till sex. Att de kan och vill ha sex nästan jämt. Tjejer ska inte på samma sätt vara intresserade av sex, eller erkänna att de är kåta. De ska å ena sidan vara tillgängliga och både vilja och vara erfarna, å andra sidan hålla på sig och vara ärbära.

↳ *Stödfrågor för diskussion:*

- Hur påverkas killars sexualitet och intresse för sex av samhällets förväntningar?
- Vilka problem kan uppstå om en kille inte är intresserad av sex?
- Vilka problem kan uppstå om en tjej inte är intresserad av sex?
- Kräver en kärleksrelation att man har sex?

Tänk på: att börja med att definiera sex. Klargör att sex inte är likvärdigt med samlag men att många definierar det så.

Metoden

I detta kapitel beskrivs metoden och tillvägagångssätt i vid bemärkelse. Det värderingsfria samtalet ligger för grund för metoden. Men till exempel ledarskap, förberedelser, gruppdynamik, kreativitet och konflikthantering är andra viktiga delar som också kommer att gås igenom.

▷ Ledarskap och grupp

Ledarskap

Att vara två ledare tillsammans ger möjlighet att arbeta med gruppsammanhållningen och konflikter som alltid uppstår i grupper. Det ger större möjlighet även för de tysta och lite försiktiga deltagarna att få lika stort utrymme som de som är mer vana att ta för sig. Det möjliggör också bättre kontinuitet i verksamheten. Man måste inte vara två ledare vid alla gruppträffar även om det är en fördel. Att vara två ledare ger möjlighet att bearbeta och reflektera kring sådant som händer i gruppen utan att bryta "tystnadsplikten". Att vara två ledare gör också att gruppen har två olika rollmo-

deller som kan jobba tillsammans och ibland tycka lika och ibland ha olika åsikter utan att för den skull bli osams. Ibland går det dock inte att få till ett dubbelt ledarskap. Det är då viktigt att ledaren skaffar sig en stödperson utanför gruppen som den kan ha som bollplank för vad som händer och sker i gruppen. En person som ingår i den överenskomna tystnadsplikten, som deltagarna kanske aldrig träffar men som de vet om. Personen är ett stöd i att bearbeta händelser i gruppen, i att utveckla arbetet med gruppen och inte minst i att utvärdera verksamheten. Det är väldigt viktigt att ledarna har kunskap om och arbetar med sin genusmedvetenhet. Flera har goda erfarenheter av att tjejgruppsverksamheten leds av kvinnor, det ger ett speciellt bidrag till arbetet med systerskap och man riskerar heller inte att deltagarna reproducerar det heterosexuella spelet gentemot den manliga ledaren. I vissa grupper tillåter inte föräldrarna manliga ledare. Men det finns också goda erfarenheter av en manlig och en kvinnlig ledare i tjejgrupper, då det blir en annan dynamik. Det är dock viktigt att ledarna är uppmärksammade på att tjejernas förhållningssätt inte ger den manliga ledaren traditionella fördelar. Killgruppsledarna behöver, om det bara är manliga ledare, ständigt arbeta med risken för grabbighet. Flera ledarpar har erfarenheter av att killgrupper vinner på att ha en manlig och en kvinnlig ledare också för att många killar är mer vana att samtala med kvinnor än med män. Men det viktigaste är att ledarna är genusmedvetna.

Att vara ledare kräver att man:

- *har kunskap om genus och vill främja jämställdhet;*
- *funderar över vad man tycker i de olika ämnena t.ex. regler, relationer, sex, kvinnors och mäns olika roller i samhället, etc;*
- *reflekterar över sina egna vanor t.ex. drickande, ätande, bantning, rökning, etc;*
- *är intresserad av sin egen utveckling som människa;*
- *är bered på att vara personlig, att dela med sig av sina egna upplevelser och erfarenheter utifrån gruppens behov;*
- *kan skilja på att vara personlig och privat, när man är personlig bjuder man på sina erfarenheter och berättar utifrån gruppens behov, inte sina egna behov av att berätta.*

Demokratiskt ledarskap

Ledarskapet i tjej- och killgruppsverksamheten är vad man brukar kalla ett demokratiskt ledarskap. Det demokratiska ledarskapet är ett ledarskap som tar ställning för respekt och ödmjukhet inför de mänskliga värdena och mot förtryck och maktmissbruk. Att leda demokratiskt innebär både ansvar och förtroende, insikt om hur människor fungerar, samt inte minst ett moraliskt ställningstagande – hur vill jag använda mig av min ledarposition? I en demokratisk organisation är inget tabu att prata om. Den demokratiska ledaren ska ha en inbjudande attityd så att alla deltagare ges utrymme att ta upp sådant de inte håller med om eller är missnöjda med.

Att leda demokratiskt innebär:

- att möjliggöra så alla får talutrymme;
- att se till att allas kompetens på bästa sätt tas tillvara;
- att stödja samspelet i gruppen;
- att ansvara för att strukturera och organisera arbete i gruppen på ett sådant sätt att gruppen arbetar mot målen och att glädje och engagemang stimuleras.

Som ledare kan man möta en grupp eller delar av en grupp som är ovana vid demokratiskt ledarskap. Gruppdeltagarna vill t.ex. att ledaren skall bestämma så att man slipper ta ställning, man vågar inte ha åsikter utan försöker pejla in vad ledaren förväntar sig att man skall göra eller tycka. Ovanan kan också leda till att gruppen på olika sätt protesterar eller försöker lägga över ansvaret för gruppen på ledarna. Då är det viktigt att ledarna går tillbaka till den gemensamma överenskommelsen för hur gruppen ska arbeta och startar en diskussion om det gemensamma ansvaret för gruppen, regelsystemet och om hur man skall få gruppen att bli den stärkande verksamhet som är dess mål.

När beslut ska fattas finns olika vägar, ofta är det konsensus-diskussioner, diskussioner där man kommer överens, men också omröstningar av olika slag är redskap att använda. Ledaren måste ibland bestämma, det kan vara mer demokratiskt än att alltid kompromissa. Det är inte odemokratiskt att sätta punkt för ändlösa diskussioner om de inte verkar leda fram till någon lösning.

Reflekterande ledarskap

Reflekterande ledarskap kan göras mycket systematiskt och/eller bara användas som ett tänkesätt i genomförandet av olika övningar. Metoden innehåller tre faser; inledning, genomförande och uppföljning i form av efterföljande samtal. I den inledande fasen beskrivs övningen och vad den går ut på. Under genomförandet är ledaren huvudsakligen observatör. Övningarna kan vara av olika slag, kreativa, fysiska eller tankeuppdrag. I det efterföljande samtalet försöker man sen dra konsekvenser av det som hände i övningen. Oavsett om övningen skett i grupp eller enskilt, samtalar gruppen om det man varit med om. Vid samling av gruppen används cirkeln som form, så att alla kan se och höra varandra. Ledarna skall inte styra utan uppmuntra samtalet. Man tar upp det som hände i övningen, försöker dra slutsatser av detta och koppla det till vardagen/verkligheten. Ledaren ställer frågor till deltagarna om själva övningen och sådant som anknyter till den. Det är viktigt att alla i gruppen får komma till tals. Gå en eller flera rundor så att alla får taltur. Börja med att ge alla möjlighet till spontana kommentarer på övningen.

Reflekterande-och utforskande frågor

Mål: att stödja ett utvecklande frågande efter en grupprocess.

Efter gruppövningar kan ledaren ställa utforskande och öppna frågor:

- Hur utfördes uppgiften?
- Var den svår eller lätt?
- Hade alla i gruppen någon uppgift?
- Vilka idéer på lösningar av uppgiften fanns?
- Vems var idéerna/förslagen?
- Vilka var aktiva/passiva i övningens olika delar?
- Låt alla få berätta vilken roll de upplevde att de hade i övningen.
- Var rollen given eller tagen?
- Fick alla i gruppen gehör för sina idéer?
- Om inte, varför?
- Hur fungerade samarbetet och kommunikationen?
- Med facit i hand, skulle övningen kunnat genomföras på annat sätt? Hur?
- Den roll du hade i övningen, liknar den din roll du har till vardags?
- Brukar du annars agera som du gjorde i övningen?
- Går upplevelserna i övningen att koppla till någon vardagsituation?

Titulering

En fråga som ledaren bör reflektera över är hur man själv vill bli titulerad, "du" eller "ni". I Norden har man för många år sedan haft en "du-reform" och även i många formella sammanhang lägger man titlarna åt sidan. Därför är "du" en självklar titulering i tjeji- och killgrupperna i Norden. I gruppen skall en familjär stämning byggas och ledarskapet är inget hierarkiskt ledarskap utan ledaren är i hög grad en bland andra deltagare i gruppen. I Lettland behöver ledarna och deltagarna fundera på tituleringen och vad som är bekvämt och fungerar för dem.

Att hantera omgivningens misstänksamhet mot verksamheten

Ibland möts verksamheten av misstänksamhet, ifrågasättande och direkt motstånd från omgivningen, t.ex. från lärare, föräldrar, rektorer eller socialarbetare. Det kan vara så att möjligheten att komma igång eller att bedriva verksamheten försvåras eller hindras. Då kan det vara bra att informera både om verksamheten riktad till men också till organisationer och institutioner som finns runt omkring. Informationen bör klargöra verksamhetens mål, syfte, arbetsmetod, ledarnas utbildning och vem som arrangerar aktiviteten.

Kill- och tjejgruppsverksamheten är en del i ett förändringsarbete, vilket kan rubba invanda mönster och strukturer. Det ovana och nya kan väcka oro hos vissa. Information till deltagarnas föräldrar är extra viktigt och i Lettland ska man ha ett skriftligt medgivande av föräldrarna. Hur man gör för att informera föräldrarna kan vara olika. Det kan vara genom ett informationsblad, genom telefonsamtal eller ett informationsmöte. Det kan också vara bra att tydliggöra att självständiga och reflekterande ungdomar inte alltid är lätta att handskas med för föräldrar. Ungdomarna kan både

bli ifrågasättande och problematiserande. Det är viktigt att föräldrarna inte ser gruppledarna och verksamheten som ett hot eller en konkurrent till deras eget föräldraskap. Gruppen är snarare ett komplement och en extra referenspunkt utöver ungdomarnas kompisdiskussioner och andra påverkanskanaler som t.ex. tv och reklam. Det är viktigt att föräldrarna har möjlighet att ta kontakt med ledarna, men ledarna ska inte bli föräldrarnas förlängda arm eller informationskälla. Gruppledarna skall ha sin bas i att stärka ungdomarna i gruppen och stärka dem i sin utveckling till självständiga människor. Det kan också vara viktigt att prata med ungdomarna om föräldrarnas reaktion på att deras barn lär sig nya saker som föräldrarna kanske själva inte har fått lära sig. Man kan påpeka för ungdomarna att det kan vara taktiskt att välja när och hur man diskuterar olika frågor med sina föräldrar.

Sociala skillnader i gruppen

Samhällsklyftorna i samhället speglar sig i gruppverksamheten. I en grupp kan de både vara en styrka och en svaghet att ha en blandning av olika typer av deltagare i gruppen. En kill- eller tjejgrupp som har deltagare med stora sociala problem kräver att ledarna arbetar mycket målmedvetet med glädje och styrka samtidigt som man inte får ge bilden av att det räcker med att tro på sig själv och ta för sig. Det är viktigt att ledarna stödjer kreativa framtidsdrömmar samtidigt som de inte får idealisera och inge orealistiska förväntningar. I en grupp med stora sociala skillnader kan de olika bakgrunderna bli en belastning där de som har det sämre inte vill blotta sig i sin utsatta position, det kan bli svårt att få den trygga bas som krävs för att en stärkande utveckling ska ske. För en ledare är det viktigt att hela tiden betona att man inte väljer i vilken familj man föds i utan att vi de facto får väldigt olika förutsättningar i livet. Gruppen kan bli en arena där man får ta del av väldigt olika sorters liv och förutsättningar samtidigt som man ser att man brottas med liknande problem på många plan. Om alla deltagarna kommer från svåra sociala förhållanden finns en risk att alla har så mycket tungt att bära så att gruppen får svårt att bli en stärkande verksamhet, å andra sidan kan just det att man kommer från liknande förutsättningar göra att man relativt snabbt kan tala om sin livssituation och via samtalen stärka varandra. Framförallt i början av arbetet i en grupp är det viktigt att bygga trygghet och att vara lyhörd inför behovet av integritet och att slippa blotta eventuella familjproblem eller andra problem. Ett sätt är att undvika att prata om bakgrund, är att istället fokusera på här och nu och framtiden. Tids nog kan tryggheten i gruppen göra att man också ser värdet av att bjuda på erfarenheter och svårare upplevelser. Gruppen skall dock inte bli någon form av terapigrupp, utan ledarna har ett ansvar att låta diskussionerna stanna vid erfarenhetsutbyte, reflektion och analyser på ett generellt plan.

Vad behöver ungdomar med sociala problem?

Innan man tar med ungdomar med olika större sociala eller psykiska problem i gruppverksamheten är det viktigt att man utvärderar deras beredskap och möj-

lighet att fungera i en grupp. En del ungdomar behöver individuell och/eller professionell hjälp samtidigt som de är med i gruppen medan andra behöver hjälp innan de ens kan vara med i gruppen. I grupper där ungdomar har olika sociala problem är ledarna särskilt viktiga, det gäller att etablera en personlig kontakt, skapa förtroende och ha ett långsiktigt perspektiv på verksamheten, t. ex. att ledarna har en långsiktig ambition att arbeta med verksamheten och att sätta upp realistiska mål, klara gränser och regler. Extra viktig blir att verksamheten ska innehålla enkla uppgifter som tar hänsyn till alla deltagares förutsättningar och erfarenheter och att man är två ledare för varje grupp. Ju mer socialt belastade deltagarna i gruppen är desto svårare kan det vara att hålla ihop gruppen. Socialt belastade ungdomar kan vara ovana vid att folk räknar med deras närvaro och därför inte alltid dyka upp till träffarna. De är dessutom ofta mer expressiva⁶⁵ i sin fritidstil än andra ungdomar. Allt detta kan göra att deltagarna har svårt att arbeta långsiktigt och har därför svårt att klara av kontinuiteten i träffarna. Deltagarna kan också ha svårt att koncentrera sig.

Kill- och tjejgruppsverksamheten är en stärkande verksamhet som passar de flesta tonåringar, men det innebär inte att det är den enda saliggörande metoden. Ungdomar från socialt utsatta områden eller familjer kan ha belastningar som inte tjej- killgruppsverksamheten kan eller ska ha ambitionen att ta hand om. Däremot kan verksamheten vara en kanal till hjälp av olika slag. Det är därför viktigt att ledarna bygger upp ett kontaktnät av hjälpkanaler som socialarbetare, terapeuter, psykologer, polis, etc.

Ungdomarna har olika erfarenheter med sig in i gruppen, erfarenheter samlade i "ryggsäckar" som är olika lätta eller tunga. Som gruppledare kan man aldrig veta vilka upplevelser deltagarna går och bär på och tar med sig in i gruppen. Utifrån tjej- killgruppens natur av förtrolighet och trygghet händer det att avslöjanden sker om svårare problem t.ex. sexuellt utnyttjande, missbruksförhållanden, anorexi eller kriminalitet. Tungare erfarenheter ska inte belasta gruppen. Ledarna måste stoppa och ge utrymme för ett samtal på tu man hand. Ledaren måste klargöra att det som berättas i förtrolighet behöver man gå vidare med, att det inte är något som man ska gå och bära på ensam utan att de tillsammans ska söka hjälp hos expertis. Sådant här är svårt, ibland kan ungdomarna verkligen betona att man som ledare inte får berätta och ingen person vill väl svika någon. Men som ledare måste man ha inställningen: Jag är den som fick förtroendet, jag är den som måste hjälpa till att gå vidare, jag är inte den som ska lösa problemet, det skall ungdomen tillsammans med den/de som har kunskap och resurser t.ex. socialtjänsten, barn och ungdoms psykiatriskmottagning eller polis göra.

⁶⁵ Expressiv fritidstil har de som vill ha behovstillfredsställelse direkt genom t.ex. att umgås med kompisar till skillnad från dem som har en instrumentell fritidstil som mer är en form av investering för framtiden, jag tränar nu för att bli bra sen. Ingen är dock bara instrumentell eller bara expressiv i sin fritidstil.

Gråt

Mycket kraft går åt till att förtränga känslor, kraft som skulle kunna användas till annat. Vad gör man om någon börjar gråta i gruppen? Omgivningen står ofta lite handfallen när någon visar starka känslor. Tårar är inte farliga, gråten är en bra ventil, en människa som får lov att gråta ordentligt är oftare starkare efteråt. Är det läge, håll om personen, stryk den över ryggen, var tyst om du tycker att du inget har att säga eller säg något som bekräftar att det är okej att gråta. Om du ska följa upp orsaken till gråten eller inte är olika beroende på situationen. Många gånger kan det stanna vid att säga att man är glad över att personen har vågat berätta och/eller vågat gråta.

▷ Konflikthantering och gruppklimat

Konflikthantering

Konflikter tillhör livet och de kan ha olika orsaker, de kan bygga på ett missförstånd, ha sin grund i olika önskemål som är motstridiga, maktkamper mellan informella ledare, stridigheter mellan formella ledare eller bygger på gamla konflikter som till och med kan vara ärvda. De flesta människor har en inneboende rädsla för konflikter, man vill helst att alla skall vara sams. Man kan säga att konflikter är energi, människor får energi genom att bearbeta och komma ur konflikter medan människor dräneras på energi om de bär på ohanterade konflikter. Detta gäller både grupper och enskilda. En grupp kan bli mer eller mindre lamslagen av en konflikt. Ledarens uppgift är att identifiera och hantera konflikter, inte att lösa konflikter åt någon eller några. Grunden för konflikthantering är inte nödvändigtvis att parterna skall bli eniga, men de skall kunna komma överens. Det är inte okej när meningsskiljaktigheter och konflikter påverkar negativt och destruktivt. Att hantera en konflikt kan handla om att man kommer överens om att man har olika intressen eller åsikter men att de inte skall få påverka destruktivt. Det är viktigt att vara medveten om att alla konflikter inte går att lösa, däremot kan alla hanteras på konstruktiva sätt om förutsättningar ges. En viktig del i konflikthantering är att ståndpunkterna blir synliga och öppna. Det inger trygghet och skapar ett positivt klimat. Den enskilde eller gruppen ska få tillåtelse att kämpa för sin sak, att synliggöra sin åsikt och bli accepterad för det. Det gör att det blir lättare att följa majoritets- eller ledarens beslut även om det inte blir ett beslut i den önskvärda riktningen. Genom kommunikation kan man jämkä och hitta sätt att fungera sida vid sida både om konflikten finns kvar eller om hanteringen leder till att den inte kvarstår. Genom att hantera konflikter kan man hitta vägar som gör att ingen lägger ner alltför mycket energi på att kränka, tycka illa om och hata den/de andra.

Vid konflikter, finns det alltid en risk för ett syndabockstänkande, att man projicerar problemet på en person istället för att se att alla parter har del i konflikten. En annan kraft som verkar i en konflikt är att även de som försöker vara neutrala och inte vill ta ställning i konflikten känner sig pressade att göra det. En konflikt kräver av alla att de skall välja sida. Omedvetet mobiliserar de två parterna. Man förstärker

ett "vi och dom"-tänkande, ett sätt att stärka sig själv genom att demonisera motparten och glorifiera den egna gruppen. En konflikt som får ligga länge kan vara svår att reda ut. Ett sätt att hantera konflikten är att försöka lösgöra den från individerna och "sätta den på golvet framför sig" och utifrån det försöka titta på den från olika håll. Analysera vilka rädslor och behov de olika inblandade i konflikten har, också de som är i periferin. Skratt, leende och humor är viktiga verktyg och kan underlätta samspelet i konflikthantering, det minskar spänningar inom oss och hjälper till att få perspektiv och distans till saker. För att hantera en konflikt bör man skapa ett klimat där alla kan uttrycka sina upplevelser utan att bli kränkta, ett tillfälle där ingen kritik är tillåten. Ledaren skall ha ett empatiskt neutralt förhållningssätt. Det betyder att ledaren inte blir en medspelare eller tar ställning för eller emot någon, utan visar empati för det svåra. Respekt, neutralitet och engagemang är grunden. Det handlar om att vara icke-moraliserande, att vara verkligt närvarande och ha självinsikt. Konflikthanteraren behöver arbeta med sin förståelse utifrån att individerna agerar utifrån den "spelplan" han eller hon ser framför sig. Han eller hon agerar rationellt utifrån sin upplevelse av situationen. Konflikthantering bygger på att alla vinner, även om olika former av kompromisser kan höra till. Om en vinner finns det alltid en förlorare, en som är besegrad och som söker revansch och hämnd. Om båda parter ger, blir båda vinnare på något plan. Generellt kan sägas att negativ kritik skall ges enskilt och positiv kritik kan ges i grupp. Uttryck som innehåller klander eller anklagelser skall undvikas. Använd formuleringar som: "Jag har ett problem... Hur ser ni på detta?"

Ledarens hållning, attityd och beteende gentemot gruppen liksom vilka "spelregler" denne sätter upp eller tillåter har stor betydelse. Ledaren kan ta initiativ till en gemensam överenskommelse kring arbetsklimat och konflikthanteringen. Ibland kan det också vara bra att påpeka att konflikter och motsättningar alltid uppstår förr eller senare, att det hör till relationer och grupper av människor och är en förutsättning för utveckling även om det är jobbigt. Konfrontation kan ibland, men inte alltid, vara ett verktyg i konflikthantering. Kontrahenterna kan bli medvetna om sina beteenden. De får möjlighet att ändra sitt agerande till förmån för nyttan och helheten. Utgångspunkten som ledare är att: Den jag konfronterar bryr jag mig om! Den jag aldrig konfronterar är jag likgiltig inför. Man ställer krav på de personer man anser kapabla, de man räknar med.

Några enkla steg i konflikthantering

1. Bekräfta, låt alla beskriva sin upplevelse av problemet. Håll i minnet att du inte vet hur situationen ter sig för de andra. Var och en har sin egen berättelse om vad som är viktigt och varför. Vetskap om hur de här berättelserna ser ut kan göra en stor skillnad för hur du och andra hanterar konflikten.
2. Kommunicera, skilj på problem och person. Formulera konfliktfrågorna som gemensamma problem som ni måste hitta lösningar på. Håll i minnet att det alltid finns någon slags positiv avsikt bakom människors agerande. Låt alla uttrycka sina rädslor, känslor och behov.
3. Samarbeta, undersök vilka behov och intressen som kan tillgodoses. Se om

- det finns alternativa och ömsesidigt acceptabla sätt att tillgodose dem.
4. Ge parten beröm, erkännande och respekt för att de försöker och på de punkter där man finner vägar att hantera konflikten.
 5. Gemensam hantering, kom överens om hur ni ska gå vidare, om behov finns bestäm nytt tillfälle för uppföljning.

Övningar

> *Ledarmanual: Konflikthantering*

Mål: att ge stöd och en struktur vid konflikthantering.

Försök att alltid vara två ledare när ni ska hantera konflikter. Den ena kan då mer fokusera på själva konflikthanteringen och den andre mer på gruppen/personerna och processen. Var uppmärksam på syndabockstänkandet och att du som konflikthanterare också kan hamna i den rollen. Tänk på hur ni sitter och det allmänna klimatet. Se till att inte bli en medspelare eller ta ställning för eller emot någon. Visa empati för det svåra. Respekt, neutralitet och engagemang är grunden. Glöm inte att skratret är ett viktigt verktyg också i det allvarliga och svåra.

1. Inled med att alla som har egna upplevelser av vad som hänt får beskriva det som hänt. Allas upplevelser är sanna även om tolkningarna kan vara olika. Be de inblandade att också lyfta fram något om hur de ser på sitt ansvar för problemet/konflikten. Bra kan vara att alla får ge uttryck för en positiv inställning till den andra parten.
2. Sammanfatta utan att ta över konflikten eller komma med lösningar. Låt parterna bekräfta om du uppfattat saken rätt. Hjälptill att klargöra sakförhållanden (Kan man se det så här och så här?) Klargör eventuella missuppfattningar och fråga om parterna förstår vad den andre sagt.
3. Låt parterna beskriva hur de skulle vilja ha det och låt dem ge förslag på olika sätt att hantera konflikten.
4. Ge återkoppling. När man är i konflikt med någon ser man främst den andres fel, inte sitt eget beteende. Ledaren som neutral person kan ge återkoppling för att underlätta för parterna att se sig själva och sin egen roll i konflikten. Denne kan också ge och synliggöra parternas positiva sidor för varandra.
5. Avsluta med någon form av beslut om hur ni går vidare. Skall ni ses igen och stämma av, ha någon annan form av uppföljning eller är hanteringen avslutad med träffen.

> *Tvärtom metoden*

Mål:

- att göra en överenskommelse;
- att komma vidare när svåra situationer eller problem uppstår.

Metoden kan användas vid starten av en grupp eller verksamhet. Den kan också som tankesätt vara ett stöd vid egna lösningar.⁶⁶

1. Bestäm temat, t.ex. Vad är det värsta, hemskaste, som kan hända i vår grupp?
Utse en person som leder arbetet och tar tid och en person som antecknar.
2. Spåna (3-4 minuter)
Brainstorma och lista alla problem och hemskheter som gruppen kan komma på, de kan vara helt orealistiska saker, men som skulle kunna hända och helt realistiska men små problem etc.
3. Sortera (3-4 minuter)
Välj ut de tre "farligaste" – viktigaste – värsta förslagen från listan. Förslagen skall vara de mest realistiska och centrala.
4. Tänk tvärtom (10 minuter)
Vänd till lösningar – konstruktiva idéer – handlingar.
Tänk vad kan man göra för att detta inte skall hända/uppstå. Vänd inte bara på det, utan sök konstruktiva handlingar och förslag.
5. Förtydliga, konkretisera (5 minuter)
Nu tydliggör man, putsar på formuleringar, skriver ett förslag till överenskommelse eller handlingsplan. Man kan skriva en lista i punktform och förtydliga vem som gör vad.

> *Utvärderingsrunda*

Mål: att enkelt utvärdera en träff.

Gör en runda på teman som t.ex.: "Hur känns det nu, säg med ett ord" "Näm nån du lärt dig idag." "En aha upplevelse jag gjort idag är..." "Säg en sak som du vill att vi ska förbättra i gruppen." "Idag har jag känt mig..."

> *Utvärdering: Bra, dåligt, bättre*

Mål: att göra en större utvärdering av verksamheten.

Sitt i ring med ett stort blad i mitten. På bladet skrivs tre rubriker: *Bra, Dåligt och Bättre*. Dela ut små papperslappar och en penna till varje deltagare. Deltagarna får skriva ner vad de tycker är bra och dåligt samt vad som kan göras bättre, minst en lapp för varje kategori. När alla är klara, får de i tur och ordning läsa upp vad de skrivit och sätta lappen med tejp under respektive rubrik. Sätt sedan upp det stora bladet på en vägg och låt alla läsa tyst och reflektera. Fundera och diskutera sedan tillsammans hur gruppen kan undvika det dåliga, fortsätta med det som är bra och förverkliga den som kan bli bättre. Spara/dokumentera det som skrivits så gruppen kan följa upp om det blivit bättre.

⁶⁶ Inspirerad av Metoda Lagspel 1996, Lena Börjesson, Metoda konsulter ab

Gruppklimat

Att samarbeta i en grupp kräver något som kan liknas vid kompetens. Denna kan man inte läsa sig till, men väl träna sig i. Om en grupp med människor ska samarbeta och utvecklas på ett positivt sätt, krävs trygghet och att alla i gruppen blir sedda och bekräftade, får förtroende, uppmuntras, får lagom mycket ansvar och har möjlighet att påverka. "Gruppkompetensen" för att fungera i en tjej- killgrupp är olika för olika grupper och för olika ungdomar i gruppen. I en grupp kan man ha både de som har tränat mer och de som har tränat väldigt lite på att samverka i grupp, det är en utmaning för ledarna. Ju mer otränade individerna i gruppen är och ju kortare tid gruppen arbetat ihop desto tydligare ledning och styrning behövs. Ledarens uppgift är att balansera lekfullhet och allvar, svårigheter på uppgifter och delegerat ansvar. Ledaren har ett stort ansvar för ett uppskattande klimat i gruppen och att arbeta med positiv förstärkning, vilket betyder att ledaren ska berömma individer och grupp när det fungerar bra i högre grad än att kritisera. Vilket i sin tur inte innebär att sopa problem och konflikter under mattan. Som ledare kan man utveckla sin kompetens genom att reflektera och titta på vad som händer i de grupper man själv verkar i och de man leder. Man kan ställa frågor till sig själv och ibland direkt till gruppen. Ärlighet i en grupp är viktigt, men öppenhet uppstår inte av sig själv i en grupp, man skulle helt enkelt bli för osams om man började säga som det verkligen kändes, utan ramar och ett tryggt klimat. Hur gruppen fungerar är dock ett gemensamt ansvar för medlemmarna i gruppen även om ledarna har ett övergripande ansvar.

Frågor att fundera över:

- Är alla nöjda med sitt deltagande?
- Är alla nöjda med det utrymme de får ta i gruppen?
- Är det någon som talar mer och får mer utrymme? Vad kan det bero på?
- Vilka stöder den som får mest utrymme? Vad kan det bero på?
- Är det någon som nästan aldrig deltar eller är utanför? Vad kan det bero på?
- Är det någon som känner sig dum?
- Är det någon som är rädd för att inte få vara med?

Delaktighet är viktigt, dvs att fördela och lägga ut ansvar på deltagarna i gruppen i så hög grad som möjligt. Varje deltagare och grupp är unik och i vilken grad man kan lägga ut ansvar beror på gruppen och deltagarnas tidigare erfarenheter och kompetens. Att som ledare delta i aktiviteterna på lika villkor, såvida man inte leder en övning, är också viktigt för klimatet i gruppen, så att inte ledarna blir några som står ovanför eller utanför gruppen.

En grupps utveckling

Så fort en grupp bildas för en kortare eller längre tid så uppstår processer kring ledarskap, upplevelser av likhet och olikhet, maktbalans och maktobalans. Att ha kunskap om de mönster som en grupps utveckling oftast följer underlättar förståelsen av en del av det som händer i gruppen. Gruppledaren har också en roll i detta spel. Ofta är det direkta händelser utanför gruppen som påverkar samspelet, några har blivit osams, någon har det jobbigt hemma, etc. De kan leda till konflikter i gruppen, men konflikter i gruppen kan också vara en del i gruppens naturliga utveckling. En grupps utvecklingsprocess kan enkelt beskrivas i sex steg och gäller både formella grupper t.ex. arbetsgrupper och informella grupper t.ex. vänskapsgrupper.

1. Trevande: Till en början är gruppen lite osäker och avvaktande. Alla är rädda för att avvika, om deltagarna redan innan har relationer till varandra syns det tydligt.
2. Engagemang och eventuell ny rollfördelning: Deltagarna försöker närma sig varandra, några är mer dominanta, andra tillbakadragna, man märker menings-skiljaktigheter. Gruppen blir tryggare, flera vågar stå för sina åsikter och måste inte i lika hög grad testa av vad som är rätt att tycka.
3. Harmoni: Gruppen blir en helhet, de dominanta lämnar utrymme för de tillbakadragna. De tillbakadragna tar eget utrymme.
4. Konflikt: Gruppen känner varandra väl och börjar irritera sig på varandra. Samtalen flyter inte lika lätt, många ämnen känns uttömda, konflikter kan uppstå. Gruppen är i en förändringsfas vilket ger oro men också utvecklingsmöjlighet. En del grupper splittras här.
5. Mognad: Gruppen strukturerar sig, en del gör nystart, andra gör upp tydliga rollfördelningar och ansvarsområden. Mognad uppstår dock inte om man inte tar tag i konflikten och på ett eller annat sätt utvecklar samarbete i gruppen t.ex. genom tydligare målbeskrivning eller tydligare rollfördelning.
6. Avslutning: Gruppen bestämmer sig för att avsluta.

Många grupper går inte igenom hela processen utan slutar i t.ex. harmonifasen. Alla grupper som håller ihop en längre tid hamnar förr eller senare i någon form av konflikt, det tillhör utvecklingen. Det beror inte på att ledaren varit dålig. Vad som kan betecknas som en bra eller dålig ledare beror på hur denne hanterar konflikten i gruppen. Om man tar tag i den och ger förutsättningar för att hantera den på ett bra sätt eller om man t.ex. försöker låtsas som att den inte finns.

Övningar

> *Frågekorten - att berätta om sig själv*

Mål: att träna sig att våga visa vad man tycker och i att bli synlig i gruppen.

Genom att få frågor och att berätta om sig själv och sin historia blir människor tydligare för varandra men också tydligare för sig själva. Det är viktigt att få uppmärksamhet för den person man är, inte för det man gör eller presterar.

Sitt i en cirkel med kortleken i en skål eller korg (*Bilaga 11, Korten i korgen, sid 141*). Den första personen tar ett kort och svarar, sedan får de andra kommentera om de vill. Sedan går man varvet runt tills korten är slut. Det är viktigt att betona att man får tycka vad man vill och att man alltid kan passa om man inte vill svara. Om man passar kan man få chansen att dra ett nytt kort.

Utvärdera genom att fråga hur deltagarna har upplevt leken.

Tips: korten kan användas till gruppintervju av en person i gruppen. Börja med att låta en person berätta något om sin familj och sitt liv. Personen får sedan två till fyra frågor dragna från korthögen. Korten stoppas sedan tillbaka och en ny person blir utfrågad. Den som blir intervjuad bestämmer själv vad och hur den vill svara. Man har rätt att passa om det kommer frågor som man inte vill eller kan svara på.

> *Vänpromenad*

Mål: att lära känna nya sidor av andra i gruppen.

1. Gruppen parar ihop sig två och två, uppmana ungdomarna att para ihop sig med den person som de känner minst i gruppen. Man kan använda sig av vilket tema som helst som passar gruppen. Teman kan vara t.ex. ett intresse jag har, min barndom, det här tänker jag om vänskap eller ett samhällsproblem.
2. Den ena parten i paret benämns A och den andra B. Paret går ut eller går runt i en större lokal. Paret går i armkrok där A tryggt leder runt B. B blundar och har 5 minuter till sitt förfogande, tiden kan användas till att vara tyst, fundera eller berätta. A tar tid, lyssnar utan att kommentera, möjligen ställer utforskande frågor om något blir oklart i Bs berättelse.
3. Utvärdera övningen

> *Vem är jag- vilka är vi?*

Mål:

- att lära känna varandra bättre;
- att få feedback på sin självbild.

1. Sitt runt ett bord med kortpacken med olika påståenden i mitten (*Bilaga 12, Korten i skålen, sid 143*).

Alternativ 1: Vem är jag – Om gruppen inte känner varandra så väl.

I turordning drar varje deltagare ett kort, läser det tyst och funderar över om det

som står på kortet passar in på en själv. Passar påståendet in så behåller man kortet. Passar påståendet inte in så läggs det i en hög i mitten på bordet.

Klargör för gruppen att antalet kort man har i slutet inte är en värdering över om man är bättre eller sämre än någon annan, att det mycket handlar om slumpen men också hur modig man är att välja positiva omdömen om sig själv. Uppmuntra folk som har få kort att ta kort som kanske inte helt stämmer och tydliggör att de får förklara sig när de presenterar vilka kort de valt.

1. De kort deltagarna tagit lägger de framför sig.
2. När alla kort i högen är slut kan man gå ett varv till med de överblivna korten och se om slumpen gör att de passar för någon annan än den som tog det första gången.
3. När alla kort är genomgångna vänder en i gruppen på sin korthög och läser högt upp vad det står på det översta kortet och lägger ner det, tar nästa kort, läser och lägger ner det så att det bildas en rad framför honom eller henne.
4. Ledaren kan ställa utforskande frågor om deltagaren inte kommentera samtidigt som ledaren poängterar att man säger så mycket man själv vill.
5. Gå vidare till nästa deltagare.
6. När alla läst upp sina kort och kommenterat så gå en avslutande runda och kolla upp hur deltagarna upplevt övningen.

Alternativ 2: Vilka är vi – Om deltagarna känner varandra.

I turordning drar deltagarna ett kort, läser det tyst och funderar över det ord som står på kortet. Vem i gruppen, inklusive sig själv passar kortet in på? Man behåller kortet om det passar bäst in på en själv eller ger det till den person, som man anser att det passar bättre in på. Passar kortet inte in på någon så läggs det i en hög i mitten på bordet.

Påståendet behöver inte stämma till hundra procent. Förstår man inte påståendet läggs kortet åt sidan för att i slutet gemensamt förklara de kort som blivit över.

Vill man kan gruppen diskutera vem som borde/kunde fått dessa kort.

Fördelningen av korten kan bli väldigt ojämn. Klargör för gruppen att antalet kort man har i slutet inte är en värdering över om man är bättre eller sämre än någon annan. Att det handlar om att man känner några mer och några mindre, och att det både handlar om att vilka kort man råkar dra, vilket kan göra att en del får få kort och andra får många. Uppmuntra folk efter en stund att om det finns kort som man tycker passar på flera, kan man välja att ge kort till dem som inte har något eller har få kort, så blir spelet roligare för alla.

1. De kort deltagarna tar själva eller får av andra läggs framför dem (de får inte titta på dem).
2. När alla kort i högen är slut kan man gå ett varv till med de överblivna korten (som inte passade på någon).

3. När alla kort är genomgångna vänder en i gruppen på sin korthög och läser högt upp vad det står på det översta kortet och lägger ner det, tar nästa kort, läser och lägger ner det så att det bildas en rad framför honom eller henne.
4. Ledaren frågar om han eller hon tycker att korten stämmer? Om han eller hon tycker att det är något som är tveksamt eller vill kommentera något? Påståendet på korten kan ha både positiv och negativ innebörd. Ledaren kan poängtera att man säger så mycket man själv vill.
5. Övriga i gruppen ges sedan utrymme att kommentera eller svara på varför de valt att ge ett eller annat kort.
6. Gå vidare till nästa deltagare.
7. När alla läst upp sina kort och kommenterat så gå en avslutande runda och kolla upp hur deltagarna upplevt övningen.

Tänk på: de flesta människor vill prata om sig själv (även om de känns ovan och man är blyg) och vill veta vad andra tycker om en. Görs övningen utifrån alternativ 2 kan det vara bra om gruppen pågått ett tag och hunnit bli trygga med varandra, eftersom det finns några kort som kan tolkas negativt.

> Hierarkin - Kompisdiagram

Mål:

- att reflektera över killars hierarkiska ordning i allmänhet och vad som ger status och icke status i den;
- att titta på den egna positionen i olika hierarkier killarna ingår i.

Övningen är skapad för killgruppsverksamhet men kan modifieras och användas också i en tjejgrupp, för att se maktmönster.

1. Rita upp en hierarki och förklara organisationsmönstret. (se bilden på hierarkisk kultur på sid 50)
2. Låt killarna rita upp kompisdiagram utifrån en hierarki de ingår i, t.ex. klassen, killgruppen eller annat kompisgäng. Rita in: Vem/vilka är i toppen? Vilka hänger ihop mer just nu? Vem hamnar längs ned eller utanför?
3. Diskutera både på allmänna mönster bland killar och hur de ser ut i killarnas omgivning. Vilken roll spelar t.ex. tjejer? Diskutera om alla trivs i sina roller. Diskutera erfarenheter av att hamna utanför.

↳ Stödfrågor för diskussion:

- Diskutera vad som är tillåtet i er grupp, vilka oskrivna regler och normer finns? Vad krävs för att få status?
- Får man prata om känslor? Får man låta bli att dricka alkohol?
- Vad skulle hända om någon t.ex. börjar knarka?

Tänk på: övningen kräver lyhördhet och att gruppen har en bra trygghet. Övning-

gen kan vara lite känslig eftersom den är ganska utlämnande kring vilka normer som gäller i gruppen. Se till att alla känner sig bekväma med att göra övningen.

> Klungskulturen - Kompisdiagram

Mål:

- att se och reflektera över relationer och organisationsmönster i tjejers omgivning;
- att titta på den egna positionen i sammanhang tjejerna ingår i.

Övningen är skapad för tjejgruppsverksamhet men kan modifieras och användas också i en killgrupp, för att se maktmönster.

1. Rita upp och beskriv tjejers sätt att organisera sig i "klungskulturer" (se bilden på klungskultur på sid 50).
2. Låt tjejerna rita upp kompisdiagram utifrån en klunga de ingår i, t.ex. klassen, tjejgruppen eller annat kompisgäng. Rita in: Vem/vilka är i centrum? Vilka är par just nu? Vem hamnar utanför som en satellit?

↳ Stödfrågor för diskussion:

- Diskutera både allmänna mönster bland tjejer och hur det ser ut i deras omgivning. Vilken roll spelar t.ex. killar?
- Diskutera om alla trivs i sina roller.
- Diskutera erfarenheter av att hamna utanför.
- Diskutera vad som är tillåtet i er grupp, vilka oskrivna regler och normer finns?
- Får man vara duktig?
- Får man låta bli att dricka alkohol?
- Vad skulle hända om någon t.ex. börjar knarka?

Tänk på: övningen kräver lyhördhet och att gruppen har en bra trygghet. Övningen kan vara lite känslig eftersom den är ganska utlämnande kring vilka normer som gäller i gruppen. Se till att alla känner sig bekväma med att göra övningen.

> Partnerspelet

Många tonåringar upplever att samhällets och vuxnas förväntan på att de självklart skall söka efter en partner är jobbigt, andra är mycket intresserade av att diskutera och vända och vrida på ämnet. Partnerspelet har flera möjligheter att på ett lekfullt sätt reflektera och diskutera ämnet.

Mål:

- att på ett lekfullt och reflekterande sätt diskutera partner och drömpartners;
- att reflektera över *partnerskap, tvåsamhet* och *vänner*.

1. Ledaren lägger upp 8-12 slumpvis utvalda lappar (*Bilaga 13, Partnerspelet, sid 149*) ur

kategori ett (namn) på rad med pojknamn och tjejnamn (i en killgrupp flera tjejnamn och i en tjejgrupp flera killnamn). Blandade namn är en markering för att det inte är självklart att alla är heterosexuella men också som en introduktion för samtal kring hur stor roll kön spelar jämfört med egenskaper, utseende, etc.

2. Låt deltagarna välja ett namn för sin "drömpartner" (obs inte ta lapparna, de ligger kvar på bordet) det gör inget om flera väljer samma namn.
3. Lägg ut kategori två (utseende), en lapp under respektive namn. Fråga deltagarna om detta förändrar situationen, om någon vill byta partner. Kanske någon hellre vill ha någon med ett speciellt utseende? Gå varvet runt och fråga deltagarna. Diskutera också vilken roll utseende spelar.
4. Lägg ut kategori tre (är, har, gör eller kan). Fråga deltagarna om detta förändrar situationen, om någon vill byta partner. Kanske någon hellre vill ha en partner med ett speciellt intresse eller absolut inte kan tänka sig att leva med någon som t.ex. är kriminell. Gå varvet runt och fråga deltagarna om varför de eventuellt vill byta eller inte byta.
5. Lägg ut kategori fyra (stil eller förhållningssätt). Fråga deltagarna om detta förändrar situationen, om någon vill byta partner. Kanske någon hellre vill ha någon med en speciell stil eller absolut inte kan tänka sig att leva med någon som t.ex. är flirtig. Gå varvet runt och fråga deltagarna om de vill byta partner. Om de ser att någon annan partner börjat bli en bättre karaktär än den de tidigare valt och de därför vill byta eller att den de valt blivit omöjlig att hålla fast vid.
6. Lägg ut kategori fem (tro eller livsstil). Fråga deltagarna om detta förändrar situationen, om någon vill byta partner. Kanske någon hellre vill ha någon med en speciell livsstil eller absolut inte kan tänka sig att leva med någon med en speciell tro. Gå varvet runt och fråga deltagarna om de vill byta partner. Om de ser någon annan de vill byta till eller om de vill hålla fast vid den de tidigare valt.
7. Lägg ut kategori sex (utbildning, ålder eller arbete). Fråga deltagarna om detta förändrar situationen, om någon vill byta partner. Kanske man inte kan tänka sig vara tillsammans med någon som "bara" går i sjuan eller någon som jobbar på Mac Donalds. Gå varvet runt och fråga deltagarna om de vill byta partner. Om de ser någon annan de vill byta till eller om de vill hålla fast vid den de tidigare valt.
8. Lägg ut kategori sju (dröm i framtiden). Fråga deltagarna om detta förändrar situationen. Gå varvet runt och fråga deltagarna om de vill byta partner. Spelar könet någon roll om mannen/kvinnan har intressen och egenskaper som man tycker passar? Diskutera.
9. Lägg ut kategori åtta (ett citat). Fråga deltagarna om detta förändrar situationen. Gå varvet runt och fråga deltagarna om de vill byta partner. Diskutera, skulle man vilja leva med en "drömpartner", vilka delar skulle de vilja samla ihop till en sådan.

Spelet kan sedan utvecklas så att man byter ut namnen på killarna till tjejerna och tvärtom eller tar hälften av varje och ber deltagarna välja en kamrat bland karaktärerna. Vilka likheter och skillnader finns i valen. Finns det delar i partnervalet som spelar större roll än i vänskapsvalet?

> Styrkekort

Mål: att lyfta fram styrkor och resurser hos individen, gruppen eller ett gemensamt uppdrag

Korten (*Bilaga 14, Styrkekorten, sid 153*) kan användas på många olika sätt. Låt deltagarna till exempel dra eller välja ett kort eller låt gruppen välja eller dra t.ex. tre kort.

↳ *Frågeställningen kan vara olika:*

- Berätta fritt om dig själv utifrån vad kortet säger om dig.
- Vad säger detta kort om arbetsgruppen?
- Vad säger detta kort om hur vi arbetar tillsammans i gruppen?
- Vad säger detta om dig som elev?
- Vad säger detta om dig som kompis?

▷ Samtalet som utgångspunkt

Det värderingsfria förhållningssättet är grunden för samtalen i kill- och tjejgrupperna. Det är okej att uttrycka vilken åsikt som helst, bara man är beredd att lyssna på de andras åsikter. Ledaren/ledarna är samtalspartner med rätt att ha egna åsikter, inte en uppfostrare eller moraliserare som skall få någon på "rätta" tankar. Uppdraget för ledarna är att vara ett stöd och att få igång processer som hjälper deltagarna att analysera, klargöra och utveckla egna åsikter och handlingar. Målet är att deltagarnas åsikter och handlingar skall vara grundade på aktiva värderingar och ställningstaganden. Ledare ansvarar för att samtalsklimatet är sådant att det är okej att testa både sina medvetna och omedvetna antaganden, att byta åsikt och att förtydliga och nyansera sin åsikt. Ledarens uppgift är att ge stöd till deltagarna så att de kan analysera sina attityder, värderingar, åsikter och handlingar. Förhållningssättet är inte alltid lätt, det gäller att vara öppet nyfiken och ha en stark tilltro till varje människas vilja att utveckla sig. Aktiva värderingar har sin utgångspunkt i att om en människa får information och möjlighet att bearbeta den med andra så väljer den det som är rätt för den. Att "banka" någon i huvudet med det man själv tycker är rätt, hjälper sällan någon, ofta går människan i försvar och tar inte in andra aspekter. Att höra andras åsikter, fakta och värderingar bakom dem, ger möjligheter att utveckla sig och sitt tänkande. Som ledare kan man t.ex. möta väldigt kategoriska kommentarer, rasistiska åsikter eller drogpositiva uttalanden. Det gäller då att inte moralisera eller t.ex. säga att man inte får eller kan ha den åsikten. Utan att istället använda sig av utforskande frågor så att personen får hjälp att se vilka medvetna och omedvetna antaganden som ligger bakom åsikten. För att sedan ge denne möjlighet att börja fundera på om åsikten är välgrundad och höra hur andra kan ha en helt motsatt åsikt och vad den grundar sig på. Det värderingsfria förhållningssättet är att respektfullt lyssna, ställa utforskande frågor och i det ingår även att uttrycka sin egen

åsiikt när det gynnar gruppen och samtalet. Om man som ledare t.ex. möter rasistiska åsikter som bygger på påstådd fakta, som man inte har koll på, är det viktigt att som ledare säga "stopp, detta måste vi utforska närmare" eller "detta måste vi ta reda på mer fakta om innan vi fortsätter att diskutera".

Aktiva värderingar har (eng. *values clarification*) formulerats, av fil dr i pedagogik John Steinberg⁶⁷. De syftar till att ge unga en beredskap att analysera egna attityder, värderingar och handlingar. Att inse inkonsekvenserna i egna värderingar genom att bli medvetna om var de kommer ifrån och att undersöka olika alternativ. Alltför ofta moraliserar vuxna vilket innebär att man låter bli att förbereda unga för att kunna fatta egna beslut. De får inte möjlighet att lära sig processen för att välja eller avisa olika alternativ, något som är oerhört viktigt i dagens samhälle där vi ställs inför val hela tiden samtidigt som vi matas med bilden av att allt är möjligt, och att vi alla är vår egen lyckas smed. Detta kan skapa stor stress hos unga och många unga får lite stöd i detta. Vuxna kan ha en massa outtalade förväntningar som den unga ska klura ur och anpassa eller förhålla sig till. Samtidigt är många vuxna inte närvarande och tillhands för unga vilket leder till minskad kommunikation och att unga inte får stöd i hur de ska förhålla sig till framtidsstress och liknande. Ibland hoppas vuxna på att de genom att vara goda förebilder gör tillräckligt och att de unga kommer följa deras exempel. Men det finns många olika exempel för unga att välja mellan varför de behövs mer aktiva insatser än att "bara" vara en god förebild. Dock är det viktigt att du som ledare hela tiden kommer ihåg att du blir en förebild i gruppen samt tänker på vad det innebär.

Teorin bakom det värderingsfria samtalet och aktiva värderingar:

- värderingar måste väljas frivilligt om de på sikt ska värderas högt av individen. Frivilligheten innebär en medvetenhet om vilka beslut vi fattar, varför vi väljer som vi gör, och en insikt om hur mycket vi själv bestämmer över det vi gör;
- våra idéer, attityder, intressen etc är någonting som vi väljer bland många alternativ. Att äta är ingen aktiv värdering, men hur vi äter och vad vi äter speglar våra värderingar;
- vi väljer våra idéer med eftertänksamhet, med hänsyn till konsekvenserna av varje alternativ (motsatsen är impulsiva beslut);
- vi är nöjda och stolta över våra val. Val gjorda frivilligt och med eftertanke inger en positiv känsla och en respekt för oss själva;
- vi bekräftar våra värderingar genom att berätta för andra om dem, om vi skäms för en åsikt är det ingen aktiv värdering;
- vi handlar efter våra val. Inte bara en gång.

En aktiv värdering är:

- ett medvetet val med hänsyn tagen till olika alternativ och konsekvenser;

67 John M.Steinberg, 1994

- ett val vi är nöjda med och stolta över;
- ett val vi handlar efter och ofta upprepar.

Samtalet - det viktigaste verktyget

Känslor av meningslöshet, ångest, vrede, sorg och mindervärdighet har alla människor då och då. Bearbetning sker bäst i samvaro med andra människor, genom att vi uttrycker det vi känner i ord och lyssnar på varandra. Genom att få formulera sig för andra, genom att höra sina egna ord, genom sina erfarenheter och genom att få sina ord och erfarenheter speglade genom andra växer man som människa. Det är svårt att lära ut samtalskonst, men träning och egen utveckling ger ökad färdighet. Man kan lära sig samtals teknik och förbättra sig som samtalsledare, vilket är viktigt, men om man inte bottenar i nyfikenhet och ärlighet fungerar det inte. Andra viktiga villkor för samtalet är god kontakt, att vara närvarande och att vara sig själv. Det är också viktigt att ha ett genuint intresse, vara ärlig och prestigelös, våga ifrågasätta och inspirera att tänka i nya banor, ha distans till sig själv och ha en personlig integritet. Som gruppleddare är man samtalsledare och har ansvar för att alla kommer till sin rätt i gruppens diskussioner. I uppdraget ingår att leda diskussionen vidare och återföra till ämnet om det blir allt för stora utsvävningar. Gruppens fokus ska vara på den som berättar, vilket inte alltid är lätt. För att komma vidare i diskussioner kan ledaren ställa utforskande frågor t.ex. "Hur gjorde du då? Vad tänkte du? Vad gjorde de andra?". Se till att de dominerande deltagarna inte tar för stor plats och att ingen tappas bort. Var öppen för det som händer i gruppen och fånga upp händelser, nya teman och utspel. Ibland känns det som om kaos inträffar mitt under träffen, knyt ihop genom att gå en runda och fråga; "Hur vill vi ha det i gruppen, hur ska vi gå vidare?"

Ibland behöver man struktur på samtalet, ibland behöver man hjälp att få igång samtal och ibland behöver man låta tankarna flöda fritt för att komma igång. Då är en runda, diskussion i bikupor eller brainstorming fungerande metoder.

> Runda

Mål:

- att alla får komma till tals och få talutrymme utan att behöva slåss om det;
- att samla ihop gruppens funderingar eller erfarenheter;
- att träna deltagarna att lyssna.

Grunden för rundan är att man går varvet runt och låter alla få taltur i tur och ordning. Ingen får avbryta. Möjlighet kan ges för deltagarna att kommentera eller att ställa utforskande frågor efter att personen har sagt sitt. Eller så får varje person endast tala när turen kommer till honom eller henne. För att det skall bli tydligt vem som har ordet kan ett föremål – en talpinne, som t.ex. kan vara ett gosedjur eller en penna, användas så att den som har ordet håller i talpinnen och

lämnar den vidare till nästa talare när det är dennes tur. Endast den som håller i talpinnen får tala. Talpinnen kan också användas genom att läggas i mitten av gruppen och den som vill börja tala på ett tema tar den och den som vill tala därefter får talpinnen och så vidare. Talpinnen är en speciellt bra metod om man har en grupp som lätt börjar prata i munnen på varandra. Rundan kan användas för att starta eller avrunda ett samtal eller så kan man gå runda på runda för att samla in erfarenheter och funderingar på ett ämne. Deltagarna talar då fritt på ett ämne eller kring en frågeställning.

> *Bikupor och smågruppsdiskussioner*

Mål:

- att ge alla talutrymme och tid att formulera sig;
- att ge utrymme för att checka av vad andra tycker kring ett tema;

Även i en grupp på sex – åtta personer kan det vara bra att bryta gruppen i mindre delar.

I mindre grupper eller par kan och vågar alla formulera sig och utveckla sina tankar och funderingar. I bikupor delas deltagarna upp två och två (ibland tre). De sitter kvar på sina platser i den större gruppen och surrar med varandra en kort stund kring ett påstående eller en fråga.

I smågruppsdiskussioner delas deltagarna upp i grupper om 3-4 personer. Grupperna bör sitta utom hörhåll för varandra.

> *Brainstorming eller att spåna*

Mål: att starta ett samtal, inventera ett ämne och få igång kreativiteten.

Alla spånar osorterat fram tokiga, roliga, "dumma" seriösa förslag som skrivs ner på ett block. Allt i ett högt tempo så att inte tankeverksamheten begränsas av egen censur. Innan den direkta övningen börjar kan man öva upp hjärnan i att tänka kreativt genom att gruppen delas i två där bägge grupperna skall skriva upp 20 saker som t.ex. en penna kan användas till. När det är klart ber du dem lägga till minst 5 saker till. Låt grupperna läsa upp sina resultat och gå sedan vidare till den "riktiga" uppgiften. Idéerna och förslagen kan skrivas som en lista som sedan kan sorteras och sällas eller skrivas som en mindmapp som används som underlag för diskussion. Teman för en brainstorming kan vara oändliga, man kan välja att på ett papper sätta ett ord i mitten som det ska brainstormas kring eller bara ha en uttalad rubrik eller fråga.

▷ *Planera och starta gruppen*

Att ha en plan för träffarna är viktigt, att ha något att falla tillbaka på. Hur träffarna sen blir går aldrig att förutsäga. Det måste alltid finnas utrymme för improvisatio-

ner och infall. Den ena gruppen är heller inte den andra lik, upplägget av ett tema i en grupp måste modifieras och anpassas för att fungera i en annan grupp. Att göra en plan för följande träffar kan också vara bra men hur mycket framförhållning gruppen ska ha bestämmer gruppen. En del grupper väljer att sätta upp program för en hel termin, andra bestämmer från gång till gång medan vissa bestämmer t.ex. tre teman i taget. Om man bestämmer teman för en hel termin är det viktigt att lämna några träffar öppna för spontana infall. Varje grupp lägger tillsammans med sina ledare upp programmet.

Kvalitet i arbete med människor är att sätta upp mål för vad man vill uppnå, stämma av och utvärdera målen och förbättra verksamheten. Visst kan man göra verksamheter utan att formulera mål men det blir som att kasta pil utan måltavla. Är målen uttalade och nedskrivna är det tydligt vad man vill både för en själv och för omgivningen. Målen visar vad man vill uppnå och metoderna beskriver på vilket sätt man tänker nå dem. Målen behövs för att kunna stämma av hur man lyckats och är en utgångspunkt för verksamhetsutveckling. Att vara tydlig i sin målbeskrivning är en hjälp vid utvärdering. Övergripande mål pekar åt vilket håll man vill. Det hjälper om man bryter ner de övergripande målen i delmål, så att de blir realistiska, entydiga, mätbara och tidsavgränsade.

När kill- och tjejgruppsverksamheten sprids finns det risk att den inte blir den utvecklande verksamhet som är idén. Det är därför viktigt att ledare som har grupper har en grundutbildning samt ges möjlighet till handledning och fortbildning. Detta är en förutsättning för kvalitet. Ledarna behöver också framförallt i början stöd och uppbackning både att få igång verksamheten men också för att ha möjlighet att diskutera situationer, glädjeämnen, svårigheter, utmaningar och problem.

Kontrakt och ekonomi

Efter den första träffen gör man upp ett kontrakt eller överenskommelse över hur gruppen skall arbeta. Överenskommelsen bör innehålla: När och var man skall träffas och regler för att ge gruppen trygghet. För tryggheten behövs att deltagarna i gruppen har "närvaroplikt" och "tystnadsplikt", att man skall lyssna på varandra och hjälpas åt i gruppen. Närvaroplikten är en regel för att tydliggöra att alla är viktiga och allas erfarenheter och åsikter är viktiga. Man meddelar om man av någon anledning inte kan komma och man skall ha ett skäl till varför, det räcker inte med att inte ha lust. Tystnadsplikt innebär att man inte berättar för andra utanför gruppen vem som sagt vad och vilka åsikter olika deltagare har. Däremot får man diskutera teman och åsikter som kommit upp i gruppen eller berätta om vad man gjort i gruppen. Tystnadsplikten är en trygghetsfaktor. För ledarna bryts tystnadsplikten om någon avslöjar något kriminellt eller om ett övergrepp av något slag har skett, det bör ledarna vara tydliga med när överenskommelserna sluts.

Vid arbetet med överenskommelsen är det viktigt att ta upp frågan om mobiltelefoner. De flesta inser direkt att det är en fördel om alla har telefonerna avstängda under träffarna. Om inte så behövs en diskussion om att fokusera, vara här och nu, respekt, etc. I grupper där ledarna inte fått med sig deltagarna på "mobiltfrihet" under träffarna kan ledarna välja att ha sin mobiltelefon på och låta någon ringa under träffen för att sedan diskutera hur det påverkar stämning och arbetsklimatet i gruppen. Det är viktigt att gruppen gemensamt bestämmer reglerna så att den också kan ta ansvar för att regler som man sätter upp följs. Med gemensamma regler kan alltid ledaren bolla tillbaka problem som uppstår till gruppen. Att skapa en gruppidentitet är en viktig pusselbit i att lyckas med en tjej-killgruppsverksamhet. Att ge gruppen ett namn eller en symbol kan hjälpa till. Att skapa egna enkla ritualer och att betona att alla är viktiga genom rundor och att ge alla plats och talutrymme är också viktigt. En grupp kan jobba ihop en termin eller i tre år. Ju längre gruppen jobbar tillsammans desto mer öppen för varandra blir den och ju mer kan man arbeta med självförtroende och självkänsla. Deltagarnas ålder har också betydelse för hur samtalen gestaltar sig. I en grupp med äldre ungdomar får samtalen kring livsfrågor en djupare, mer ingående karaktär jämfört med för en grupp med yngre där träffarna kanske mest består av diskussioner kring enklare vardagsfrågor och drömmar.

Verksamheten kräver egentligen inga pengar men tänk på att gruppverksamhet är en viktig och värdefull verksamhet. Om andra verksamheter får kosta skall också denna verksamhet få göra det. Speciellt tjejgruppsverksamheten har varit drabbad av att de aktiviteter som tjejerna gör ska de själva ha ordnat finansiering till men man kan få stöd för aktiviteter som killarna vill göra. Det är en vanlig genusfälla att tjejers intressen ses som mer privata medan killars intressen ses som allmängiltiga. Ledarna kan jobba ideellt, få ersättning eller leda gruppen inom sitt ordinarie arbete. Ibland finns ett pedagogiskt värde i att gruppen samlar in pengar till sin verksamhet t.ex. för att få råd att göra en resa. Ett bra sätt är att verksamheten har en egen ekonomi och att en av ungdomarna är kassör och för bok över inkomster och utgifter.

Att utvärdera, dokumentera och avsluta gruppen

Då ledarna själva är redskapet, måste man finna former för att fylla på och slipa sina verktyg. Nätverk av andra engagerade gruppledare är ett bra sätt. Genom ett sådant kan man ha erfarenhetsutbyte och engagera gäster och föreläsare som kan ge tips, idéer och handledning. Det kan t.ex. vara någon från barn- och ungdomspsykiatri, en psykolog, en fältarbetare, en socialarbetare, en fritidsledare, en jämställdhetsexpert. Att läsa en gemensam bok eller text och sedan diskutera kan också vara bra. Man bör utvärdera sin verksamhet med jämna mellanrum.

Ledarnas utvärdering av verksamheten: Det behöver inte vara en massa skrivna ord, utan det viktiga är att tänka igenom vad som gjorts under perioden. Titta på de mål som satts upp för verksamheten och utvärdera mot dem. Skriftliga utvärderingar är bra för då kan

man senare gå tillbaks och se hur man tänkte och funderade då, men är inte alltid nödvändiga.

Ledarnas utvärdering av sitt samarbete: Ledarparet behöver också utvärdera sitt samarbete. Fyll i en utvärderingsblankett för ledare. Den fylls i skilt av de två ledarna för att sedan jämföras och användas som diskussionsunderlag (*Bilaga 15, Arbetsblad - Ledarnas utvärdering, sid 156*).

Deltagarnas utvärdering av träffarna och gruppen: Efter varje träff kan olika former av lägesutvärderingar göras, t.ex. genom en utvärderingsrunda. Vid terminssluten är det bra att göra en större avstämning i gruppen, det kan ske i form av t.ex. en skriftlig enkät eller genom metoden "Bra, dåligt, bättre".

Efter varje termin utvärderas verksamheten och när en ny termin startar så samlas gruppen för att starta på nytt om det är det man kommit överens om när man slutade. Även om gänget på våren haft för avsikt att fortsätta på hösten kan mycket ha hänt under en sommar som gör att förutsättningarna ändrats och gruppen inte kan fortsätta eller behöver byggas om. När gruppen ska avslutas, är det viktigt att göra det med något festligt, ett minne för livet t.ex. en middag, en utflykt eller ett läger. Dela gärna ut diplom till deltagarna, diplomaten kan innehålla målsättningen för arbetet, antal träffar samt några tankvärda ord på vägen.

Ibland lyckas man inte hålla ihop gruppen, det är ingen katastrof. I en del grupper blir det för stökigt eller så vill någon/några inte vara med längre. Det viktiga är att du inte bara låter någon utebli. Om någon vill sluta under gruppens gång, se till att du har ett avslutande samtal med den, det ger en bra avrundning. Prata om det som varit och om framtiden. Om gruppen under arbetets gång blivit liten, var ändå mycket restriktiv med att ta in nya i gruppen. Det ger obalans och de som annars är tysta och börjat ta plats tystnar ofta igen, även om de kanske själva drivit på för att ta med någon ny i gruppen. Om gruppen beslutar att ta in en ny, gör en nystart med introduktion och lära känna varandra övningar. Ledaren bör då tänka på gruppen som en helt ny grupp.

Att starta - inspirera och rekrytera

Det är viktigt att deltagarna i gruppen har någorlunda samma ålder. Detta material är framtaget för tonåringar i åldern 13-16 år, men kan givetvis användas i både äldre och yngre grupper. För att få trygghet och ha utvecklande och stimulerande samtal bör inte gruppen ha fler än åtta stycken deltagare. Är man fler än åtta är det viktigt att ofta dela gruppen, t.ex. vid en runda eller i samtal då det inte finns utrymme för allas åsikter. Framförallt de tystlåtna måste aktivt ges plats och utrymme vid större grupper. Som ledare kan du inte heller räkna med att få samma direktkontakt med alla deltagare i gruppen. Gruppsammansättningen kan se olika ut men det är viktigt att reflektera över den. Man kan blanda olika typer av killar eller tjejer, jobba med ett redan färdigt kompisgäng eller med tjejer eller killar som inte känner varandra. Det som är viktigt är att deltagarna är i samma ålder eller är lika långt i sin personliga utveckling. Fundera över

målgruppen du har för din grupp. Är det intresserade ungdomar i ett speciellt bostadsområde? Är det de som inte annars deltar i de fritidsverksamheter som bjuds? Är det ungdomar som har olika former av sociala problem du vänder dig till eller "vanliga" ungdomar med "vanliga" tonårsproblem och drömmar? Det är viktigt att den arrangerande organisationen och ledarna har en klar målbild för vad man vill med gruppsverksamheten. Vill man att gruppen skall locka till sig nya ungdomar till organisationen, eller ska den vända sig till ungdomar som redan finns i den.

För att inspirera ungdomar att delta i kill- och tjejgruppsverksamhet krävs personlig kontakt. Ledaren som person är viktig. Vid första träffen är det bra att duka upp ett smörgåsbord med möjligheter, en blandning av roliga och spännande grejer, allvarliga diskussionsämnen, studiebesök och gäster.

När man skall presentera verksamheten är det viktigt att vara tydlig med mål och upplägg. Man kan beskriva verksamheten som att: "Detta är en möjlighet för er att träffas och diskutera för er, viktiga frågor. Ni bestämmer tillsammans om innehållet på träffarna, vi börjar med tre träffar, sen bestämmer vi om hur vi gör i fortsättningen." Beskriv också vilken nytta och glädje ungdomarna kan ha av verksamheten. Det kan vara bra att vid presentationen pröva några olika övningar samt att ha en broschyr med sig att dela ut. I broschyren bör följande finnas med: målsättning, aktivitets och tema förslag, tid och plats för träffarna, namn och kontaktuppgifter till ledarna (*Bilaga 16, Information till föräldrar/vuxna, sid 159*). Även en kort presentation av organisation som erbjuder verksamheten är viktigt att ha med i broschyren. Om man ska rekrytera utanför den egna organisationen, som t.ex. i skolan, är det viktigt att förankra verksamheten i ledningen och personalen och få tips om lämpliga tillfällen för information. Bra kan vara att t.ex. använda tillfällen där eleverna redan är könsdelade och ha en "populär lärare" som support.

Övningar

> Smörgåsbord

Mål: att inspirera och ge ett utbud på möjliga samtal och aktiviteter.

Presentera ett smörgåsbord av teman och aktiviteter (*Bilaga 17, Smörgåsbord- idéer kring vad man kan göra i en grupp, sid 161*). Låt deltagarna titta på smörgåsbordet och ge utrymme så att de själva kan komma med förslag som läggs till på smörgåsbordet. Låt deltagarna skriva ner fem ämnen som de skulle vilja prata om och tre saker som de skulle vilja göra. Utifrån de här listorna kan ni sedan sätta ihop program för träffarna.

Formen för träffarna

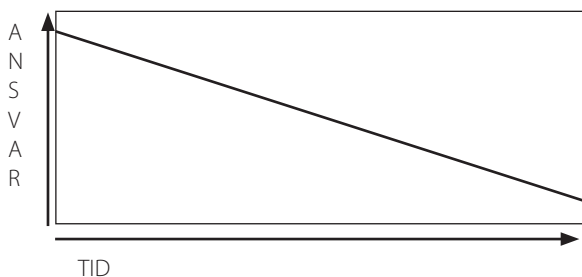
Basen är **fikasamtalet**, men gruppens verksamhet kan innehålla olika saker utöver sam-

tal, t.ex. pröva-på-verksamhet, hantverk, utmaningar, idrott, studiebesök och arrangerande. Det är viktigt med **kontinuitet**, att ha samma tid och plats. Man kan börja med **veckans händelser** då alla får berätta något roligt och något tråkigt som har hänt. Associationer och nya erfarenheter bollas mot egna tidigare erfarenheter och andras upplevelser. Att ge möjlighet att **klottra** under samtalen brukar vara bra, man kan sedan samlapapprena i en **pärm**. Att ha ett rullande schema på att anteckna/göra **dagboksblad** (*Bilaga 18, Arbetsblad Dagbok, sid 163*) för varje träff är också bra, där antecknas vilka som har varit med och mer eller mindre utförligt vad man gjort. Vad gäller **tid** är en gång i veckan är bäst eftersom man då får en bra kontinuitet, men det är inte ovanligt att gruppen träffas var 14:e dag. Hur länge varje träff håller på är beroende på grupp och tema, men mellan 1,5 och 2 timmar är det vanligaste. Tänk på att du som ledare anslår tonen för hur **gruppens stämning** är; Får man vara barnslig, får man skoja, vad kan man berätta, hur ärlig vågar man vara? Givetvis påverkar gruppen också detta men ditt sätt och bemötande har stor betydelse.

Första träffen - förberedelser

Vid första träffen har ledarna allt ansvar för ramarna och innehåll i träffen. Till träff två kan man ha gjort upp om vem som ordnar vad. Till en början kanske man bara har ett rullande schema på vem som ordnar fiket. Det är viktigt att jobba med delaktigheten i gruppen, att deltagarna tar allt större ansvar för träffarna. Ledaren är en slags vägledare, alltid en del i gruppen men med strävan att gruppdeltagarna tar allt större ansvar för gruppen. Ledarna har dock alltid ett ansvar för att gruppen är demokratisk, hanterar konflikter och utvecklas.

BILD på vägledarskap

Bildtext: Bilden visar ledarens ansvar över tid. Ett av målen är att ungdomarna själva ska ta ett allt större ansvar för gruppen ju längre gruppen arbetar tillsammans. Ledarna har dock alltid ett ansvar för gruppen.

Tänk på **lokalens utformning** och att den är ostörd. En bra sitthörna eller kök med ett rejält köksbord att samlas kring, stimulerar samtal. Levande ljus och någon form av **fika** ger en bra inramning. Vid första träffen, börja med att berätta om möjligheterna med

gruppen, duka upp ett **smörgåsbord**, ge många exempel på vad man kan prata om och göra i gruppen. Kom överens om **hur många** träffar ni ska ha, **när** och **hur länge** ni skall träffas. Klargör vad **närvaroplikt** är och varför man har den - att alla är viktiga i gruppen. Att man ska ha anledning till att frånvara och alltid meddela om man inte kan komma på träffen. Diskutera **respekten för varandra** och vikten av att lyssna på varandra, att ni har **tystnadsplikt** vilket gör att ingen berättar vad någon annan sagt under träffarna. Klargör att man får prata om teman och ämnen som tagits upp i gruppen och givetvis berätta vad man själv tycker. Berätta också om vad som bryter tystnadsplikten, t.ex. om någon berättar om något brottsligt eller ett övergrepp. Klargör att ni som ledare aldrig kommer gå bakom ryggen på någon som berättat något, men att ni har **anmälningsplikt** om någon far illa. Tala om att alla har möjlighet till **enskilda samtal** med någon av er ledare, det kan vara något som man behöver prata om eller som man behöver hjälp med. Gör gemensamma **spelregler** i gruppen. Tänk på att spelreglerna för gruppen behöver upprepas vid senare tillfällen. I en del grupper gör man ett skriftligt kontrakt med varandra, vilket kan vara en bra förstärkning av budskapet.

Övningar

> *Presentation med karta*

Mål:

- att varje deltagare presenterar sig på ett roligt och utförligt sätt;
 - att alla deltagare med stöd av en egenhändigt komponerad karta talar inför gruppen om sig själv;
 - att skapa ett bra gruppklimat genom att deltagarna lär känna varandra.
1. Presentera uppgiften. Be deltagarna göra en presentation av sig själva genom att göra en bild med symboler. Rita med "fel" hand, det vill säga den hand som personen normalt inte skriver och ritat med. Med "fel" hand ritas alla symboler, vilket gör att ingen behöver kännas sig pressad över att rita bra, samtidigt som det är ett bra sätt för att engagera båda hjärnhalvorna. Med "rätt hand" skrivs namn, etc. Rita antingen på A4 eller på blädderblockspapper.

Presentationen görs:

- 1) med bokstäver och "rätt hand":
 - namn;
 - skola;
 - bor (gata eller område);
 - ålder eller födelsedatum.

Här kan man lägga till och dra ifrån utifrån vad man tycker är intressant.

2) med symboler och "fel hand":

- familj, här definierar var och en själv vilka de tycker är deras familj. Viktigt att framhålla att familjen idag är ett vitt begrepp och innehåller mer än kärnfamiljen;
- fritidsintressen;
- en dröm, stor eller liten;
- något som engagerar.

Här kan man lägga till områden beroende på om gruppen redan känner varandra eller om det är något man som ledare tror kan vara intressant. Man kan också fråga deltagarna om de tycker att man skall ta med något mer, till exempel: något du är rädd för, något som de andra inte känner till om dig, personlig förebild, etc.

2. Låt gruppen börja rita. Deltagarna ska inte ha lång tid på sig, ge beroende på tidsmöjlighet och uppgift ca 7 -12 minuter.
3. När alla är klara, sätter man upp bilderna på väggen eller så håller var och en upp sin bild när den berättar. Ledaren börjar och berättat om sin bild. Efter varje presentation kan ledaren ställa utforskande frågor och be de övriga deltagarna ställa frågor om de undrar över något som presentatören ritat, sagt eller utelämnat. Ledaren tackar för varje presentation.

Hur kan en träff se ut?

Träffen inleds med fika, någon har bakat och tagit med fikabröd och man kokar te och blandar saft. Alla har en egen mugg som man tidigare dekorerat och gruppen tänder värmeljus som står på ett fat på bordet. Sedan gör man en runda där deltagarna berättar något roligt och något tråkigt som har hänt sedan sist. Det kan vara något riktigt allvarligt som t.ex. att en deltagare har en familjemedlem som är allvarligt sjuk eller något lättsamt som att en deltagare har fått alla rätt på historieprovet. Sedan startar gruppen dagens tema, ledaren har uppmanat deltagarna att fundera på vad de tycker om temat. Ledaren har hittat en artikel och läser upp den, ledaren har också funderat ut diskussionsfrågor eller påstående som blir utgångspunkt för samtalet. Ibland löper samtalet och tiden för själva temat är plötsligt slut, andra gånger kan det gå trögare eller så kommer gruppen in på stickspår. Redan i första rundan kan tiden rinna iväg för att något intressant kommer upp. Det är då viktigt att ledaren stämmer av med gruppen och den istället för de planerade temat skall sätta fokus på något annat.

Exempel på träffupplägg med temat vänskap

Någon av deltagarna har fixat fika och tändt ljus på bordet.

Gruppen går en runda där alla berättar något roligt som hänt sedan sist.

Temat startar:

4:a hörsövning på temat vänskap

Fortsatt diskussion

Vad gör man när en vän sviker?

*Kan man förlåta en vän som har svikit?
Vilken roll spelar kön för vänskap?
Övningen Vänpromenad och gruppen genomför en promenad i rummet eller i utanför lokalen.
Övningen Styrkekorten
Avslutning med utvärdering av kvällen och ansvarsfördelning inför nästa träff.
Utvärdering görs genom en runda där alla säger vad de känner just nu med ett ord eller en mening.*

Lek och kreativitet

I arbetet som ledare i gruppen behöver man ha olika roliga övningar som uppmuntrar till reflektion och samtal. Många övningar kan användas på olika sätt och varje övning måste anpassas till just den grupp man har. Några övningar är mer anpassade till killgrupper andra är framtagna för tjejgrupper men alla övningar kan användas i både kill- och tjejgrupper. I diskussionerna kan ofta frågan om kön enkelt lyftas in genom att vända på utgångspunkten och fråga om det skulle vara skillnad om det var en tjej respektive kille som gjorde, sade eller var med om något.

Olika konstnärliga uttryck och lek är bra metoder att ta in i kill- och tjejgruppsarbetet. De kan användas på många sätt utöver förströelse och roande, t.ex. i terapi, i eget utvecklingsarbete för att lära känna sig själv, för att träna samarbete eller stärka gemenskap. Kreativitet har många språk; dramatisering, skrivande, hantverkande, pysslande, målande, dansande, fotande och filmande är några exempel. Många unga människor saknar självförtroende att vara kreativa, kanske har de aldrig blivit tillfrågade eller uppmuntrade att vara det, vilket kan medföra att de inte upplever det som viktigt. Att ge kreativiteten utrymme är en viktig del i växandet som människa. Den ger oss möjlighet att ge luft åt våra drömmar, idéer, åsikter och känslor. Den hjälper oss att reflektera, vara öppna och använda vår fantasi. Den inbjuder och ökar vår medvetenhet om oss själva och omgivningen. Den stärker vårt självförtroende och gör att vi vågar pröva nya färdigheter och upplevelser. Använd en mångfald av kreativa uttryckssätt i kill- och tjejgruppsarbetet. Ledarnas rädslor är ofta det som begränsar vad gruppen prövar, ledaren tror att ungdomarna tycker att det är töntigt eller larvigt och undviker medvetet eller omedvetet att introducera lekar och kreativa övningar. Var modig som ledare.

▷ Lekar

Stå på led

Uppgiften är att under tystnad bilda ett led i bokstavsordning efter förnamn. Blir det svårt kan ledaren tillåta samtal under kortare stunder. Man kan jobba med olika former av led på olika teman. T.ex. ålder, skostorlek, längd eller ögonfärg, med blått åt ena hållet och brunt åt andra med grönt i mitten.

Pizzamassage

Deltagarna står i en cirkel med händerna på varandras axlar.

Ledaren säger: "vi är alla degar som skall knådas och alla knådar försiktigt varandras axlar, nacke och rygg. Degen framför kan tala och kan säga hur den vill eller inte vill bli knådad". Alla knådar några minuter.

Ledaren säger "och nu är det dags att smeta på tomatsås" och alla stryker över rygg och axlar.

Ledaren säger "lägg på skinkbitar" och alla masserar med fingertopparna lite här och där.

Ledaren säger "och nu osten" och alla varierar fingertoppsmassagen.

Ledaren säger "och slutligen kryddorna". Alla trummar lätt med fingrarna.

Ledet svänger på sig och hela övningen görs från början.

Musiksmak

Alla gruppdeltagare (och ledarna) tar med musik de gillar enligt ett rullande schema. Musiken presenteras och spelas upp på träffarna. Reflektera kring musiksmak och mottagandet i gruppen.

Namnleken/tidningsleken

Alla deltagarna utom en sitter i en ring på stolar eller på marken. Personen utan stol eller plats står i mitten med en hoprullad tidning i handen. Leken börjar med att personen i mitten säger någon av de övriga deltagarnas namn högt. Den personen som blir uppropad måste snabbt säga namnet på någon annan i ringen innan personen i mitten hinner slå henne/honom på knäna (eller på axeln om de sitter på marken) med tidningen. Den som hör sitt namn ropas upp måste i sin tur ropa namnet på någon annan i ringen osv, är man inte tillräckligt snabb och blir slagen på knäna får man ta över tidningen och ställa sig i mitten. Den som ska sätta sig måste komma ihåg att säga ett nytt namn innan den sätter sig, annars kan den direkt bli slagen och måste då fortsätta i mitten.

Binkleken

Hälften av deltagarna sätter sig på stolar (eller på marken) i en ring. Bakom varje stol står en deltagare. En stol ska vara tom. Den som står bakom den tomma stolen blinkar åt någon som sitter i en annan stol. Denne ska då så snabbt som möjligt försöka ta sig till den tomma stolen. Då gäller det för den som står bakom den man blinkat till att hålla fast honom/henne. De som står bakom stolarna måste ha händerna bakom ryggen från början och vara försiktiga när de fångar den sittande.

Knuten

Alla deltagare står i en klunga och blundar. Alla sträcker upp höger hand och fångar en

annans hand. Sen sträcker alla upp vänster hand och fångar någon annans hand. Alla öppnar ögonen. Ingen får släppa taget. Nu gäller det att reda ut knuten. Med gemensamma ansträngningar skall det bli en eller flera ringar där man håller varandra i händerna, utan att någon har släppt någons arm.

Stå på en badhandduk

Gruppen skall tillsammans lyckas vända handduken upp och ner utan att någon hamnar på golvet utanför. Storleken på handduken avgör hur många som deltar i övningen åt gången. Man kan göra den som en tävling mellan små grupper för att öka tempot.

▷ Värderingsövningar

Värderingsövningar är ett sammanhållande begrepp för flera metoder, som alla har det gemensamma att de ger deltagarna tillfälle att tänka efter, ta ställning, träna sig i att uttrycka sina åsikter samt att lyssna på andras åsikter och funderingar. Man kan börja med enkla påståenden så att alla deltagare förstår hur det går till och känner sig trygga med övningen. Till en början kan man låta deltagarna visa sin åsikt utan att kräva motiveringar för att senare gå vidare och fråga hur de motiverar sin ståndpunkt. Deltagarna kan också under övningen byta ståndpunkt och plats. Värderingsövningar är inte underlag för debatt, där man skall övertyga varandra om vem som har rätt, utan ett sätt att få igång diskussioner. De är heller inte en form av enkät eller ett sätt att ta reda på vad ungdomarna tycker eller har upplevt.

Mål:

- att tänka efter och ta ställning;
- att träna sig att uttrycka sina åsikter;
- att träna sig att motivera sina ståndpunkter;
- att träna sig att lyssna på andra.

Heta stolen

1. Alla deltagare sätter sig i ring på varsin stol, en stol är tom.
2. Ledaren står vid sidan av och läser upp olika påståenden.
3. Håller deltagarna med påståendet byter de stol med någon annan, håller de inte med eller inte vet vad de tycker så sitter de kvar. Man kan börja med enkla påståenden så att alla deltagare känner sig bekväma med att lämna den stol de satt sig på. De brukar alltid vara lite trötta att flytta första gången.
4. Efter varje påstående kan ledaren be några av deltagarna motivera sina val.

Ledaren kan fråga: Vad gjorde att du valde att byta stol? Vad gjorde att du valde att sitta kvar? Ingen diskussion tillåts, däremot kan ledaren eller någon annan ställa klargörande följdfrågor som: Hur tänker du då? Kan du ge något.ex. exempel?

Vill man föra en diskussion så avslutar man övningen och sätter igång. Vanligast är att man kör några påståenden för att komma igång i tänkandet och sen sätter igång en fri diskussion på temat.

Tänk på: Ibland kan ett påstående vara allmänt tyckande som kanske går helt emot statistik och fakta. Man har då ofta valt dem utifrån att man vill få igång diskussion kring temat. Det är viktigt att ledaren då inte kommer med "det rätta svaret" eller blir manipulativ. Ställ utforskande frågor som "hur menar du då?", "kan du ge ett.ex.empel?", "är det alltid så?", "finns det undantag". I värderingsövningar krävs en ödmjuk och öppen inställning av ledarna, där deltagarna ges utrymme att skärskåda sina tyckanden och ställningstaganden.

Stå på linje

1. Ledaren lägger ut lappar med nr 1 – 6 i en rad på golvet.
2. Ledaren läser upp ett påstående. 1:an står för "håller fullt med" och 6:an för "håller inte alls med". 2, 3, 4, 5 är grader på skalan.
3. Deltagarna får ställa sig där de tycker att deras åsikt passar bäst.
4. Låt deltagarna motivera sin ståndpunkt, antingen enskilt eller genom samtal gruppvis vid respektive siffra. Låt sedan respektive grupp redovisa hur de samtalat. Står någon ensam på en siffra para ihop denne med någon annan person som har en närstående siffra i samtalet.

Fyra hörn

1. Deltagarna får välja handlingsalternativ i en påhittad situation.
2. Ledaren läser upp ett påstående, en scen eller en situation.
3. Deltagarna får tre olika val, där respektive val står för ett hörn i rummet. Det fjärde hörnet är öppet. Dit kan man gå om inget av de andra hörnen passar.
4. När alla valt hörn ber ledarna grupperna i respektive hörn samtala och dela med sig av sina funderingar om varför de valt just det hörnet. Står någon ensam i hörnet går ledaren dit och diskuterar med denne.
5. Grupperna redovisar sedan sina ståndpunkter. Deltagarna behöver inte vara eniga i respektive hörn.

Förslag till påståenden för värderingsövningar

> *Heta Stolen: Introduktion*

- Alla som har röd färg som sin favoritfärg.
- Alla som skulle vilja ha en egen hund.
- Alla som skulle vilja hoppa fallskärm.
- Alla som gillar att läsa böcker.
- Alla som är rädda för spindlar.
- Alla som känner sig lite tokiga ibland.

> *Heta stolen: Vänner och fiender*

En vän kan man bli arg på utan att vänskapen förstörs.
En vän är alltid på min sida, vad jag än gör.
En vän gör som jag säger.
En fiende är någon som jag kan skada och såra utan att jag mår dåligt.
En fiende är någon som jag vill vara vän med men som inte vill vara vän med mig.
En fiende är någon som är annorlunda och olik mig.

↳ *Stödfrågor för diskussion:*

- Hur skall en bästa vän vara?
- Vilka krav kan man ställa?
- Har du/ni haft verkliga fiender? Om, berätta om bakgrunden och hur fiendskapet tog/tar sig uttryck.

> *Heta Stolen: Kärlek*

Alla som håller med om att man kan vara kär när man är 5 år.
Alla som håller med om att man kan vara kär i flera personer samtidigt.
Alla som anser att det är viktigt att ens föräldrar gillar personen man är tillsammans med.
Alla som anser att man ska få sova hos varandra om man är tillsammans.
Alla som anser att man bör vänta med att ha sex med någon tills man är gift.
Alla som anser att tjejer ibland ställer upp på sex fast de inte vill.
Alla som anser att i ett heterosexuellt förhållande ska en kille vara äldre än en tjej.

> *Heta stolen: Kvinnligt och manligt*

En tjej kan vara längre än en kille.
En kille kan tjäna mindre än hans tjej.
En tjej kan bjuda ut en kille på restaurang och betala.
En tjej kan dansa tryckare med någon annan än hennes kille.
En kille ska bjuda upp om man är på dans.

> *Heta stolen: Mod*

Modig är någon som medger att hon/han har fel.
Mod är att göra något du måste fast du är rädd.
Mod är att stå upp för någon fast alla andra trycker ner en.
Modigt är att säga vad du tycker trots att alla andra tycker tvärtom.
Mod är att säga nej fast alla dina vänner vill att du skall säga ja.
Modig är någon som gör något farligt.
Modig är den som tar risker.
Modig är den som aldrig är rädd.
Mod har den som kämpar på fast det är tufft.

↳ *Stödfrågor för diskussion:*

- Vad betyder det att vara modig?
- När är det lättare och när är det svårare att vara modig?
- Är det skillnad på vad killar och vad tjejer tycker är modigt?

> *Heta Stolen: Droger och alkohol*

Alla kan bli alkoholister.
Det är ofarligt att pröva hasch.
De flesta vuxna dricker för att det är gott.
De flesta vuxna dricker på fester för att bli berusade. K
nark är ett problem i samhället.
Alkohol medför inget positivt.
Alkohol är ett stort samhällsproblem.
Föräldrar ska förbjuda sina barn att dricka alkohol.
Det är värre när tjejer är fulla än när pojkar är det.
Man kan inte lita på en som är full.
Man kan ha kul på fester utan att dricka.
Det finns en press att dricka på fester.
Fester utan alkohol är okej.

> *Heta stolen: Jämställdhet*

Jämställdhet är något som främst berör vuxna.
Det finns orättvisor som drabbar tjejer i högre grad än killar.
Det finns orättvisor som drabbar killar i högre grad än tjejer.
Killar får dåligt rykte om de klär sig på ett utmanande sätt.
Tjejer får dåligt rykte om de klär sig på ett utmanande sätt.
Alla killar har bögnoja.
Blått är för pojkar och rosa är för flickor.
Kvinnor är närmare sina vänner än vad män är sina vänner.
Kvinnor och män har mer likheter än skillnader.
Vuxna behandlar pojkar och flickor olika.
Det förväntas mer av pojkar än av flickor.
Kvinnor behöver bli omhändertagna av män.
Kvinnor behöver ta hand om män.

↳ *Stödfrågor för diskussion:*

- Vad är jämställdhet?
- Vad finns det för orättvisor som drabbar tjejer och killar (relaterat till ojämställdhet)?
- Behandlar vuxna pojkar och flickor olika? Om ja, varför behandlas de olika?

> *Fyra hörn: Vänskap*

Vad är det viktigaste hos en kompis?

- Att kunna tala med varandra om allt.
- Att kompiserna ställer upp i vått och torrt.
- Att man har roligt tillsammans.
- Öppet hörn.

Vad är det värsta som kan hända i vänskapen?

- Lögner och förtal.
- Att bli kritiserad.
- Att bli sviken.
- Öppet hörn.

> *Fyra hörn: Droger och alkohol*

Vad skulle du göra om du kom på en fest där alla dricker?

- Skulle ta ett glas och hälla ut det senare.
- Säga att du inte dricker.
- Festa som alla andra.
- Öppet.

Grannens 15-åriga Lisa ligger full på allmän plats, dina föräldrar ser henne. Vad ska de göra?

- Köra hem Lisa till hennes föräldrar.
- Ta med Lisa hem och låta henne nyktra till.
- Ringa polisen.
- Öppet.

Din kompis blir redlost berusad på en fest, vad gör du?

- Ringer kompisens föräldrar och ber dem komma och hämta henne/honom.
- Ringer dina föräldrar och ber om hjälp.
- Försöker ta hand om henne/honom själv.
- Öppet

> *Fyra hörn: Sex och lust*

Killar och tjejer har lika stor lust till sex?

- Ja, men de visar det på olika sätt

- Nej tjejer har mer sexlust.
- Nej killar har mer sexlust.
- Öppet.

> Fyra hörn: Rykten

Annika, en av tjejerna i er klass har haft relationer med flera killar i klassen. Det har nu tagit slut med en kille och han är arg. Killarna sitter i en soffa och pratar om hur slampig Annika är och när hon kommer säger en av killarna "nu kommer horan" så högt så att hon ska höra det. Annika blir arg och skriker till killarna att de ju också haft andra relationer. Efteråt går du fram till Annika och säger till henne att du tycker att hon var stark. Hon vänder sig då om och tittar på dig och säger "Jaha och vad gjorde du då? Varför sa du inget?"

Vad gör du?

- Håller med Annika om att du borde reagerat tidigare.
- Föreslår att ni tillsammans ska pratat med en lärare om killarnas beteende.
- Gör inget.
- Eget förslag.

↘ Stödfrågor för diskussion:

- Vilka får rykten? Är det skillnad om man är tjej eller kille?
- Varför får tjejer lättare "hora" rykte än vad killar får?
- Varför är det ibland svårt att säga det man tycker?
- Är det viktigt att säga ifrån eller säga det man tycker?

> Fyra hörn: Sex och makt

Finns det lägen när en kille har rätt till sex?

- Ja, om hon har flirtat och hetsat upp honom.
- Nej, aldrig om inte tjejen också vill.
- Ja, om de är ihop och har legat med varandra förut.
- Öppet.

En kille och en tjej har under en fest hånglat, kysst varandra och varit tända på varandra. Han är ensam hemma och hon följer med honom hem. Väl hemma hos honom vill hon inte längre hångla utan vill fika och sedan gå hem. Han blir arg och sur, hon går hem direkt. Vem gör fel?

- Hon, då hon ger signaler om att de ska ha någon form av sex.
- an, då han drar förhastade slutsatser och blir arg.
- Ingen.
- Öppet.

En tjej har hela kvällen dansat och flirtat med olika killar, när festen är slut går hon hem i sällskap med två trevliga killar. När de kommer till hennes port föreslår hon att killarna kan komma med in och dricka te. Väl uppe i lägenheten börjar de slita av henne kläderna och menar att hon kåtat upp dem. De våldtar alla tjejen. Vems fel är det?

- Killarna är helt ansvariga.
- Hon får skylla sig själv.
- Killarna är ansvariga men hon får skylla sig själv.
- Öppet.

↳ *Stödfrågor för diskussion:*

- Varför är det oftast tjejer som blir våldtagna och killar som våldtar?
- Vem är en våldtäktsman?
- Kan en kille våldtas?
- De flesta våldtäkter anmäls inte, varför är det så?
- Det flesta anmälda våldtäkter leder inte till åtal, är det så?

Tänk på: det kan vara bra att presentera statistik om att de flesta våldtäkter sker i hemmet och av någon som den våldtagna känner.

> *Fyra hörn: Våga agera*

Du ser tre killar du känner försvinner in i ett rum på en fest där en jättefull tjej ligger på en säng. De börjar dra av henne kläderna? Vad skulle du göra?

- Går därifrån.
- Försöker aktivt hindra dem.
- Polisanmäler.
- Öppet.

Några killar i skolan skryter om att de har "dragit över" en tjej tillsammans. Vad gör du?

- Går därifrån.
- Säger att du tycker att de betett sig som svin om det är sant.
- Anmäler dem.
- Öppet.

På väg hem från en fest ser du hur en kille tvingar ner en tjej bakom en buske och försöker dra av henne trosorna. Vad gör du?

- Springer fram och försöker hindra honom.
- Skriker på hjälp.
- Vänder och går därifrån.
- Öppet.

Tre killar och en tjej spelar kläd poker. Tjejen sitter nu i trosor och tröja, hon förlorar ännu en omgång. Då säger hon "nej, jag gör det inte". Hur tycker du att killarna ska agera?

- Säga, du måste, den som gett sig in i leken får leken tåla.
- Säga, äsch det är ju bara på skoj, nu klär vi på oss och spelar något annat.
- Låtsas som inget och låter någon annan agera.
- Öppet.

↳ *Stödfrågor för diskussion:*

- Varför kan det vara svårt att agera när någon blir utsatt?

> *Fyra hörn: Tjejers rädsla*

Måt:

- att diskutera sin egen och andras rädsla i olika sammanhang;
- att diskutera att tjejer kan uppleva killar som farliga eller hotfulla.

Denna övning är riktad till killgrupper.

Du går hem på kvällen, det är mörkt och ganska ödsligt, det går en tjej/kvinna 20 meter framför dig. Vad gör du om du är kille?

- Fortsätter att gå bakom henne. Jag tänker inte på att det skulle vara något speciellt med att det går en tjej framför mig.
- Går över gatan och saktar in. Går så pass långt bakom henne så att hon slipper oroa sig för att du är en fara.
- Fortsätter att gå bakom, det är ju farligare för män att vara ute på kvällarna än vad det är för kvinnor.
- Öppet.

Skolan skall arrangera en studiedag om jämställdhet. Några tjejer har fått igenom att alla tjejer på skolan skall få gå en kurs i feministiskt självförsvar (en kurs som både ger kunskap i psykisk och fysiskt försvar). Vad tycker du om det?

- Det är bra.
- De är onödigt.
- Alla borde få gå.
- Öppet.

> *Stå på linje: Egen stil*

Känner du stor press på dig att vara vacker?

1 = ja; 6 = nej

Jämför du dig ofta med andra tjejer/killar för att se om du är vacker eller inte?

1 = ja; 6 = nej

Tror du att man blir bättre behandlad om man är vacker, än om man inte är det?

1 = ja; 6 = nej

Bestämmer du själv vilket mode du har?

1 = jag; 6 = modeskaparna och reklamen

Kan du tänka dig att göra ett kirurgiskt ingrepp?

1 = ja; 6 = nej

> *Stå på linje: Sexualitet och makt*

1 = absolut inte; 6 = självklart

En ensam tonårstjej kan åka med en raggabil om killarna verkar trevliga.

En ensam tonårskille kan följa med sina tjejkompisar till en stuga på landet över en helg.

Två tonårstjejer som träffar några killar på en musikfestival kan följa med dem till deras tält.

Två tonårspojkar som träffar några tjejer en lördagskväll på stan kan följa med dem till en föräldrarfri villa.

1 = absolut inte okej; 6 = absolut okej

En kille ligger med flickvännen när hon har somnat.

En kille leker med en full kompis kropp när han/hon somnat.

En kille tvingar till sig sex av en tjej som han hört har haft sex med många andra killar.

En tjej har sex med en kille när han har somnat.

Att tänka på: var tydlig med att samtliga påståenden är exempel på våldtäkt eller sexuellt utnyttjande. Även fast deltagarna kan att ge olika synpunkter på våldtäkt så måste ledaren vara tydlig med att det aldrig är offrets fel eller ansvar att hon/han blir våldtagen. Det är viktigt som ledare att poängtera att allt som sker efter ett nej är oacceptabelt (och innan ett ja). Man har alltid rätt att ändra sig och säga nej till sex oavsett hur långt i den sexuella akten man har kommit. Sex är aldrig någons skyldighet eller rättighet.

Källförteckning

Baghemil, Bruce 1999, *Biological Exuberance: Animal Homosexuality and Natural Diversity*, Profil Books

Bashirinia, Solmaz och Österberg, Sophia 2005, *Såld och köpt*, uppsats på Socionomprogrammet, Göteborgs universitet

Börjesson, Lena 1996, *Metoda Lagspel*, Metoda konsulter ab

Connell, Michel RW 1996, *Maskuliniteter*, Daidalos

Dahl, Ulrika 2005, *Från hatbrott och homofobi till heteronormativitet och intersektionalitet*. HomO och Forum för levande historia

Dalhén, Sandra 2006, *Hetro*, Tiden

Davies, Bronwyn 2003, *Hur flickor och pojkar gör kön*, Liber

Ethelberg, Eva 1985 "Kvinnors tre strategier i förhållande till sin underordnade position i relation till män", i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 85/1

Haavind, Hanne i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 85/1 och 87/3

Hanström, Mia 1999, *Girl Power*, The Åland Islands Peace Institute

Hanström, Mia 2004, *Pärilkrokodiler om pojkverksamhet på fritidsgård*, Fritidsforum

Hanström, Mia och Eklund, Ulrika 2003 *Genvägar till jämställdhet*, Ungdomsstyrelsen

Hirdman, Yvonne 2001, *Genus – om det stabila föränderliga former*, Liber

Häll, Lars 2003 *Välfärd och ofärd på 90-talet, del 6 Sociala nätverk kap. 17 i Våldsoffer*, SCB publikationer

Jeffner, Stina 1998, *Gråzonen Liksom våldtäkt typ om ungdomars förståelse av våldtäkt*, Brevskolan

Johansson, Tomas 2000, *Det första könet?*, Studentlitteratur

Kimmel, Michel 1998, *Ordfrontmagasin* 5/98

Kristof, Nicolas D och WuDunn, Sheryl 2009 "Half the sky - Turning oppression into opportunity for women worldwide" in *Women in an insecure world*

Laqueur, Thomas 1994, *Om könsens uppkomst: hur kroppen blev kvinnlig och manlig*, Östlingsförlag

Lewin, Bo (red) 1998 *Rapport Sex i Sverige Folkhälsoinstitutet rapportserie*, Folkhälsoinstitutet

Nilssen, Harriet Bjerrum och Rudberg, Monica 1991, *Historien om pojkar och flickor – Könssocialisation i ett utvecklingsperspektiv*, Studentlitteratur

Nordberg Marie, 2005, *Jämställdhetens spjutspets*, Göteborg Arkipelag

Nordenstam, Kerstin 2003, *Genusperspektiv på språk*, Högskoleverket

Näringsdepartementet Sverige, 2005, *Prostitution och människohandel*, Faktablad nr 5028

Prismas främmande ORD, 2002, Norstedtsförlag

SOU, 1994:4, *Mäns föreställningar om kvinnor och chefskap*

SOU, 1996:3, *Fritid i förändring om kön och fördelning av fritidsresurser*

Steinberg, John M 1994, *Aktiva värderingar för 2000-talet*, Ekelundsförlag

Stern, Daniel N 2003, *Spädbarnets interpersonella värld*, Natur och kultur

Svaleryd, Kajsa 2002, *Genuspedagogik*, Liber

Svensson, Kjell 1993, *Väld, dominans och sexualitet – en innehållsanalys av pornografiska videofilmer*, Tre rapporter om pornografi, RFSU

Sörensen, Anne Scott 1991, *Om unga kvinnor*, Studentlitteratur

Otryckta källor:

Cox, Roland 2000, *Ny tid, ny man – rapport från konferensen Mandom, mod och morske män*, Utvecklingsrådet för den statliga sektorn

Hanström, Mia 2002, *Fritidsforums Uppfinnarseminariet*

Jalmert, Lars 19/10 1999, *föreläsning på konferensen Mandom mod och morske män*

Kimmel, Michael 19/10 1999, *föreläsning konferensen Mandom, mod och mor-*

ske män

<http://amphi.se/bestall-material/amphis-produktioner/ingen-ser-oss/>

<http://resourcecentre.savethechildren.se/content/library/documents/allan-metodmaterial-f%C3%B6r-samtalsgrupper>

<http://www.alltarmojligt.se>

<http://www.asub.ax/files/2008Publ.pdf>

http://www.bra.se/extra/measurepoint/?module_instance=4&name=Brottsutvecklingen_webb.pdf&url=/dynamaster/file_archive/081121/8f40c6556f4fb0fbc0a2d4af6994353/Brottsutvecklingen%255fwebb.pdf

<http://www.doaland.ax>

http://www.do.se/Documents/Material/Gamla%20ombudsm%C3%A4nnens%20material/konskapoversikt_sextrak_rev_jan07.pdf

<http://www.humanrights.lv/doc/vispaar/bernkonv.htm>

<http://www.humanrights.lv/doc/vispaar/sievdisk.htm>

<http://www.humanrights.lv/doc/vispaar/vispcd.htm>

<http://www.kvinnokonventionen.se>

<http://www.manskligarattigheter.gov.se>

<http://www.ne.se/sok/homofobi?type=NE>

<http://www.prataomdet.se>

<http://www.rb.se/vartarbete/barnkonventionen/Pages/kortversion.aspx>

<http://www.regeringen.se/sb/d/2664>

<http://www.scb.se>

http://www.scb.se/Pages/PublishingCalendarViewInfo____259923.aspx?PublObjId=12049

http://www.sfhm.se/upload/Arme/Barn%20och%20skola/allaolikaallalikas_olika_lattlast_version.pdf

<http://www.socialstyrelsen.se/publikationer2010/2010-4-31>

<http://www.tiesibsargs.lv>

http://www.uncjin.org/Documents/Conventions/dcatoc/final_documents_2/convention_%20traff_eng.pdf

<http://www.vardguiden.se/Sjukdomar-och-rad/Omraden/Sjukdomar-och-besvar/Sjalvmord/>

<http://www.waccglobal.org/component/content/article/2430:women-see-most-gains-in-world-news-media-portrayal-coverage-still-betrays-significant-gender-bias.html?Itemid=161>

Bilagor, arbetsblad, fakta, etc.

Bilaga 1,

Några steg på vägen mot jämställdhet på Åland⁶⁸, sid 25

Årtalen är hämtade ur Jämställdhetsdelegationens rapport "Kvinnor och män på Åland 2008".

- 1863 Kvinnan räknas som myndig vid 25 års ålder. Giftomannarätten avskaffas. Ensam-
ma kvinnor får kommunal rösträtt i landskommuner (1872 i städerna).
- 1878 Lika arvsrätt för syster och bror införs
- 1901 Studentexamensrätt för flickor införs
- 1906 Allmän och lika rösträtt införs, även kvinnor är valbara
- 1919 Rätt för maken att förvärsarbete utan makens tillstånd införs
- 1922 Lagen om arbetsavtal ersätter tjänstehjonsstadgan, husagan avskaffas, en kvinna
väljs in i Ålands första landsting
- 1937 Lagen om moderskapsunderstöd stiftas
- 1949 Första barntädgården i Mariehamn grundas
- 1961 P-pillret godkänns
- 1962 Principen om lika lön för lika arbete inom offentlig och privat sektor införs
- 1971 Homosexuellt beteende avkriminaliseras
- 1975 FN:s första internationella kvinnokonferens anordnas i Mexico City
- 1976 Politiska kvinnogrupper bildas på Åland
- 1978 Föräldrarna får rätt att dela upp föräldraledigheten mellan sig. Pappor erhåller 6
dagar föräldraledighet i samband med barnets födelse
- 1980 Pappors föräldraledighet utökas till 36 dagar, 12 dagar vid barnets födelse och 24
dagar enligt överenskommelse med mamman (gifta par)

68 <http://www.asub.ax/files/2008Publ.pdf>

- 1980 Två kvinnor väljs till ordinarie ledamöter i Ålands landskapsstyrelse
- 1980 Begreppet "jämställdhet" införs i landskapslagen om utvecklande av utbildningen på gymnasialstadiet
- 1985 Föräldrar får rätt att dela och sinsemellan fördela föräldraledigheten (även sambor)
- 1986 Finland ratificerar konventionen om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor. Kvinnan får rätt att behålla sitt släktnamn i äktenskapet.
- 1988 En kvinna blir stadsdirektör i Mariehamn (första kvinnan som stads- direktör i Finland)
- 1989 Jämställdhetslagen stiftas (diskriminering på grund av kön förbjuds)
- 1994 Våldtäkt inom äktenskapet kriminaliseras
- 1995 Misshandel faller under allmänt åtal
- 1999 Förnyelse av lagen om sexualbrott:
- utvidgas med ett nytt brott "tvingande till samlag"
- våldtäkt hamnar under allmänt åtal. Lagen om besöksförbud stiftas
- 2000 Första kvinnan väljs till Finlands president
- 2001 Första kvinnan väljs till talman i Ålands lagting
- 2002 Första kvinnan blir chefredaktör på en åländsk lokaltidning
- 2003 Rätt till partiell föräldraledighet för mamma och pappa införs. Möjlighet till förlängd pappaledighet
- 2007 Första kvinnan utses till lantråd i Ålands landskapsregering

Bilaga 2,

Några steg på vägen mot jämställdhet i Lettland, sid 25

I samband med att Lettland blev självständig från Sovjetunionen undertecknade landet flera viktiga internationella dokument om mänskliga rättigheter. En av dessa var Förenta Nationernas Konvention om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor. Under förberedelsen för inträde i den Europeiska Unionen ändrades delar av lagstiftningen.

År 1999 blev Världfärdsdepartementet ansvarig för samordning av jämställdhetsfrågor i Lettland. Det första strategiska steget inom jämställdhetspolitiken var en analys av Lettlands lagstiftning och politik ur ett genusperspektiv. År 2001 antog regeringen ett program för att främja jämställdhet i Lettland.

År 2003 bildades en jämställdhetsenhet inom Världfärdsdepartementet vilket senare följdes av en interdepartemental arbetsgrupp för samordning av jämställdhetsfrågor. Sedan slutet av 2009 är avdelning *För lika möjligheter* ansvarig för jämställdhetsfrågor. Varje departement utser ansvariga personer som ser till att jämställdhetspolitiken genomförs i respektive sektor. Sommaren 2010 bildades en jämställdhetskommitté vars syfte är att främja samarbete mellan departement, icke-statliga organisationer, kommuner och andra representanter. Kommittén bildades av representanter från både statliga och icke-statliga organisationer. Lettland har under de senaste åren börjat arbeta med jämställdhetsintegrering vilket innebär att ett jämställdhetsperspektiv måste tas i beaktande inom alla områden och nivåer inom politiken. Trots de senaste årens jämställdhetsfrämjande åtgärder ser dock livssituationen för kvinnor och män väldigt olika ut. Kvinnor har i regel mindre resurser och sämre möjligheter än män.

Våld i nära relationer är ett stort jämställdhetsproblem i Lettland. Rättsväsendet uppmärksammar inte våld i nära relationer som ett allvarligt problem. Bland annat finns det inga rutiner för våldsutsatta kvinnor mellan rättsväsendet och sjukvård, vilket leder till sämre rättsäkerhet för kvinnor. I Lettland finns det inga skyddshem specifikt för kvinnor som har utsatts för våld. Våldsutsatta kvinnor får istället vända sig till familjekriscentrum, där kvinnor med barn prioriteras. Sedan den 1 januari 2011 definieras våld i nära relationer som en försvårande omständighet inom straffrätten vilket betyder strängare straff för alla brottsrubriceringar (kroppsliga skador, hot, avsiktlig skadegörelse på egendom, m.m.) som är kopplade till våld i nära relationer. Även inom civilrätten finns det ingen speciell definition av våld i nära relationer, men våldsamt beteende mot sin make/maka kan vara en grund för skilsmässa. För närvarande anses Lettlands nationella rättsordning som alltför bristfällig för att effektivt bekämpa våld i nära relationer. Offret erbjuds sällan skydd (t. ex. vid förföljande). Olika typer av stödjänster för kvinnor som utsatts för våld är väldigt viktiga för att minska våld i nära relationer. För närvarande finns det endast några få icke-statliga organisationer som erbjuder sådana tjänster, samt några få kommuner som hjälper till. Statlig finansiering för stödande verksamhet för våld-

sutsatta kommer att påbörjas under 2013. Detsamma gäller behandlingsprogram för förövare vilka syftar till att förändra deras beteende och undervisa dem i icke-våldsamma metoder och konflikthantering.

Bilaga 3,

Sagan, sid 26

”Det skall snart födas två barn någonstans i Lettland. I den ena familjen skall en pojke födas, där håller familjen på att måla om ett rum i ljusblått, man hänger en mobil med fotbollar ovanför sängen. I ett paket från grannarna ligger ett par mörkblåa sparkbyxor och en vit skjorta. Mamman talar till sin mage och säger, du ska bli en stark liten krabat. I den andra familjen väntas en flicka, rummet man inreder går i rosa nyanser, en mobil med små guldänglar hängs över sängen, i ett hörn sätts en stor docka med spetsklänning. Pappan talar till mammans mage, han säger ”du söta lilla vän”. I ett skåp ligger en vit virkad spetsklänning och rosa strumpbyxor från mormor och morfar och väntar. Barnen föds och pojken får namnet Sigitas och flickan får namnet Maria.

Tiden går. På sjuårsdagen får de båda barnen presenter. Maria får en service och ett hårvårdssett. Sigitas får ett strategispel och robotfigurer i plast och en liten sportbil av metall. Sigitas är ofta ute på gården och leker, där fostrar killarna varandra i tävlande, i mod och i styrka, en värld där inga vuxna finns. Maria dansar balett, de tränar en gång i veckan och har uppvisning en gång per termin. Dansen leds av en gammal ballerina, hon är sträng och fodrande. Vid fjortonårsåldern har Maria och Sigitas börjat spela basket i samma klubb. Sigitas tränar på torsdagar mellan kl. 16.00-17.30 och Maria tränar lördag mornar mellan kl. 08.00-09.30. Skolan får, inför en basketcup, nya dräkter sponsrade av ett företag. Dräkterna går till killarnas lag. Tjejerna får köpa nya på egen bekostnad, tjejernas dräkter liknar dessutom mer bikinis än sportdräkter. När basketcupen får en artikel i tidningen är det bara killarna som syns på bild och nämns i texten. I skolan är skolgården och några andra platser, där killarna samlas, ett problem för Maria och de andra tjejerna. Där finns ett gäng killar som tagit till sin uppgift att kommentera tjejernas utseende. Flera gånger har Maria fått höra att hon ser ut som en planka men har snygg häck.

På skolan skall de i årskurs 9 för första gången få information om kropp och sexualitet. Maria får veta hur hon kan skydda sig från könssjukdomar och graviditet och att hon skall vara försiktig. Sigitas får en allmän information om risker kring olika könssjukdomar.

Sigitas och Maria engagerar sig båda i föreningen Förening. Sigitas blir snabbt vice ordförande och Maria åtar sig sekreteraruppdraget. Sigitas deltar i en datakurs och Maria arrangerar en insamling för att hjälpa behövande. Sommaren efter årskurs 10 skall både Sigitas och Maria sommarjobba. Maria skall passa grannens barn och få 3 litas i timmen. Sigitas ska plocka stenar från jordbrukarens åker och få 5 litas i timmen. Det är konsert på torget, Maria går med kompisarna. Föräldrarna hämtar Maria. Maria har innan avfärden ägnat de sista tre timmarna till klädbyten och sminkning. Sigitas åker på samma arrangemang, han klär sig som vanligt.

Sigitas och Maria är båda inbjudna till en större fest. Maria har tillsammans med några tjejkompisar laddat innan med några flaskor vin och är ganska berusade. Maria blir up-

pvaktad av en kille som hon är lite intresserad av, han bjuder på sprit och de hångrlar. Maria både vill och inte vill, men när han försöker få med henne en trappa upp till ett sovrum samlar hon sig och säger att hon måste hem och söker upp sin kompis. Efter helgen går ryktena i skolan om att Maria är en hora och ligger med vem som helst. Sigittas och hans kompisar laddar också inför festen med öl och en flaska hembränt. De är alla ordentligt fulla redan innan festen börjat. Sigittas kompis spyr i trappan upp till festen. På festen är det full fart och Sigittas vinglar omkring och spanar, han kommer in i ett rum där ett gäng killar och någon tjej sitter och tittar på porrfilm. Scenen är en kvinna som blir våldtagen av flera män. En av killarna i soffan säger till en av tjejerna i soffan samtidigt som han börjar slita i hennes tröja, "nu Anika har du sett hur det skall gå till, nu är det bara att ställa upp som du gjort förr för mig. Nu skall ni få se killar, ni kanske till och med kan få prova". Sigittas känner sig spyfärdig, backar ut ur rummet och ner i hallen där han finner sin jacka och tar sig hem.

Senare blir Sigittas och Maria ihop. Förhållandet är tryggt och enligt andra gulligt. Maria fixar och ordnar för att de skall ha mycket tid för varandra. Sigittas tycker att han har fått det jättebra, en jättetrevlig och smart tjej och mycket roligt på fritiden. Något år senare väntar paret ett barn. Maria drömmer om en flicka så hon kan få hjälp hemma med framtida syskon och hushållsarbete samtidigt som hon tänker att det kanske skulle vara bättre för barnet att bli en pojke..."

Bilaga 4,

Fakta om ojämställdhet på Åland, sid 29

	Kvinnor	Män
Förväntad medellivslängd (år)	2004-2008: 83,1	2004-2008: 79,0
Yrkesgrupper efter kön 2006 (%)	Kvinnor	Män
Primärskötare, närvårdare barnskötare o hemvårdare	94,3	5,7
Sjukhus, vård- o köksbiträden städare	87,7	12,3
Jordbrukare skogsarbetare	33,9	66,1
Experter försäljning finansiering	33,9	66,1
Ämneslärare	57,1	42,9
Sjukskötare, barnmorskor	95,0	5,0
Byggnadsarbetare, m. fl.	4,2	95,8
Sekreterare textbehandlare	93,1	6,9
Sjö-flyg-hamntrafikbefäl	2,1	97,9
Däckmanskap, maskinpersonal	2,6	97,4
Klass- och barnträdgårdslärare	90,8	9,2
Administrativa tjänstemän	80,4	19,6
Personal i kundservice	82,3	17,7
Experter i fysik o kemi	10,6	89,4
Fastighetspersonal	12,0	88,0
Arkitekter o specialister i teknik	10,5	89,5
Chefer för särskilda funktioner	34,7	65,3
El-,tele, elektronikmontörer o reparatörer	0	100
Servicepersonal (personliga tjänster)	88,0	12,0
Bibliotek o postkontorspersonal	53,7	46,3
Arbetslöshetsersättning 2008 (antal, euro)	Kvinnor	Män
Dagpenningdagar 18 175	22	243
Belopp	416000	525000
Inkomster o beskattning 2008 (%)		
Arbetsinkomster (lön)	44,5	55,5
Pension	43,9	56,1
Inkomst av gårdsbruk	29,1	70,9
Inkomst av näringsverks	23,7	76,3
Inkomst av förmögenhet	29,8	70,2
Skattepliktiga inkomster	41,6	58,4
Utbildningsområde gymnasiestuderande 2009 (%)		
Allmänbildande	62,0	38,0
Humanistisk	66,7	33,3
Handel o samhällsvetenskap	64,0	36,0
Teknik	4,3	95,7

Lant o skogsbruk	71,4	7,5
Hälso- o sjukvård	92,5	7,5
Servicebranschen	45,6	54,4
Studerande vid Högskolan på Åland 2009 (%)		
Handel o samhällsvetenskap	69,4	30,6
Teknisk	10,4	89,6
Hälso- o sjukvård	93,5	6,5
Service	35,3	64,7

Bilaga 5,

Fakta om ojämställdhet i Lettland, sid 29

Information om ojämställdhet i Lettland uppdateras regelbundet på följande hemsidor:

<http://www.lm.gov.lv/text/151>

http://www.politika.lv/temas/dzimumu_lidztiesiba/

<http://www.skds.lv/index.php?lng=llat&c=2>

http://www.europarl.europa.eu/pdf/eurobarometre/2011/2011_03_08/syntheseEN_FINAL.pdf

<http://www.europarl.europa.eu/lv/headlines/>

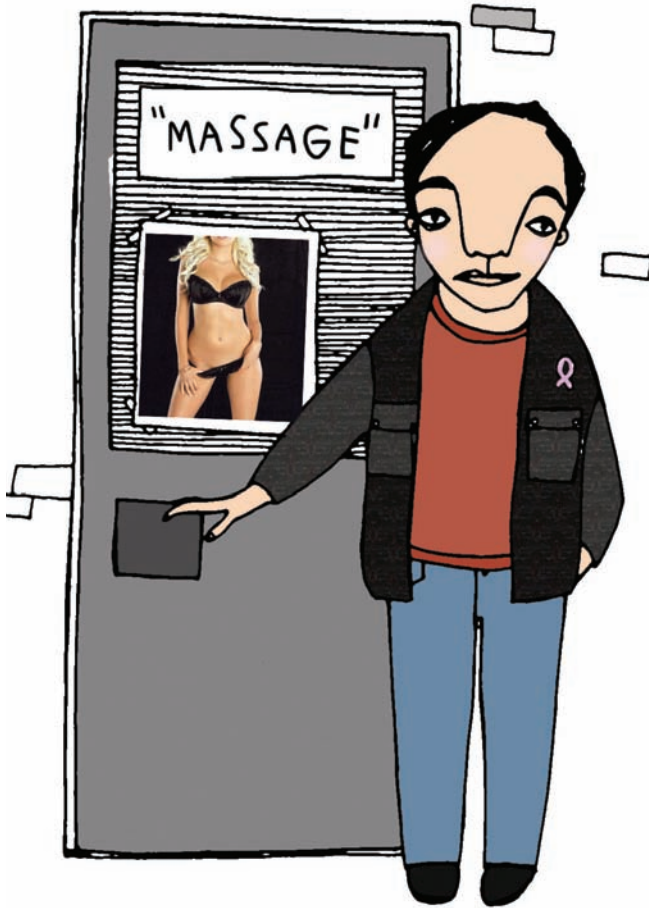
http://www.fes-baltic.lv/uploads/files/Facts_and_figures_on_gender_equality_in_Latvia.pdf

http://www.wikigender.org/index.php/Gender_Equality_in_Latvia

<http://www.csb.gov.lv/>

Bilaga 6,

Bilder som metod, sid 31

Bilaga 7,

Ett steg fram, sid 36

Situationer och händelser:

Mina högtider har en röd siffra i almanackan.

Jag har aldrig varit med om att någon har frågat om jag är kille eller tjej.

Jag behöver inte snåla i slutet av månaden.

Ingen har förklarat mitt humör med att jag har mens.

Jag är inte orolig för min framtid.

Min jobbsökan har aldrig blivit bortsorterad för att jag har ett konstigt namn.

Jag känner att mitt språk, min religion och min kultur respekteras i samhället som jag lever i.

Jag är inte rädd för att stoppas av polisen.

Jag har aldrig blivit kallad något nedsättande på grund av min sexuella läggning eller mitt könsuttryck.

Jag kan välja att arbeta med vad jag vill.

Jag har aldrig varit med om att folk har kastat skeptiska blickar åt mitt håll när jag har gått på stan.

Ingen har frågat mig var i världen jag kommer ifrån egentligen.

Folk antar att jag är tekniskt intresserad, bara på grund av mitt kön.

Jag har ett EU-pass.

Jag kommer in i en byggnad utan problem, även om det är trappor upp till dörren.

Jag har aldrig skämts för mitt hem eller mina kläder.

Ingen skulle ifrågasätta min lämplighet att vara förälder.

Jag känner att människor lyssnar på mig och tar mina åsikter på allvar.

Jag kan besöka myndigheter utan att ha med en tolk.

Jag kan gå hand i hand på stan med den jag älskar utan att få konstiga blickar.

Varje dag kan jag läsa i tidningen om framgångsrika människor med samma hudfärg som jag själv.

Jag behöver inte leta extrapriser när jag handlar mat.

Jag känner mig sällan rädd när jag är ute på stan om kvällarna.

Det är lätt att få tag på information på mitt förstaspråk.

Jag har aldrig blivit kallade för lilla gumman.

Jag är inte på min vakt när jag går förbi en grupp män sent på kvällen.

Jag har aldrig varit orolig för att min lön är lägre än mina kollegors bara på grund av mitt kön.

Jag har aldrig behövt berätta för mina släktingar vilken sexuell läggning jag har.

Jag vet vart jag ska vända mig om jag behöver hjälp eller råd.

Jag har aldrig varit diskriminerad på grund av mitt ursprung.

Jag har möjlighet att ta semester utomlands.

Jag har möjlighet att bjuda vänner på middag.

Jag är inte rädd att mina rättigheter kränks eller att jag ska attackeras på gatan.

Jag har rätt att rösta i lokala och parlamentsvalet.

Ja kan gå på bio eller teater en gång i veckan.

Jag har möjlighet att använda Internet hemma.

Personer:

Du sitter i kommunfullmäktige, har partner, tre barn, en nyanställd barnflicka och dyslexi.

Du är kristen och dotter till en amerikansk ambassadör du går i en skola för synskadade.

Du är en sjuttonårig tjej som inte avslutat grundskolan. Du jobbar på en snabbmatskedja.

Du är en tvåbarnsmamma som arbetare som säljare av kontorsmaterial. Du bor i en villa.

Du är en homosexuell man i 50-års-åldern som arbetar som polis.

Du är en kvinna som jobbar inom vården flyttade till landet för 14 år sedan, du bor med din flickvän i en förort.

Du lever som gömd flykting/illegal invandrare. Du bor tillsammans med din familj i ett rum i en lägenhet.

Du är en 30 årig singelkille som jobbar som gymnasielärare.

Du är en nybliven förälder på sjutton år.

Du är en kille som flytt med din familj från Irak. Du går i nian och drömmer om att bli läkare.

Du är dotter till en undersköterska och studerar ekonomi på universitetet.

Du är en muslimsk tjej som bor med dina föräldrar som är starkt troende. Du pluggar till jurist på universitetet.

Du är en kille som bor i en stadsförort. Din mamma jobbar som städare, din pappa är arbetslös.

Du är en kille som är singel, jobbar på kontor och sitter i rullstol. Du är uppväxt i ett litet samhälle.

Du är en heterosexuell man som arbetar som dansare på operan.

Du är en vit kille på 25 år som läser ekonomi och spelar tennis på fritiden.

Du är dotter till en chef för en lokal bank, du studerat ekonomi.

Du är 19-årig son till en bonde från en liten by, som studerar vid universitetet.

Du soldat i armén, du gör värnplikt.

Du är 15 år bor i en stor stad och har en funktionsnedsättning.

Du är en romsk 17-årig flicka, som inte har examen från grundskolan.

Du är 40 år, HIV - positiv och prostituerad.

Du är en 24-årig flykting från Afghanistan/Somalia.

Du är en invandrare från Kina, äger en till en lönsam snabbmats restaurang.

Du är en 50 årig byggmästare bor i villa.

Du är 25 år ett offer för människohandel från Moldavien.

Du en modell på 24 år som ursprungligen kommer från Afrika.

Du är 27 år och hemlös.

Bilaga 8,

Säker sex, frågesport, sid 67

När smittar HIV/AIDS?

1. Dela en tandborste.
2. Dela nålar vid drogbruk.
3. Onani.
4. Tatuera sig i en tatueringstudio.
5. Sova med någon som är HIV-positiv.
6. Oralsex.
7. Analsex.
8. Oskyddat sex.
9. Leva med en HIV-positiv.
10. Ha sex med fler än en partner.
11. Myggbett.
12. Simhall.
13. Gråt.

Rätt svar med kommentar

1. Dela en tandborste. Låg risk, ingen överföring genom saliv.
2. Dela nålar vid drogbruk. Hög risk, blod från en infekterad kan överföras.
3. Onani. Nej, ingen kroppsvätska blandas.
4. Tatuering. Nej, inte så länge en etablerad tatuering gör det.
5. Sova med något som är HIV-positiv. Nej, är ofarligt, sova betyder inte sex och penetration.
6. Oralsex. Låg risk, så länge inte öppna sår finns i och runt munnen eller på penis eller vagina.
7. Analsex. Hög risk utan kondom. Låg risk med kondom.
8. Oskyddat sex. Hög risk, om man menar penetration.
9. Leva med en HIV-positiv. Nej, smittar inte vid vardagskontakt.
10. Ha sex med fler än en partner. Låg risk om man använder kondom. Att ha skyddat sex med många partners ger en lägre risk än att ha oskyddat sex med en partner.
11. Myggbett. Nej, virus kan inte leva i myggors blodsystem.
12. Simhall. Nej, viruset kan inte leva utanför kroppen.
13. Gråt. Nej, tårar mixas utanför kroppen.

Bilaga 9,

Historien om det minskade livsutrymmet, sid 70

Laine är en framåt och pigg tjej, hon sjunger i kör och jobbar extra i en kiosk. Hon och bästa kompiserna Eva ses nästan alltid tillsammans med varandra. Laine blir på en fest tillsammans med Stefano, som är en framåt kille med fotboll som sitt stora intresse. Laine ägnar den mesta tiden åt Stefano. Hon träffar Eva allt mer sällan och hon i kören för att Stefano och hon ska kunna träffas ofta, hans fotboll tar ju så mycket tid. Ofta sitter hon och tittar på matcherna. Stefano tycker att hon ska sluta jobba i kiosken så att de ska få ännu mer tid.

Vad gör hon:

1. Hon slutar sitt extrajobb .
2. Hon fortsätter att jobba och säger till Stefano att extrajobbet är viktigt för henne.

En fredag ringer Eva och frågar om Laine ska komma med på en tjejträff. De ska gå på bio. Det vore kul säger Lena, men funderar samtidigt på vad hon ska säga till Stefan, hon vet att han inte gillar att hon träffar tjejerna och att han kommer att bli sur.

Vad gör hon:

1. Hon går på tjejträffen och har en trevlig kväll med sina gamla kompisar.
2. Hon ringer till Eva och säger att hon har huvudvärk och stannar hemma.

Stefano och Laine går till några kompisar en lördag. Stefano slår sig ned vid några av sina vänner som sitter och pratar. Laine ser en gammal vän, Maria, och sätter sig med henne i soffan, Marias kusin Roberto slår sig ned hos dem och de sitter där och pratar. Plötsligt hör Laine Stefano argt ropa hennes namn och säger åt henne att de ska gå hem. Hela vägen hem skäller han på henne och hävdar att hon flirtat med Roberto.

Vad gör hon:

1. Hon håller sig till Stefano på nästa fest så att han inte ska bli svartsjuk så lätt.
2. Hon säger till Stefano att om han inte kan klara av se att hon pratar och umgås med andra killar så får de gå på olika fester framöver.

Det är söndag eftermiddag, Laine pratar med sin mamma i telefonen. Hon hör att Stefano sätter nyckeln i dörren och avslutar snabbt samtalet, Stefano gillar inte att hon har så mycket kontakt med sin mamma och sina gamla vänner. Han kommer hem glad i hågen, de har vunnit sin match och han har gjort två mål. På kvällen ringer Eva och Stefano mulnar, Laine avslutar samtalet snabbt men Stefano sätter igång och menar att Laine blir löjlig och barnslig tillsammans med Eva och att hon inte borde ha så mycket kontakt med en sådan tönt. Fast förresten så är hon själv en tönt. Stefano menar att

Laine och Eva inte är bra för varandra och att de verkligen borde sluta umgås. Vad gör hon:

1. Hon slutar att prata om Eva när Stefano är med och ber Eva att inte ringa henne.
2. Hon säger till Stefano att de båda behöver vänner, även om de har varandra och att Eva är viktig för henne.

Laine ska åka till sin släkt på landet över julen. Hon ser fram emot det mycket, Stefano blir arg när hon säger att hon ska resa bort. Han menar att han då blir ensam och då blir tvingad att roa sig bäst han kan med andra. Vad gör Laine?

1. Säger till sina föräldrar att Stefano blir ensam under julen och stannar kvar i stan med honom.
2. Säger till Stefano att hennes släkt betyder mycket för henne och att deras förhållande nog klarar att de gör olika saker ibland.

Bilaga 10,

*Vad händer om man vänder på det?*⁶⁹ sid 72

Det var alltså en kompis till mig som blev utsatt för väpnat rån. Eller, ja, kompis vet jag nu inte, men en bekant. En bekant - det är ju inte vem som helst som blir utsatt för sånt ju. Hur som helst, han var på väg hem från krogen en kväll när en maskerad kvinna kom ifatt honom bakifrån, tryckte en pistol i ryggen på honom och sa: "Pengarna eller livet!" Så han gav henne sin plånbok då. Hon blev fast sen och det blev rättegång och grejer.

Ja, alltså, det är ju säkert inget fel på honom, egentligen, men, jag menar, det är ju faktiskt ett par småsaker man undrar över, faktiskt. Jag menar, för det första: Vad i all sin dar gjorde han ute vid den tiden på natten?! Alltså, halv ett på natten, mitt i centrala Göteborg! Jag menar, lite får han ju faktiskt skylla sig själv också, va? För det andra måste man ju säga att han var minst sagt utmanande klädd, alltså. Kritstrecksrandig kostym och slips och blanka skor, jag menar, vem som helst kunde ju se att han hade en plånbok, man behöver ju faktiskt inte gå runt och skylta med det på det där sättet! Men så gick det ju som det gick också, ju!

Och för det tredje: Varför gjorde han inget motstånd? Va? Okey, pistol i ryggen säger ni, men det visade sig senare att det bara var en vattenpistol! Hon hade inte alls haft för avsikt att skjuta honom eller någonting, men han lämnar villigt ifrån sig plånboken, sådär bara, utan vidare! Allt detta visar faktiskt mer än tydligt att han egentligen ville det själv!

Och det är ju inte så konstigt - alla människor har ju ett naturligt behov av att ge. Och speciellt män, jag menar, så har det ju varit ända från stenåldern att mannen har ett naturligt behov av att försörja en kvinna. Dessutom framkom det vid rättegången en hel rad förmildrande omständigheter som gjorde att straffet sänktes: För det första hade kvinnans försvarsadvokat kallat in några av hans kompisar som skulle vittna om hans karaktär. Han hade nämligen under kvällen vid flera tillfällen setts bjuda sina vänner på drinkar. Fullständigt strödde pengar omkring sig, gjorde han. Och det säger ju en hel del om hans karaktär, jag menar, han är sån, helt enkelt.

För det andra så hade hon ju varit på samma krog då, och sett honom bjuda runt sig sådär. Och sen så gjorde han ju som sagt inget motstånd sen heller. Alltså, hur i all världen skulle hon plötsligt kunna förstå att han som verkat så positiv hela kvällen sedan plötsligt inte ville?

Ja, och sedan tog det hela ju inte så lång tid heller, han hann ju egentligen inte lida särskilt mycket. Försvarsadvokaten hade också kallat in en psykologisk expert som kunde vittna om en av de grundläggande biologiska skillnaderna mellan kvinnor och män:

⁶⁹ Den här texten skickades runt via mejlen efter en rättegång mot ett gäng killar som begått en gruppvåldtäkt. Källan okänd.

Det är nämligen så att kvinnor helt enkelt behöver mer pengar än män de har större pengdrift, som det heter på fackspråk. Jag menar, kvinnor ska ha till smink, mensskydd och behå, så är det bara, helt enkelt. Jaja. Så det slutade med att hon frikändes, såklart. Lyckligtvis, får man ju säga. Jag menar, någon rättvisa måste det ju ändå finnas här i världen.

Bilaga 11,

Korten i korgen, sid 87

Man kan komplettera korten med egna frågor.

Vilken del av din kropp gillar du mest?

Om du var känd person, hur skulle du vilja vara?

Vilka färdigheter skulle du vilja ha?

Om du hade en fri önskning vad skulle du önska?

Vilka tre egenskaper skulle du vilja ha?

Vad har varit den mest pinsamma upplevelsen i ditt liv?

Vilken är din favoritmaträtt?

Vilken är din favoritfärg?

Vad gör dig riktigt arg?

Om din bästa vän berättade att hon/han var homosexuell, hur skulle du reagera?

Beskriv din idealdag från början till slut?

Vilken idrott tycker du är roligast?

Beskriv ditt liv om 10 år?

Vad är du rädd för?

Vad gör dig ledsen?

Vad betyder vänskap för dig?

Vem är den viktigaste personen för dig - och varför?

Var skulle du helst vilja leva?

Om jag hade pengar skulle jag...

Vad skulle du göra om du hade en dödlig sjukdom?

Hur är din drömpartner?

Vad ångrar du mest i ditt liv?

Vad är din favoritklädsel?

Berätta kort om din första och/eller största kärlek.

Berätta om en person som betytt mycket för dig.

Näm en person som du skulle vilja träffa (levande eller död). Berätta varför.

Säg en sak som du irriterar dig på hos andra.

Säg det tråkigaste du vet i skolan.

Om ditt hem brinner och du får rädda tre saker vilka skulle du då ta och varför?

Om du var statsminister, vad skulle du då ändra på? Näm minst två saker och berätta varför.

Om du fick prata i radio, vad skulle du då säga och varför?.

Beskriv dig själv för någon som aldrig sett dig förut.

Säg två saker som gör dig riktigt arg och berätta varför.

Berätta om något du skulle vilja lära dig och varför.

Sparar du pengar? Om ja, till vad?

Beskriv ett tillfälle när du hjälpt någon annan.

Vad gör du tillsammans med din familj som du tycker är roligt?

Är det viktigt för dig att få bra betyg? Berätta varför/varför inte.

Kommer du att börja/fortsätta röka? Berätta varför/varför inte.

Berätta om något som gör dig generad.

Berätta om något som gör dig glad.

Berätta om något som gör dig arg.

Bilaga 12,

Karten i skålen, sid 87

Karten sätts ihop till en korttek. Man kan komplettera kartteken med egna påståenden.

Är lite misstänksam mot andra	Tar för stor hänsyn till andra	Är rädd för att såra andra
Låter ofta andra bestämma	Tror ofta att andra vet bättre	Är beroende av vad andra tycker
Ä en som folk litar på	Har höga krav på andra	Har höga krav på sig själv
Är bra på att uppskatta andra	Är bra på att uppmuntra andra	Har lätt att ta emot uppskattning
Litar på andra	Är ofta kritisk	Är känslig för orättvisor

Säger vad den tycker

Är pålitlig

Är pålitlig

Städar ofta

Gillar att städa

Ogillar att städa

Gillar att laga mat

Ogillar att laga mat

Har lätt för att skratta

Är slösaktig

Är slarvig

Är retsam

Är ärlig

Är tystlåten

Är vänlig

Är rolig

Är fantasifull

Är blyg

Är eftertänksam	Är optimistisk	Är pessimistisk
Gillar att bestämma själv	Gillar att vara ensam	Trivs bäst med folk omkring sig
Gillar att bestämma	Har lätt för att samarbeta	Har lätt för att ta kontakt och lära känna andra
Har lätt för att prata med folk	Oroar sig ofta för framtiden	Tycker att det är jobbigt med förändringar
Gillar utmaningar	Är allvarlig	Är bra på att hålla masken
Har svårt att hålla masken	Tror att det mesta ordnar sig	Bryr sig inte så mycket om vad folk tycker

Gråter lätt	Är inte speciellt känslig	Har svårt för att visa känslor
Är konstnärligt lagd	Ger sällan upp	Ger upp för lätt
Har lätt att sätta sig in i hur andra känner	Är lättsårad	Är lättstött
Är envis	Är noggrann	Är äventyrlig
Är ängslig	Är hjälpsam	Är romantisk
Är långsam	Är dominerande	Är modig

Är dumdristig

Är glömsk

Är otålig

Är klok

Är lugn

Är försiktig

Är provokativ

Är uppfinningsrik

Är effektiv

Är snål

Är sparsam

Är bråkig

Är känslig

Är glad

Är misstänksam

Är nyfiken

Tror att andra kan mycket
mer än den själv

Känner sig ofta ganska
säker

Tycker att den ofta gör bort sig	Känner sig ofta osäker	Är självständig
Var rätt bra självförtroende	Var rätt dåligt självförtroende	Tycker att den kan en hel del
Tycker att den duger som den jag är	Tycker om att läsa dikter	Är samhällsengagerad
Tycker om att läsa skönlitteratur	Tycker om att läsa vetenskaps- och faktaböcker	Är filosofisk
Är en naturmänniska	Är praktisk	Är kreativ
Tar lätt åt sig av vad andra säger	Har lätt för att ge upp	Oroar sig för mycket

Bilaga 13,

Partnerspelet, sid 90

Skriv ut respektive kategori med olika färg eller på olikfärgat papper. Klipp små kort. Kategori ett läggs i en hög, kategori två i en annan, kategori tre i en tredje etc.

(kategori ett, namn)

MARTHA/MÅRTA	MARIJA/MARIA	JULIJA/JULIA	RÜTA/RUT
LINA/LEIDA	ONA/JESSICA	JANINA/ASTA	PELA
KATRÉ/KATARINA	JURGA/MIKAELA	NATALIA/NELLY	FADIME
BENAS/JONAS	MYKOLA/MIKAEL	ROBERTAS/ROBERT	MUSTAFA
PETRAS/PETER	DŽORDŽAS/DANIEL	ALEKSANDRAS/ ALEXANDER	
MARIUS/LUKAS	MATAS/MARTIN	JUSTAS/JULIUS	GYTIS/GUNNAR

(kategori två, utseende)

STOR NÄSA	FRÅKNAR	KORT	PIERCING I LÄPPEN
VÄLTRÄNAD	GLASÖGON	RUND	MÖRKHYAD
RÖDHÅRIG	BLOND	LÅNG	STORA ÖTTER
MYCKET SMINK	MÖRK	SNAGG	OSMINKAD

(kategori tre, är, har, gör eller kan)

KAN JAPANSKA	MED I UFO-FÖRENING	RIK
HAR MOTORCYKEL	MED I MARTHAFÖRENING	MODELL

HAR BOAORM	BESÖKER OFTA SKÖNHETSSALONG	
BODY BILDARE	SPELAR LIVE ROLLSPEL	KRIMINELL
NATURMÄNNISKA	TITTAR VARJE DAG PÅ SÅPA	NUDIST
SPELAR TRUMMOR	SJUNGER I KÖR	SPORTAR VARJE DAG

(kategori fyra, stil eller förhållningsätt)

FÖRNUFTIG	DIVA	TYSTLÅTEN	KONSTNÄRLIG
SPORTIG	SEXIG	ÄVENTYRLIG	INTELLEKTUELL
UTÅTRIKTAD	SNÅL	FLIRTIG	HUMORISTISK
FÖRSIKTIG	GLÖMSK	EMPATISK/ INKÄNNANDE	EGOISTISK

(kategori fem, tro eller livsstil)

MUSLIM	PUNKARE	SATANIST	HÅRDROCKARE
HIP-HOPPARE	KRISTEN	KOMMUNIST	KATOLIK
NEW AGE -TYP	ATEIST	HIPPIE	FRIKYRKLIG
DATA FREAK	VEGAN	AKTIVIST	AKTIV I AMNESTY

(kategori sex, utbildning, ålder eller arbete)

GÅR FRISÖRUTBILDNING	JOBBAR SOM SERVITRIS	GÅR 9:AN
JOBBAR PÅ MAC DONALDS	JOBBAR SOM CYKELBUD	GÅR 8:AN

ETNOLOG PÅ UNIVERSITET	GÅR SPRÅKLINJE PÅ GYMNASIET	GÅR 7:AN
LÄSER TILL SJUKSKÖTERSKA	GÅR PÅ FOLKHÖGSKOLA	MILITÄR
JOBBAR SOM STÄDERSKA	GÅR PÅ BYGGLINJEN	ARBETSLÖS

(kategori sju, dröm i framtiden)

STOR FAMILJ	MÅNGA DJUR	ÖPPET FÖRHÅLLANDE
RIK	BLI KÄNDIS	EN DAG SOM TRANSVESTIT
FRED I VÄRLDEN	HA KONSTSAMLING	BLI PRESIDENT/ STADSMINISTER
BO I EN FYR	BLI BONDE	ALLTID VARA VACKER
ÅKA TILL MÅNEN	VÅNING I PARIS	VOLONTÄR I AFRIKA
RESA JORDEN RUNT	BLI ELITIDROTTARE	FLYTTA TILL USA

(kategori åtta, ett citat)

"JAG VILL ALDRIG HA BARN"	"PENGAR ÄR INTE VIKTIGT"
"DET VIKTIGASTE ÄR ATT EN MAN ÄR FRAMGÅNGSRIK"	"INGET SEX FÖRE ÄKTENSKAPET"
"JAG OGILLAR MÄN SOM GRÅTER"	"JAG ÄLSKAR DIG"
"JAG SKULLE ALDRIG KUNNA BO I EN STORSTAD"	"JAG KAN INTE LEVA UTAN MITT SMINK"
"VÄNNER ÄR DET VIKTIGASTE I LIVET"	"BÄTTRE DÖ ÄN ATT ALDRIG SE PÅ TV"

"JAG DRICKER ALDRIG SPRIT"	"ÖÖÖ...SKA VI KNULLA?"
"DU ÄR SÅ SEXIG"	"JAG ÄR VACKRAST AV ALLA"
"JOBDET ÄR VIKTIGAST"	"LAGEN ÄR TILL FÖR ATT FÖLJAS!"

Bilaga 14,

Styrkekorten, sid 92

Korten:

Nyfikenhet	Lugn	Reflektion
Stöd	Uppmuntran	Överraskning
Glädje	Styrka	Vilsenhet
Trygghet	Intensitet	Örsiktighet
Eftertänksamhet	Uppfinningsrik	Resursstark

Mod	Sorgsenhet	Svaghet
Samarbete	Förståelse	Upplysning
Odhet	Tydlighet	Tillit
Styrka	Engagemang	Lust
Mildhet	Respekt	Kommunikation

Beslutsamhet

Kreativitet

Vision

Färdighet

Målinriktning

Hopp

Gemenskap

Sammanhållning

Utmanande

Fokusering

Disciplin

Energi

Beslutsamhet

Lojalitet

Ärlighet

Variation

Glädje

Förlåtelse

Bilaga 15,

Arbetsblad – Ledarnas utvärdering, sid 98

Utvärderingen är till för att du ska reflektera över dig själv som ledare och för att ni som ledarpar ska analysera hur ni kan förbättra, utveckla eller möjligen avsluta ert ledarsamarbete.

Börja med att svara var och en, var så ärlig som möjligt både mot dig själv och din "partner". Detta är en chans att få respons på det arbete du gjort. Här är inte det ena sant och det andra falskt, bägge ledares upplevelser är sanna. Meningen är att ni ska reflektera över era upplevelser och se om de är samstämmiga eller ej, detta för att komma vidare och utveckla ert samarbete.

1. Hur har gruppen fungerat?

Bra 1 2 3 4 5 Dåligt

2. Blev ämnesvalen vad du hoppats på/förväntat dig.

NEJ JA

(Om NEJ, finns det något du skulle vilja fått med eller ha o gjort? Om JA, vad har varit bra respektive dåligt?)

Vad var bra:

Vad var mindre bra:

3. Hur har samarbetet mellan deltagarna i gruppen fungerat?

Bra 1 2 3 4 5 Dåligt

Vad har varit bra:

Vad har varit mindre bra:

4. Hur har delaktigheten i gruppen fungerat?

Bra 1 2 3 4 5 Dåligt

Kommentar:

5. Vilket ansvar har deltagarna tagit?

Stort 1 2 3 4 5 Litet

Kommentar:

6. Hur mycket har ni arbetat mot de mål ni har satt upp för er tjej-/killgrupp?

Mycket 1 2 3 4 5 Litet

Kommentar:

7. Samarbetet er ledare emellan, hur har det fungerat?:

a.

Bra 1 2 3 4 5 Dåligt

b. Vem har gjort vad i gruppen? Uppskatta i % och om du är nöjd med det.

%

c. Förberedelser: Jag har gjort ____%. Jag är:

nöjd inte nöjd

d. Genomförande: Jag har gjort ____%. Jag är:

nöjd inte nöjd

e. Hur fungerar ert samarbete. Känner du dig trygg med din "partner". Vad skulle du vilja att förändrades i ert samarbete, vad kan ni förbättra?

8. Det ska vara roligt att jobba med tjej- killgruppen, det kräver att ni är mycket samspelta som ledare både idémässigt, praktiskt och vad det gäller "personkemi".

Ha i minnet att uppdraget som gruppleddare inte är en plikt eller något man borde göra. Tänk på att merparten av arbetet ska vara roligt, även om det ibland kan uppstå svårigheter. Det är viktigt att ni som ledare också har roligt ihop.

Att komma fram till att ni inte ska fortsätta jobba ihop behöver inte vara ett nederlag. Ibland kan ett avslut bero på att samarbetet har blivit för krångligt på grund av praktiska skäl, på grund av att ni inte känner er tillräckligt samspelade eller på grund av att ni inte har lika mycket tid att satsa på gruppen längre.

Ta beslut om ni vill fortsätta jobba ihop eller om ni avsluta samarbetet.

Om ni vill fortsätta samarbetet hur ska ni då gå vidare?

Bilaga 16,

Information till föräldrar/vuxna, sid 99

▷ VET DU VAD EN TJEJ och KILLGRUPP ÄR?

- En sluten grupp på max åtta killar eller tjejer och en eller två gruppledare
- Träffas regelbundet, oftast en gång i veckan
- Gruppen har en överrenskommelse om tystnadslöfte och närvaroplikt
- Samtalet är den grundläggande metoden (det värderingsfria samtalet)
- Även aktiviteter av olika slag ingår
- Det finns uppsatta mål för gruppen
- Teman för träffarna styrs av gruppens behov och önskemål
- Gruppen skall ha roligt tillsammans
- En stärkande fritidsaktivitet (inte terapi)

▷ Vad är målet med tjej- och killgruppsverksamheten?

- Att utveckla och stärka sin självkänsla och sitt självförtroende
- Att träna sig att göra aktiva val och självständiga ställningstaganden
- Att träna och öka sin kommunikativa förmåga
- Att reflektera över och problematisera normer och schablonbilder kring kön/genus
- Att problematisera dagens genusordning och dess konsekvenser, t.ex. sexism och homofobi
- Att träna sin sociala kompetens
- Att utveckla färdigheter i konflikthantering
- Att få erfarenhet av systemskap/en antisexistisk manlig gemenskap

▷ Vem är ledare för en tjej/killgrupp?

Ledarna är minst 18 år gamla och har genomgått ledarutbildning som anordnades av XX. Ledarna får under sitt arbete handledning.

▷ Ekonomi

Att delta i verksamheten är kostnadsfritt. Projektet drivs och finansieras av XX.

▷ Tystnadsplikt

Alla i gruppen, både deltagarna och ledarna, har tystnadsplikt, vilket innebär att man inte berättar vidare vad någon annan i gruppen berättat. Man får givetvis berätta om temat man diskuterat eller var man gjort i gruppen. För ledarna bryts tystnadsplikten om någon berättar något kriminellt eller dylikt.

Gruppledarna

Organisation/institution

Kontakt, telefon

Gruppen träffas

Bilaga 17,

Smörgåsbord- idéer kring vad man kan göra i en grupp, sid 99

Exempel på samtal och aktiviteter du kan presentera, du kan själv lägga till sådant om du vet är möjligt och stryk sådant du vet inte går att genomföra beroende på vilka förutsättningar din grupp har.

Samtalsteman: självförtroende, föräldrar, skolan, utbildning, arbete och framtid, arbetslöshet, drömmar, lagar och samhälle, brott, straff och moral, reklam och media, framtiden, andra kulturer och kulturkrockar, vänskap och relationer, kompisar, räds-la, mobbing, gängpåverkan och grupprocesser, omsorg och hjälporganisationer, miljö, skam och skuld, lycka, utseende, skönhet, horoskop, spådom, att tyda drömmar, självförsvar, ekonomi, kärlek, partner, sexualitet, porr, kroppen, bantning, vikt, ideal, ätstörningar, beroende, alkohol, droger, anabola steroider, hygien, förtryck av tjejer, misshandel, våld, ansvar och respekt, döden, liv efter detta, andlighet, hälsa, talanger och färdigheter, stress och tidsplanering, politik, fritid, och intressen, internet och datorer, jämställdhet och familjen, prostitution, människohandel, mode, tolerans och diskriminering, rikedom och fattigdom, diskriminering och människor med särskilda behov, funktionsnedsättning, möjligheter i Europa och världen, rättigheter och skyldigheter, mänskliga rättigheter och barnkonventionen, arme och vapen, korruption, konflikter (militära, etniska, personliga), etc.

Fysiska aktiviteter: pröva på olika idrotter, pröva på fysiska lekar (brottning, dragkamp, gymnastik, hoppa rep, pilkastning, kuddkrig, dans), *Twister*, gå ut i skogen, plocka svamp, snölekar, nattorientering, utflykt, tälta, teambildningsaktiviteter, lekar som t.ex. kurragömma och kull, cykeltur, ridning etc.

Att göra: första hjälp-kunskap, praktiska frågor i hemmet, (stopp i vasken etc.), övningar kring att våga tala inför grupp, massage, yoga, rollspel, teater, sport, internet och datorer, hårvård, koka krämer, meka på sin cykel, kroppsvård, lyssna på musik, volontärbete, fira födelsedagar (och andra saker som är värda att fira), titta på film och diskutera, arrangera ett välgörenhetsarrangemang eller pyjamasparty, göra olika fysiska experiment, etc.

Skapande: spela musik, göra/spela teater, skapa shower, musikaler, gipsmasker, måla glas, tygtryck, batik, påsk/jul pyssel, måla, rita, laga mat (mat från olika kulturer), baka, keramik, batik, masker, origami, skrivande och läsande av böcker och dikter, sminka sig, teatersmink, smyckestillverkning, göra utställning, videofilmning, fotografering, handarbete och hantverk: trä, tyg, metall, smycken, fixa på kläder, göra presenter till någon, skapa handbok eller ett guidematerial, kollage, konsturea t.ex. ett spel eller något tekniskt, etc.

Studiebesök: rätten, polisen, kvinnojour, hbt-organisationer, preventivrådgivning, en bank, barnhem, operan, fint café, teater, besöka olika organisationer som t.ex. Röda Kor-

set, besöka t.ex. en ridklubb eller annan fritidsverksamhet, restaurangbesök, teater, sportevenemang, äldreboende, etc

Gäster: människor som arbetar inom områden som intresserar deltagarna i gruppen. Kan vara en jämställdhetsexpert, polis, jurist, sjuksköterska, mannekäng, affärsman/kvinna, etc. Det kan även vara folk som förverkligar en dröm eller som har gjort något spännande: äventyrare, författare etc

Egna förslag:

Bilaga 18,

Arbetsblad Dagbok, sid 100

Datum:

Närvarande:

Tema:

Vad hände under kvällen (plus, minus och reflektioner):

Teman som kommit upp och som är möjliga att diskutera i framtiden:

Saker som skall tas upp på nästa träff (både det som tidigare har bestämt och sådant som denna gång föll mellan stolarna)

Beslut om olika ansvars uppgifter:

Nästa träff:

Känsla efter träffen:

Ordlista

Bisexualitet, en person som tänder på och/eller blir kär i personer oavsett kön. Det finns flera sätt att vara bisexuell på, vissa blir förälskade i det motsatta könet och är sexuellt intresserade av båda könen medan för andra så varierar intresset för relationer och/eller sexuella kontakter över tid etc. Bisexualitet är en sexuell läggning.

Binärt könssystem, ett system som bygger på att det finns två biologiska och juridiska kön; kvinna och man. Systemet förutsätter att alla människor ska passas in i detta system. Det kan ibland bli komplicerat och kränkande då människor kan vilja, känna och uppleva att de inte passar in i ett system där det bara finns två olika kön.

Bög, killar som tänder på och/eller blir kära i killar.

Cisperson, en person vars könsidentitet och/eller könsuttryck är inomnormerna för det kön som registrerades för personen vid födseln. Den som inte är transperson.

Diskriminering, att grupper eller individer, som är eller uppfattas vara representanter för dessa grupper, särbehandlas. Strukturell diskriminering avser en diskriminering som är inbyggd i samhällets sätt att fungera.

Etnisk tillhörighet, man tillhör en grupp av personer som har sammahudfärg, samma nationella eller samma etniska ursprung.

Empowerment, ett engelskt begrepp som förklarar att makten inte utövas av andra utan skapas av samtliga utövare. En form av egenmakt och självstärkande men i relation till omgivningen. Motsatsen till offerstatus.

Feminism, en världsåskådning och en rörelse som arbetar för ett jämställt samhälle. Ett synsätt som innebär att man erkänner kvinnors underordnade ställning i familj, arbetsliv och samhälle.

Genus, ett begrepp som pekar på att manligt och kvinnligt är något som socialt konstrueras. Ett genusperspektiv innebär att man tittar på hur män respektive kvinnor formas som grupper.

Genusordning/könsmaktordning, innebär att det på ett strukturellt plan finns en maktordning i samhället där kvinnor är underordnade män. Historiskt har juridiska, ekonomiska och sociala förutsättningar skapats av och för män, lagar har skrivits av män, budgetar lagts med män i åtanke och offentliga rum anpassats efter manligt definierade behov.

Hbt, en förkortning för homo-, bisexuella och transpersoner. Homo- och bisexualitet handlar om sexuell läggning medan transfrågor handlar om könsidentitet och

könsuttryck.

Handikapp, ett ord som idag används allt mindre. Idag används ofta funktionshinder och allt oftare funktionsnedsättning.

Hegemoni, ledarställning.

Heterosexualitet, en person som blir kär i, attraherad av eller kåt på någon av motsatt kön. Detta är en sexuell läggning.

Homosexualitet, en person som blir kär i, attraherad av eller kåt på någon av samma kön. Detta är en sexuell läggning.

Heteronormativitet, uppfattningen att det finns två kön, män och kvinnor, att män ska vara maskulina och kvinnor feminina och att de ska fungera som komplement till varandra,

Homofobi, rädsla för människor som bryter mot heteronormativiteten, t.ex. tänder på någon av samma kön eller inte uppför sig enligt "reglerna" för hur tjejer och killar ska bete sig.

Intersektionalitet, ett perspektiv som tittar på hur olika maktordningar är sammanflätade med varandra och hur olika identiteter och förutsättningar skapas som resultat av till exempel ras/etnicitet, kön, sexualitet, klassbakgrund och ålder.

Intersexualitet, innebär att man föds med inre system eller yttre könsdelar som inte är enbart manliga eller kvinnliga. Det gör att man vid födelsen inte kan avgöra barnets kön.

Jämställdhet, könets lika värde, kvinnor och män ska ha lika rättigheter, lika skyldigheter och lika möjligheter.

Jämlikhet, alla människors lika värde och att alla ska ha samma rättigheter oavsett etnicitet, tro, utseende, sexuell läggning, status, åsikt, funktionsnedsättning, kön eller könsidentitet.

Lesbisk/flata, tjej som tänder på och/eller blir kär i personer av samma kön.

Normer, idéer och oskrivna regler som formar människor. De kan grunda sig i störst antal, men kan också ha sin grund i makt, den som har maktsätter eller skapar normer på ett medvetet eller omedvetet plan. Normer utgör gränser för hur man är och får vara, utgör regler för hur man ska vara mot varandra. Vissa normer är positiva, men det finns också normer som begränsar och diskriminerar.

Maktstruktur, en struktur på samhällsnivå som ger olika möjligheter och förutsättningar

att påverka samhället och sitt eget liv. Vilka möjligheter och förutsättningar man har hänger ihop med till exempel ekonomi, kön och etnicitet.

Queer, är ett mångtydigtbegrepp: det är ett akademiskt vetenskapsområde, en aktivist rörelse, ett motstånd mot fasta identiteter - och samtidigt ett sätt att definiera sig, där personen försöker eftersträva att inga normer ska vara hindrande för dens liv.

Queerteorin, vänder fokus mot normen som skapar avvikare, i synnerhet heteronormativiteten.

Sexism, konsekvensen av att samhället är ojämnt. Visar sig exempelvis genom diskriminering, förtryck och utnyttjande av kvinnor endast på grund av deras kön.

Sexuell läggning, ett begrepp som används för att gruppera människor utifrån vem de har förmågan att bli kär i och/eller attraherade av . Exempel på sexuell läggning är homosexualitet, transsexualitet och bisexualitet.

Transperson, ett samlingsbegrepp som vanligtvis avser individer vars könsidentitet och/ eller könsidentitetsuttryck tidvis eller alltid skiljer sig från normen för det kön som registrerades för dem vid födseln. Bara den som själv identifierar sig som transperson är det. I begreppet ingår vanligtvis *dragqueens*, *dragkings*, intersexuella, transgenderister, transsexuella och transvestiter. Omfattar könsrollsidentitet, könsrollsidentitetsuttryck etc.

Vithet, ett ord som ibland används i arbete mot diskriminering för att peka på att vita människor också har en hudfärg och en etnicitet. Vithet är inte en egentlig hudfärg (hudfärgen är ju snarare rosa) utan en maktposition.

